

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI
EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Deniz GÜVERCİN**

**Anabilim Dalı : İKTİSAT
Programı : İKTİSAT**

HAZİRAN 2007

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI
EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Deniz GÜVERCİN

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 2 Mayıs 2007
Tezin Savunulduğu Tarih : 14 Haziran 2007**

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Burç ÜLENGİN

Diğer Jüri Üyeleri Prof.Dr. Lerzan ÖZKALE (İTÜ)

Doç. Dr. Ege YAZGAN (Bilgi Ü.)

HAZİRAN 2007

ÖNSÖZ

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında özellikle son on yıllarda meydana gelen niceliksel artış ve coğrafi olarak yayılma, diğer ekonomik faktör ve yapılarla olan etkileşim düzeyini anlamlı ve incelenabilir hale getirmiştir.. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları; ekonomilerin birbiriyle temaslarının hiç görülmemiş bir hızda arttığı bu son dönemde, sermaye hareketlerinin en büyük kısmını oluşturmaktadır .

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında gözlenen bu niceliksel ve niteliksel evrilme kendisini konu edinen literatürde de önemli genişleme sağlamıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye olan katkısını ve bu katkının hangi koşullar altında gerçekleşebileceği üzerine de çalışmalar önemli sayıdadır ve artmaya devam etmektedir. Ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişki özellikle gelişmekte olan ülkeler ekseninde ele alınmakta ve bu ülkelere gidecek olan yatırımların ülkelerin kalkınması ve büyümesi için gereken tasarruf ve yatırımı sağlamanın yanında lider ülkelerle olan teknoloji açıklarının kapanmasını sağlayacakları, ülkede yapacakları eğitim hizmetleri ile beşeri sermaye birikimini hızlandıracakları ifade edilmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı gideceği ülkede yukarıda değinildiği gibi çeşitli ekonomik farklılaşmalara sebep olacaktır ama bunun boyutu gidilen ülkenin bu yatırımlardan yararlanabilme kapasitesi ile ilgilidir. Literatürde yapılan çalışmalarda ülkede belirli düzeyde beşeri sermaye birikimi, finansal piyasa ve dışa açık ticaret rejimi yapısının varlığını ülkenin doğrudan yabancı yatırımlardan yararlanması için koşul olarak öne sürülmektedir. Bu çalışmada bunlara ilave olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin anlamlı düzeyde olabilmesi için ülkenin iyi kurumlara sahip olması gerektiğini ifade etmektedir.

Bu çalışmanın tüm aşamalarında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Burç Ülengin'e teşekkürlerimi bildirmeyi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
1. GİRİŞ	1
2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Etkileri	5
2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı ve Çok Uluslu Şirketler : Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım	5
2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Konuk Ülke Ekonomisi Üzerine Etkileri	10
2.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Konuk Ülke Ekonomisi Üzerine olumlu Etkileri	10
2.2.1.1. Fiziksel Sermaye ve Milli Gelir Üzerine Doğrudan Etkisi	11
2.2.1.2. Ödemeler Bilançosu Etkisi	12
2.2.1.3. Dışa Taşıma Etkisi, Teknoloji İthal Etkisi	13
2.2.1.3.1. Emek Mobilitesi Yoluyla	15
2.2.1.3.2. Eğitim Yoluyla	15
2.2.1.3.3. Geriye Doğru Bağlantı Yoluyla	15
2.2.1.3.4. İleriye Doğru Bağlantı Yoluyla	17
2.2.1.3.5. Dışa Taşıma Etkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar	17
2.2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Konuk Ülke Ekonomisi Üzerine Olumsuz Etkileri	19
2.2.2.1. Ödemeler Bilançosu Etkisi	19
2.2.2.2. Diğer Olumsuz Etkiler	20
2.2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik Etkisi Sınırları, Absorbe Etme Kapasitesi	20

3. Ekonomik Büyüme Ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü	23
3.1.Ekonomik Büyüme	23
3.2. Büyüme Teorileri	27
3.2.1. Neo-Klasik Büyüme Teorisi	27
3.2.1.2. Neoklasik Büyüme Modeli Öngörülerinin Başarısızlığı	31
3.2.2.3. İçsel Büyüme Teorisi	32
3.3. Büyümenin Temel Nedenleri	38
4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	45
4.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi	45
4.2.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Büyüme İlişkisini Araştıran Görgül Çalışmalar.	50
4.3. Kurumlar'ın Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ekonomik Büyüme İlişkisine Etkisi	56
5. Uygulama	62
5.1. Veri Seti	62
5.2.Granger Nedensellik Testi	65
5.3.Toda Yamamoto Testi	66
5.4.Granger Nedensellik Testi – Toda Yamamoto Yaklaşımı	67
5.5. Birim Kök Analizi	69
6.SONUÇLAR VE TARTIŞMA	73
KAYNAKLAR	76
EKLER	83
ÖZGEÇMİŞ	89

KISALTMALAR

ADF	: Augmented Dickey Fuller
AR&GE	: Araştırma ve Geliştirme
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DYSY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı
EKK	: En Küçük Kareler
FDI	: Foreign Direct Investment
GMM	: Generalized Method of Moments
GSMH	: Gayri Safı Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safı Yurtiçi Hasıla
IMF	: International Monetary Fund
LA-VAR	: Lag-Augmented VAR
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUR	: Seemingly Unrelated Regression
UNCTAD	: United Nations Conference of Trade and Development
VAR	: Vector Autorregression

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 4.1. DYSY ile Ekonomik Büyüme İlişkisini Araştıran Görgül Çalışmalar ve Sonuçları	51
Tablo 4.2. Kauffman Endeksi 2000 2001 Tahminleri (Botswana – Ghana)	60
Tablo 4.3. Kauffman Endeksi 2000 2001 Tahminleri (Geçiş Ülkeleri İçin)	61
Tablo 4.4. Kauffman Endeksi 1997 1998 Tahminleri (Geçiş Ülkeleri İçin)	61
Tablo 5.1. Veri Tanımı ve Kaynakları	62
Tablo 5.2. Birim Kök Test Sonuçları	70
Tablo 5.3. Gecikme Uzunluğu Tablosu	70
Tablo 5.4. Toda-Yamamoto Testinde Kullanılacak Gecikme Uzunlukları	70
Tablo 5.5. Toda-Yamamoto Testi Olasılık Sonuçları	71

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 3.1: Ekonomik Büyüme	25
Şekil 3.2 :İçsel Büyüme Teorisi Şeması	33
Şekil 3.3 : İçsel Büyüme Modellerinin Türleri	36
Şekil 3.4: Birinci Tür İçsel Büyüme Modellerinin Alt-Türleri	37
Şekil 3.5 Ülkelerin GSYİH ve DYSY Verileri	64

ÖZET

Bu çalışma; doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeyi etkileyebilmesi ve büyüme üzerinde uzun dönemli etkilere sahip olabilmesi için ülkenin iyi kurumlara sahip olması gerektiğini öne sürmektedir. İyi kurumlara sahip ülkeler derken mülkiyet haklarının korunduğu (fikri mülkiyet hakları dahil), düşük rüşvet ve suç oranlarına sahip, bireylerin politik elit (güç) tabaka tarafından demokratik haklardan ve bireylerin ekonomik faaliyetleri sonucu elde ettikleri özel faydalarından uzaklaştırılmadığı, toplumsal organizasyon yapısı ekonomik anlamda yenilik ve gelişime açık ülkelerden bahsetmekteyiz. Diğer bir deyişle bireylerin faaliyetlerinin sonucunda ortaya çıkan özel kazançlarla, sosyal kazançlar arasındaki farkın açılmamasını sağlayan iyi kurumlara sahip ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bir defaya özgü gelir artışından daha çok uzun dönem büyüme artışlarını sağlayacağını düşünmekteyiz.

Vurguladığımız bu noktayı ispat etmek için literatürde farklı kurumsal yapıya sahip olduğu gösterilen Botswana ve Ghana ile SSCB rejiminin yıkılması ile serbest piyasa ekonomisine geçen, bağımsızlığını ilan etmiş ülkeler örneklem olarak alınmıştır. Botswana ‘nın Ghana’ya göre çok iyi kurumlara sahip olduğu literatürde gösterilmiştir. Bununla birlikte SSCB’nin yıkılmasını izleyen süreç boyunca dağılan ülkelerin farklı politika ve kurumlara sahip olacakları düşünülmüştür. Kazakistan ve Kırgızistan iyi kurumlara sahip, Tacikistanın ve Türkmenistan’ın kötü kurumlara sahip olduğu sonucuna Kauffman endeksi sayesinde ulaşılmıştır. Bu yüzden; tez’de öne sürülen doğrudan yabancı sermaye yatırımları ekonomik büyümeyi iyi kurumlara sahip ülkelerde uzun dönemde artıracaktır fikrinin doğruluğunu ispatlamak için farklı kurumlara sahip ülkeler için doğrudan yabancı sermaye yatırımı ekonomik büyüme ilişkisini Toda- Yamamoto nedensellik testi yardımı ile test ettik. Sonuçlar, iddianın bu ülke ve ülke grupları için geçerli olduğunu doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin iyi kurumlara sahip Botswana’da, Kazakistan ve Kırgızistan’da anlamlı, kötü kurumlara sahip Ghana, Tacikistan ve Türkmenistan’da anlamsız olduğunu ortaya koymuştur.

SUMMARY

In this study we propose that foreign direct investment will affect long-run economic growth in the countries having good institutions. When we say good institutions, mean that secured property rights, specifically intellectual property rights, low corruption and crime rates, secured democratic rights and existence of promoting structure for innovations and inventions in the society (especially via markets). In other words, in the countries where individual's private gain does not deviate from social gain as a result of his/her economic activity, foreign direct investment will affect long-run economic growth as well as economic development rather than once-for all growth.

In order to prove the hypothesis alleged in thesis, we use the data for Botswana and Ghana. In the literature showed that; Botswana has good, but Ghana has bad institutions. We also use data from Transition Economies. We decompose these countries as the countries having good institutions which are Kazakhstan and Kyrgyz Republic and bad institutions which are Tajikistan and Turkmenistan with the help of Kauffman index. We test the hypothesis that foreign direct investment will affect long-run economic growth in the countries having good institutions by using Toda-Yamamoto causality test. Results of causality tests show that in Botswana there is significant causality from foreign direct investment to growth, while Ghana there is not, also in Kazakhstan and Kyrgyz Republic there is significant causality from foreign direct investment to growth, while in Tajikistan and Turkmenistan there is not.

1.GİRİŞ

Gelişmekte olan bir çok ülke son yıllarda üretim biçim ve ilişkileri itibariyle birden 18.yy'dan 20. yy'a bir sıçrama yapmış gibi bir konumdadırlar. Bu durumu ele alan yazarlara göre bu ülkelerde gerçekleşen bu sıçramanın nedeni gelişmiş ülkelerde olan teknolojik yoğun mal ve hizmetlerin, ayrıca bunları keşfetmek için hiçbir maliyete katlanılmadan, ithal edilmesine dayanmaktadır. Sıçrama yapan ülkelere ilaveten bir çok bugün gelişmiş dediğimiz ülkeler de gelişmelerini gelişmiş ülkelerden uluslararası yatırım ve ticaret yoluyla ithal ettikleri teknolojik bilgi ve fikirlere de borçludurlar.

Özellikle son yıllarda geliştirilen, yenilik ve teknolojinin içselleştiği büyüme modellerinde de bazı ülkelerin yaptığı endüstriyel ve kurumsal anlamdaki sıçramanın nedeni olarak teknolojik bilgi stoğundaki artış gösterilmektedir. Teknoloji ve bilgi transferinin gerçekleşmesi çeşitli kanallar yoluyla olabilmektedir; bunlardan en önemlisi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Milli gelirin önemli bileşenlerinden biri olan ve artması yoluyla milli geliri ileriki dönemlerde artıracığı söylenen yatırımlara, kalkınma literatüründe önemli bir yer atfedilmiş ve kalkınmanın sağlanabilmesi için ülkede yatırımların ve yatırım kapasitesinin artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Özellikle az gelişmiş ülkeleri ele aldığımızda, yatırımları finanse edebilmek için yeterli iç tasarrufun olmadığını, bundan dolayı ülkede tüm üretim faktörlerinin istihdam edileceği düzeyde yatırımın gerçekleşemediği için kalkınamadıklarını söyleyebiliriz.

Doğrudan yabancı yatırımlar, yerli sermaye yokluğunda yatırımları, dolayısıyla kalkınmayı sağlamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde hem fiziksel sermaye stoku miktarı olarak sağladığı artış hem de ülkenin bilgi ve teknoloji stokunda yarattığı artışlarla ülkelerin gelişme ve kalkınmalarına hizmet ettiği ve lider ülkeleri geriden takip eden ülkelerin yaşam standardı olarak hiç de küçümsenemeyecek sıçramalar yapmasını sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Özellikle 1980'lerden sonra ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlara karşı olan yaklaşımı değişmiştir. Bir önceki on yılda doğrudan yabancı yatırımlara kuşku ile bakan ülkeler bile 1980'lerden sonra, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını büyümenin ve gelişmenin bir aracı olarak görmeye başlamışlardır. Doğrudan yabancı yatırımlara olan bakış açısındaki değişimin bir nedeni olarak ülkelerin dış borç ve kredi kısıtları ile sınırlanmış olmaları, soğuk savaş döneminin ve içe dönük ekonomi modelinin yavaş yavaş terk edilmesi, yapılan bölgesel ve bölgeler arası serbest ticaret anlaşmalarının ve Dünya Bankası gibi yeni uluslar arası nitelikteki yabancı kuruluşların doğrudan yabancı sermaye yatırımları için daha uygun bir ortam yaratmasıdır. Diğer bir neden olarak ise; yatırımların teknoloji yoğun üretimde bulundukları ve üretimlerinin devamı için araştırma ve geliştirme çalışmalarında bulunduklarına ilişkin gözlem ve bulgulardır. Doğrudan yabancı yatırımlara olan bakış açısındaki değişim ile birlikte, yatırımların doğasında bulunan genişleme dinamiği, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dünya üretimi içindeki payının gittikçe artmasını sağlamıştır

Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle yarışacak hale gelmesinde rol oynadığını söylediğimiz ve az gelişmiş ülkelerde var olan yatırım açığını teorik olarak kapatacağını söylediğimiz, doğrudan yabancı sermaye yatırımları bütün ülkeler için aynı etkilerde bulunabilir mi? Yapılan çalışmalar göstermiştir ki doğrudan yatırımların ülkeye olumlu katkılarda bulunabilmesi için ülkenin belli en az donanımlara sahip olması gerekir. Doğrudan yatırımlar yoluyla ülkeye gelecek olan teknolojinin ülke tarafından absorbe edilebilmesi için ülkenin bu teknolojiyi kullanabilecek beşeri sermayeye, gerekli üretim kapasitesine ve en azından belli bir düzeyde bilgi ve teknolojiye sahip olabilmesi gerektiği özellikle son yıllarda bu alanda yapılan çalışmalarda vurgulanmıştır. Tezin, dikkat çekeceği ve odaklandığı alan ; doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ülkenin kurumsal yapısı arasındaki ilişkidir. Kurumsal yapı (Acemoğlu 2000; Jones 99; North73, 91) tanımları ile ülkedeki özellikle mülkiyet hakları, toplumsal örgütlenme ve organizasyon yapısının ekonomik faaliyetlerin cazibesini ne kadar etkilediği ve demokrasi'nin iyi işlemesi, suç oranlarının, rüşvet ve bürokrasinin düşük olması, piyasaların aksamadan işlemesi ekseninde ele alınmaktadır.

Tez, doğrudan yabancı sermayenin içsel büyüme teorilerinde ifade edilen teknolojik yayılma etkisi ile büyüme üzerine uzun dönemli etkilerde bulunabilmesi ve kalkınmayı sağlaması için ülkelerin iyi kurumlara sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu öngörünün doğrulanması amacıyla farklı kurumlara sahip ülke ve ülke grupları seçilmiştir. Bunlardan birincisi Afrika kıtasında son 35 yılın büyüme oranı şampiyonu olan Botswana ve karşılaştırma amacıyla ise Ghana seçilmiştir. Bu iki ülke (Acemoğlu ve diğerleri 2001b) de belirtildiği gibi farklı kurumsal birikim yapısına sahiptir. Dolayısıyla eğer Botswana, Ghana'ya göre çok iyi kurumlara sahip ise bu ülkeye giren doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye olan etkisinin anlamlı, Ghana da ise bu etkinin anlamsız çıkmasını beklemekteyiz. SSCB'nin yıkılmasından sonra bağımsızlığını ilan eden ülkeler ilk yıllar itibariyle aynı rejim yapısından çıktıkları için hemen hemen aynı kurumlara sahip olsalar da izleyen yıllar boyunca izledikleri farklı politika ve kurumlarla farklılaşmaktadırlar. Bu yüzden, kurumsal faktörlerin etkisini böyle bir yapı içinde ölçmek daha kolaydır. Doğal Deney (natural experiment) denilen bu yöntemle özellikle coğrafya, kültür ve beşeri sermaye yapıları hemen hemen aynı olan bu ülkelerdeki farklı kurumların varlığının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye olan etkisini açıklamadaki gücünü anlamakta yararlı olacaktır. Kauffman tarafından 1997/1998 ve 2000/2001 yılları için hazırlanan ülkelerdeki piyasa yapısının doğru işlemesi, rüşvet, suç, mülkiyet hakları, politik istikrarı gösteren değişkenlerle hazırlanan endeksin toplum yapı ve organizasyonunu ve kurumlardaki farklılıkları yansıtacağı düşünülmüştür. Farklı kurumsal yapı ve politikaların uygulandığı ülkeler Kauffman endeksi sayesinde ayrıştırılmış ve Geçiş ekonomileri için dönemin verilerinin uzunluğunun yetersiz olması sonucunda uygulamanın güçlü istatistiksel sonuçlar vermeye yetmeyeceği düşüncesiyle benzer yapıya sahip ülkelerin verileri toplulaştırılmıştır. İyi kurumsal yapıya sahip ülkeler Kazakistan ve Kırgızistan çıkarken kötü kurumsal yapıya sahip ülkeler Tacikistan ve Türkmenistan olarak belirlenmiştir. Aşağıda daha detaylı anlatıldığı gibi milli gelir ve doğrudan yabancı sermaye yatırımı arasında nedensellik ilişkisi aranmıştır. Hipotez doğrultusunda doğrudan yabancı sermayenin kötü kurumsal yapıya sahip ülkelerde anlamsız, iyi kurumsal yapıya sahip ülkelerde ise anlamlı olduğu sonucuna ulaşılması beklenmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisine olumlu ve olumsuz etkileri incelenmiş, üçüncü bölümde büyüme teorileri tanıtılmıştır. Dördüncü bölümde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye etki yolları tartışılmış, bu ilişki üzerine yapılmış görgül çalışmalar özetlenmiştir. Beşinci bölümde ise tezde iddia edilen hipotez anlatılmıştır. Altıncı bölümde Granger nedensellik testi ve Toda-Yamamoto yaklaşımı teorik olarak incelenmiş, Toda- Yamamoto yaklaşımıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi görgül olarak araştırılmıştır. Çalışma elde edilen bulguların değerlendirilmesi ile son bulmaktadır.

2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE EKONOMİK ETKİLERİ

Bu bölümde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının uluslar arası sermaye hareketlerindeki yeri, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında tarihsel dönemler itibariyle niceliksel ve niteliksel olarak görülen değişimler ve nedenleri, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke ekonomisine olumlu ve olumsuz olabilecek etkileri ve bu etkilerin ortaya çıkış mekanizmaları anlatılmaktadır.

2.1.DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMI VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER : KAVRAMSAL VE TARİHSEL YAKLAŞIM

Sermaye hareketleri esas olarak fiziksel ve parasal olmak üzere iki alt gruba ayrılır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı fiziki sermaye hareketleri içerisinde yer alır. Doğrudan yabancı sermaye yatırıma en yakın parasal sermaye hareketi portfölyo yatırımlarıdır. Aradaki fark ise doğrudan yabancı sermaye yatırımı ülkenin sermaye stokuna ilave iken, portfölyo yatırımı mevcut sermaye stokunu temsil eden hisselerin, hisse senedi piyasasında el değiştirmesidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, DPT 2000 raporuna göre; bir ülke borsasında işlem gören şirketlerin hisselerinin bir diğer ülke veya ülkelerin kuruluşları tarafından satın alınmasını ifade eden portfölyo yatırımları dışında kalan ve bir veya birden fazla uluslar arası yatırımcının tamamına sahip olarak veya yerli bir veya birkaç firma ile ortaklık halinde gerçekleştirdiği yatırımlar, doğrudan yabancı yatırımlar olarak tanımlanmaktadır (Batmaz ve Tunca, 2005).

Standart uluslar arası ticaret kitaplarında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının uluslar arası sermaye hareketleri içindeki yerini ise izleyen cümlelerdeki gibi ortaya koymaktadır. “Firmanın kendi ülkesi dışında yabancı ülkelerde yeni şubelerini açmak ya da oradaki firmalarla ortaklıklar kurma yoluyla yatırımda bulunması doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak isimlendirilmektedir”. Bu tip yatırımlar kişisel ve finansal kurumlar yoluyla yapılan ve faiz getirisi sağlayan varlıklara yapılan yatırımlardan, portfölyo yatırımları, farklıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, şirketlerin faaliyetlerini uluslar arası düzeyde genişletebilmesini sağlayan bir yoldur (Kasaba,2004).

Özellikle ikinci dünya savaşından dünya ticaretindeki genişlemeye, deniz aşırı yatırımlardaki artışlar da eşlik etmiştir. Deniz aşırı yatırımlardaki bu artış sadece bu döneme özgü, bir defaya mahsus gerçekleşen bir olay değildir. Bu düzeyde DYSY bu dönemden önceki dönemlerde de meydana gelmişti, mesela birinci dünya savaşından yarım asır önce de deniz aşırı yatırımlarda benzer bir artış meydana gelmiştir. Bu dönemde yatırımlar zengin ve kolonilere sahip ülkelere, finansal getiri getiren varlıklar yoluyla kendi kolonilerine yapılmaktaydı. Bu dönemde yapılan yatırımların büyük bir kısmı portfölyo yatırımları cinsindendir(King ve King,2005). Portfölyo yatırımları yukarıda da açıklandığı gibi doğrudan fiziksel yatırımlarından farklıdır ve sadece finansal kazanç amaçlı yapılır. Finansal kazanç elde tutulan finansal varlıklardan sağlanan sabit faiz getirisi, kâr payı veya varlıkların fiyatlarında meydana gelen yükselmelerle sağlanmaktadır. Finansal kazançların ortaya çıkması ve bunun da deniz aşırı yatırımlar yoluyla sağlanması aynı finansal varlığın farklı ülkelerde farklı getiriler getirmesi gerçeğine dayanmaktadır. Standart uluslar arası sermaye hareketleri teorisinde arbitraj mekanizması altında anlatılan bu kavram, ülkeler arasında borç verilebilir fonlar talep ve arz miktarları arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Seyidoğlu,2003). Neo-klasik teoride sermayenin hareket kanunu; sermayenin göreceli olarak bol olduğu dolayısıyla fiyatının nisbi olarak düşük olduğu yerden yüksek olduğu yere doğru akar şeklindedir. Bu dönemde meydana gelen sermaye hareketleri de bu kanun perspektifinden açıklanabilmektedir. Bu dönem koloni ve sömürge ülkelerinin kamu tesislerinin yapımı için, hammadde ve çıkarılması, tren yollarının yapımı için fona ihtiyaç duyulmaktaydı ve fon talebindeki bu fazlalık

finansal varlıkların fiyatlarının yüksek olmasını ve yatırımların bu ülkelere kaymasına sebep olmuştur(King ve King,2005).

İkinci dünya savaşından sonra, portfölyo yatırımlarından daha çok doğrudan sermaye yatırımlarının miktarı artış göstermiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portfölyo yatırımları gibi kişisel ve finansal kurumlar tarafından yapılmaz, bunun yerine diğer ülkede üretim faaliyetlerini kuran şirketler tarafından yapılmaktadır. Şirketler tarafından üstlenilen bu yatırımlar iki türde yapılabilir Yeşil Alan(Green Field) DYSY; çuşlar konuk ülkede yeni üretim, dağıtım ve araştırma tesisleri kurarlar. Özellikle bu anlamdaki DYSY, sermaye açısından fakir olan az gelişmiş ülkelerde önemli boyutta düşünölebilecek, konuk ülkede fiziksel sermaye artışı ile sonuçlanır. Kahverengi Alan(Brown Field) yatırımları ise, çuş'ler konuk ülkede zaten var olan tesisleri ya tamamen ya da ortak olarak satın almaları yoluyla yapılır. Bu anlamdaki yatırımlarda ise direkt olarak ülkede fiziksel sermaye artışı ile sonuçlanır denilemez (Johnson,2006).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını yapan çok uluslu şirketler basitçe en az iki ülkede üretim tesis ve kuruluşları olan, onları kontrol eden ve yöneten müteşebbis olarak Caves(1982) tanımlanabilir. Bir diğer şekilde ise; doğrudan yabancı sermaye yatırımında bulunan ve değer kazandıracak faaliyetleri birden çok ülkede kontrol eden müteşebbis Dunning(1992) olarak da tanımlanabilir. Çok uluslu şirketler ikinci dünya savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır düşüncesi çok doğru değildir. 16. ve 17. yüzyıl Alman ve İngiliz ticari şirketlerini, çok uluslu şirketlerin ilk örnekleri olarak kabul edebiliriz. Portfölyo yatırımları kadar önemli olmasa da önemli miktarda doğrudan yabancı sermaye yatırımları 19.yy'ın sonlarında ve 20.yy.'ın başlarında yer almıştır. İngiltere'nin 1914'ten önceki dış yatırımlarının yarısı portfölyo yatırımlarıdır, bu yatırımların çoğu sömürge topraklarda alt yapı yatırımlarının finansmanı için çıkarılan fonlara olan yatırımlardır. Buna rağmen, İngiltere'nin yaptığı yatırımların üçte biri bağımsız şirketler kurma yani doğrudan yabancı yatırım yoluyla gerçekleşmektedir. Buna rağmen, çok uluslu şirketlerin en hızlı büyüme, gelişme ve genişleme dönemi ikinci dünya savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Bunun nedeni uluslar arası ulaşım ve iletişim metotlarında meydana

gelen devrim niteliğindeki özellikle küresel düzeyde faaliyette bulunan firmaların kullanacağı iyileşmelerin meydana gelmesidir (jet uçağının icadı, mesaj göndermenin ucuz yollarının bulunması, hızlı uluslar arası posta sistemi, vb.). İkincisi; uluslar arası politik ve iktisadi iklimin değişmesidir. İkinci dünya savaşı sonrasında savaşın muzaffer kuvvetleri barış döneminin devamı için gerekli ekonomik ve politik ortamın oluşturulması ve devamlılığını sağlamak için kararlı politik tavrı benimsemişlerdir. Uluslar arası Para Fonu(IMF), Dünya Bankası ve GATT gibi yeni uluslar arası kuruluşların kurulması da bu sürece önemli katkılarda bulunmuştur. Savaş sonrası oluşan ticari açıdan güvenilir ortam firmaların faaliyetlerini genişletmelerinde önemli işlev görmüştür(King ve King, 2005).

Özellikle İkinci dünya savaşından sonra ortaya çıkan çuş'ların genişleme dönemine 1980'lerden sonra özellikle ideolojik anlamdaki soğuk savaşın ortadan kalkması ülkelerin dışa açık ekonomi politikaları izlemeleri doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında önemli boyutlarda artışa sebep olmuştur(Dunning,2000).

Devletlerin, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bakış açıları tarihsel süreç içerisinde değişim göstermiştir. Doğu Blok'unun çözülmeye başladığı 1989 yılına kadar, tüm gelişmiş ülkeler, yabancı sermaye'yi ülkelere çekmek için büyük çabalar sarf ederken, gelişmekte olan ülkelere yabancı sermaye'ye şüphe ile bakılmıştır. Yapılan yorumlarda, yabancı sermayenin ülke egemenliklerini tehlikeye sokacağı, orta ve uzun vadede ülkeden döviz çıkışına neden olacağı, sömürgeciliğin modern biçimi olduğuna dair yığınla görüşler ileri sürülmüştür. Ancak, tarihsel süreçte gelişmekte olan ülkelerin, doğrudan yabancı yatırımlara bakışı yadsınamaz ölçüde değişim göstermiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğu, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını sömürgeciliğin bir aracı olarak görmekten vazgeçmiştir. Günümüzde,” dış yardım/kredi mi?” yoksa “doğrudan yabancı sermaye yatırımları mı?” tercih edilmelidir sorusunda tercih, doğrudan yabancı yatırımlar lehinde olmaktadır (Kasabalı,2004)

Küreselleşmenin en önemli boyutunu son yıllarda devam eden DYSY'deki artış oluşturmaktadır. Unctad (2000) raporuna göre 1979'dan 1999'a dünya DYSY stokunun dünya safi hasılasına oranı %5'den %16'ya ve dünya DYSY akımlarının dünya yerel sermaye oluşumuna(Global Gross Domestic Capital Formation) oranı %2'den %14'e yükselmiştir. 1980'den 2004'e doğrudan yabancı sermaye yatırımları 12 katına çıkmıştır (Unctad, 2005). Bunun bir doğal sonucu ülkelerin artan üretimlerinin büyük bir oranı yabancı iştirakli firmalar tarafından üstlenildiğidir. Lipsey(1998)'e göre dünya üretiminin %15'lik kısmı çuşlar tarafından üretilmektedir. Bu noktada devletler için aşikâr olan politika; erel iştirakli firmaların üretimini artırmak için teşvik verilip verilmeyeceğidir. Son yıllarda çok az ülke hariç, genel olarak DYSY'nin ülkeye girişı için teşvik verilmeye ya da en azından kısıtlamaların ortadan kaldırılması yoluna gidilmiştir (Slaughter,2000). Dolayısıyla hem gelişmemiş hem de gelişmiş ülkeler için doğrudan yabancı sermaye yatırımları akımı toplam olarak artmaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkeye giriş motivasyonuna göre ikiye ayrılabilir, bunlardan birincisi yatay (horizontal) ikincisi ise dikey (vertical) DYSY'dir. Yatay doğrudan yabancı sermaye yatırımları belirli bir ürünün ya da ürün grubunun farklı ülkelerde üretimde bulunulması ile ya da bu ürünün üretiminde bulunan farklı ülkelerdeki şirketlerle entegre olunması ile ortaya çıkmaktadır. Hymer (1960) ve Kindleberger (1969) bu tip DYSY'nin varlığını piyasaların tam rekabetçi olmamasına bağlamışlardır. Buna göre, yerli piyasaya üretimde bulunan firmalar; ülkedeki kültür ve hukuk kurallarını, piyasa koşullarını, tüketici tercihlerini bilirler ve döviz kuru açısından daha az risk taşımaktadırlar. Yabancı firmalar bu dezavantajlardan kurtulmak için doğrudan ihracattan ziyade doğrudan yabancı sermaye yatırımı yolunu seçerler. Yatay doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapmanın temel motivasyonlarından biri de gidilen ülkenin satın alma gücünün ve pazarının büyük olmasıdır. Bir diğeri ticaret kısıtlarının tarifelerin ihracat mallarının maliyetlerini yükseltmesi sonucundadır. Uluslararası firma bu durumda ihracat yerine ülkede üretim tesislerini kurarak piyasa için üretimde bulunabilir (Scheve ve Slaughter, 2003).

Son yapılan görgül çalışmalarda DYSY'nin daha çok yatay olduğunu göstermektedir, Markusen ve Markus(1999) ve R.Lipsey(1999) makalelerinde gösterdikleri gibi on yıllardır DYSY, gelişmiş ve zengin ülkelerden gelişmiş ve zengin ülkelere olmaktadır bu da DYSY'nin ücret farklılıklarından daha çok piyasa güdüsü ile hareket ettiğini göstermektedir. Brainard (1997) çalışmasında DYSY'nin daha çok yatay olduğunu Amerika'nın en çok DYSY gönderdiği ülkelerin daha çok Amerika mallarına yüksek gümrük vergisi ve tarife oranı uygulayan ülkeler olması ile göstermiştir. Carstensen ve Toubal(2003) dinamik panel analizi kullandıkları analizde merkez Avrupa ülkeleri yüksek emek maliyetlerine karşın pazarı büyük ve doyuruculuğu ile DYSY çekmeyi başarmış olduklarını göstermişlerdir.

Dikey DYSY ise; belli mal ya da mal grubunun farklı üretim süreçlerini uluslararası faktör fiyat farklarından yararlanarak yapmak ve gidilen ülkeden ihracat için üretim yapmak amacındadır. Mesela, firmanın danışmanlık hizmeti ve fiziksel üretimde bulunduğunu varsayalım. Danışmanlık hizmeti nispi olarak daha çok vasıflı emek yoğun, fiziksel üretim ise el emeği yoğundur. Eğer faktör fiyatları ülkeden ülkeye değişirse firma uluslar arasılaşır ve üretimi el emeği maliyetleri düşük olan hizmeti ise vasıflı emek maliyetleri düşük olan ülkede yapar. Böylece ikisini de aynı yerde yapmaya göre maliyetlerini azaltmış olur. Feenstra ve Hanson (1997) kuzey-güney modeli DYSY'nin hem giren hem çıkan ülke açısından ücretler üzerindeki potansiyel etkilerinin incelenmesi ve Helpman (1984) çalışması da dikey DYSY analizine dayanır(Scheve ve Slaughter, 2003).

2.2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ KONUK ÜLKE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Yabancı sermaye yatırımları, yatırımın yapıldığı konuk ülke ekonomisi üzerine çeşitli ekonomik etkilerde bulunur. Bunlar; üretim, verimlilik, teknoloji, istihdam, gelir, rekabet, eğitim düzeyi vb. gibi ekonomik faktörler üzerine olan etkilerdir. Bu etkilerden bazıları ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi sağlayan olumlu etkiler, bazıları da ekonominin yapısal durumuna da bağlı olarak olumsuz etkilerdir.

2.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Konuk Ülke Ekonomisi Üzerine Olumlu Etkileri:

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının konuk ülke ekonomisine birçok yönden olumlu etkide bulunmaktadır. Sadece fiziksel sermaye stoku ve yatırımlarda meydana getirdiği artışlarla değil aynı zamanda üretim sürecinde kullanılan bilgi stokunda meydana getirdiği artışlarla da ülke ekonomisine katkılarda bulunabilmektedir.

2.2.1.1. Fiziksel Sermaye ve Milli Gelir Üzerine Doğrudan Etkisi

Yabancı sermaye yatırımlarının bir ülke ekonomisi için en önemli katkısı; ülke ekonomisine yaptığı sermaye aktarımıdır. Tipik olarak gelişmekte olan ülke ekonomik yapısına bakıldığında karşılaşılan en belirgin özellik sermayenin diğer üretim faktörleri, işgücü ve toprağa nazaran çok daha kısıtlı olmasıdır. Bu kısıtlılığın en önemli nedeni ise yerli sermaye oluşumunun düşük seviyede olmasıdır. Yerli sermaye oluşumu birincil olarak ülkedeki kişi başına düşen milli gelir ile belirlenir. Gelişmekte olan ülkelerde ise kişi başına milli gelir düşük olduğundan sonuçta sermaye oluşumu da temel olarak kısıtlı kalmaktadır. Kişi başına düşen milli gelir reel olarak arttıkça ülke refahının da arttığı kabul edilir. Kişi başına milli gelirin artırılması, üretim kapasitesinin genişlemesiyle bu da her yıl bir öncekine oranla yatırımların artırılmasıyla mümkün olmaktadır. Bu ise ancak ekonomide her yıl yaratılan toplam kaynakların belli bir kısmının tüketilmeyerek, tasarruf halinde muhafaza edilmesi ve daha sonra da yatırıma dönüşmesi ile mümkündür. Buna ilaveten yine gelişmekte olan ülkelerde marjinal tüketim eğiliminin gelişmiş ülkelerden daha fazla olması marjinal tasarruf eğiliminin düşük olmasına dolayısıyla yatırım için gerekli sermaye oluşumunun yetersiz düzeyde kalmasına sebep olmaktadır(Batmaz ve Tunca, 2005).

Gelişmekte olan ülkeler, geri kalmışlık kısır döngüsünü kırabilmek için yatırımlarını arttırmak zorundadırlar. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi yatırımlarını arttırmak için gerekli olan tasarruf birikiminden yoksundurlar. Bu ülkelerin kalkınma süreçlerinde karşı karşıya bulundukları tasarruf - yatırım darboğazı veya sermaye yetersizliği bir ölçüde yabancı ülkelerde yapılan tasarrufların ülkeye yatırım olarak çekilmesi ile ortadan kaldırılabilmektedir. Diğer bir deyişle, yabancı sermaye iç tasarruf dar boğazını azaltmak için kullanılabilecek önemli bir kaynaktır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının temel etkisi; konuk ülkenin milli gelirine olan net katkısıdır. Yabancı sermaye ülke içinde üretimde bulunduğu ve üretimde milli gelire dahil olduğundan, ülke içinde yabancı sermaye üretimde bulundukça ülkenin milli geliri artacaktır. Burada dikkat edilecek nokta, yabancı sermayenin üretimde kullandığı tüm kullandığı tüm girdileri kendisinin üretilip üretilmediğidir. Bu girdilerden bir kısmı ülke dışından getiriliyorsa, yabancı sermayenin dışardan ithal etmiş olduğu girdilerin ülkenin GSMH'sinden düşülmesi gerekecektir. Yabancı sermaye gitmiş olduğu ülkede bir katma değer yaratır. Bu katma değerden yabancı sermayenin kendi payı düşüldüğü vakit, geriye kalan o ülkenin milli gelirine net bir katkıdır. Yatırım sonucu faaliyete geçen teşebbüsün ürettiği mal ve hizmet ile bunların üretimi için yapılan dış harcamalar arasındaki fark ekonomiye katkısı belirlemektedir ki, bu da “net katma değer”i oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle, net katma değer üretim faktörlerine yapılan ödemelerin toplamına eşit olmaktadır. Doğal olarak da, yaratılan katma değerın büyüklüğü milli gelire o derece artırıcı etki yapmakta ve ekonomik büyüme bu şekilde hızlanmaktadır(Batmaz ve Tunca, 2005).

2.2.1.2.Ödemeler Bilançosu Etkisi

Gelişmekte olan ülkelerde, yabancı sermayeden ev sahibi ülkenin beklentilerinden birisi, ödemeler dengesinde bir iyileşme yaratmasıdır. Bir başka deyişle yatırım yapan firmanın, ticaret açığının kapatılmasında ve ayrıca döviz girişinde pozitif bir etkisinin olmasıdır. Bunun için firmaların ihracat - ithalat sonuçlarına, sermaye girişlerine ve çıkışlarına bakmak gerekir. Fabrika kurmak için ev sahibi ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye bir defaya mahsus olmak üzere ev sahibi ülkenin ödemeler dengesine olumlu bir etkide bulunur. Yatırım, üretime başladığı zaman

gerek ihracat yoluyla ve gerekse ithal ikamesi şeklinde ödemeler dengesine katkıda bulunmaya devam eder. Bunların yanı sıra yabancı sermayeli şirketler, kendileri ihracat yapmasalar bile üretim kapasitelerini arttırarak yerli müteşebbisi ihracata zorlamaktadırlar ki bu daha çok tercih edilen bir durumdur (Kasabalı,2004). Çuş'ların, yerli firmaların ihracat performansları üzerinde ortaya çıkan dolaylı etkileri de vardır. Temel olarak yerli firmalar çuş davranışlarını kopya ederek yabancı piyasalarda nasıl başarılı olacaklarını öğrenebilirler. Ayrıca çuş'lar kendi yerel kadrolarını ihracat yönetiminde eğitebilirler ve çalışanların iş değıştirmesiyle bu beceriler yerel firmalarda artı değer yaratabilir. Yabancı piyasa koşulları hakkındaki bilgi yayılmasının bir diğerk kanalı, çuş'ların da üyesi oldukları ticaret birlikleri ve diğerk endüstri organizasyonlarıdır. Verimlilik üzerindeki bu pozitif dışsalılık yerel firmaların da ihracat performansını olumlu etkilemektedir. Bu tür piyasa dışsalılıkları yerel kaynakların kısıtlı olduğı gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemlidir(Batmaz ve Tunca, 2005).

2.2.1.3.Dışa Taşıırma Etkisi, Teknoloji İthal Etkisi

Hymer(1960) makalesinde belirttiğı gibi çok uluslu şirketler, yabancı ülkelerde faaliyet gösterebilmelerini sağlayan bu şirketlere özel bazı avantajlara sahiptirler. Bu firmalara özel avantajlar, yüksek düzeyde teknoloji, ölçek ekonomileri ve yönetimleridir. Şirketlere özel avantajlar fikri, bilgi sermayesi kavramı ile ilişkilendirilebilir. Bilgi sermayesi DYSY ile ilgili geliştirilen teorik son çalışmalarda ve DYSY'yi içeren yeni ticaret modellerinde; Carr ve diğerkleri(2001), Markusen ve Maskus(2002) çalışmalarında önemli bir kavram olarak ele alınmıştır. Bilgi Sermayesi; ticari marka ismi, beşeri sermaye, patentler ve teknoloji gibi fiziksel olmayan unsurlardan oluşur. Markusen(1995,2002) makalelerinde bilgi sermayesini çuş'lar için önemli olduğunu ifade etmiş ve bunu da çuş'ların büyük meblağlarda AR&GE (araştırma ve geliştirme) faaliyetleri yaptıkları, yüksek oranda teknisyenlerle çalıştıkları ve teknolojik olarak gelişmiş ürünler ürettikleri gerçeğine dayandırmıştır. Bu anlamdaki bilgi sermayesi çuş'ların bir çok ülkede faaliyet göstermelerini ve bu faaliyetlerinin teknolojik yoğun olduğunu açıklamaktadır.,

Bilgi sermayesi ve teknoloji yoğun yatırımda bulunan çuş'ların, konuk ülkeye yatırım yaptıklarında yerli firmalara da özellikle verimlilikleri üzerinde, etkileri dolaylı ve dolaysız olmaktadır. DYSY'nin konuk ülkede bulunuşu veya piyasaya girişı yerli firmaların etkinlik ve verimliliğinde iyileşmeler meydana getiriyor ve çuş'lar bu yararların hepsini içselleştiremiyorlarsa o zaman dışa taşıma etkisi meydana gelir(Blömstrom ve Kokko,1998). Kopyalama, tersine mühendislik ve patent vs. gibi değişik kanallarla gerçekleşen dışa taşıma etkisi, çuş'ların teknolojileri dolayısıyla elde edecekleri getirilerin hepsini içselleştirememeleri sonucunda ve sosyal getirilerin özel getirilerden daha farklı olmasıyla ortaya çıkmaktadır. uş'lar kârlı ticari faaliyette bulunmak ve bunun da devamlılığını sağlamak amacıyla özellikle aynı endüstride faaliyet gösteren diğer firmalara teknoloji dışa taşımasının olmasını istemezler. Yabancı firmalar, yerel firmaların teknoloji sızmasından ve dışa taşıma etkisinden yararlanmalarını önlemeye çalışırlar. Entelektüel mülkiyet hakları, ticari gizlilikleri koruma hakkı, yabancı firmalarda istihdam edilen emeğin yerel firmalara hareketini önlemek için daha yüksek ücret vermek, yerel firmaların kopyalamak için gerekli kapasiteyi karşılayamayacağı ülkeler ya da endüstrilerde üretim tesislerini kurmak yoluyla yabancı firmalarla rekabet halinde olan konuk ülke firmalarına dışa taşımayı önleme gayreti içindedirler(Javorcik,2004). Buna rağmen, çuş'lar girdi sağlayıcı firmalara teknoloji difüzyonunu önlemeye çalışmazlar, bunun için bir motivasyonları da yoktur. Buna rağmen; firmalar arasında dışa taşıma etkisinin olduğu bir çok kanal vardır. Bunun en basit örneği piyasada faaliyet gösteren çuş'ların kullandığı teknolojiyi yerel firmaların kopyalayarak verimliliklerini artırmalarıdır. Mesela, tersine mühendislik üretimde kullanılan teknoloji hakkında bilgi sağlar, ayrıca çuş'lar yerli firmaların yeniliğe adapte olma motivasyon ve hızlarını artırır. Piyasaya yeni bir ürün ve ya üretim süreci icadı genişçe yayılmadan önce, potansiyel adapte ediciler bu icadın maliyet ve yararları hakkında sınırlı bilgiye sahiptirler ve bu da onlar için büyük derecede riski işaret eder.

2.2.1.3.1.Emek Mobilitesi Yoluyla

Dışa taşıma etkisi rakip firmalarda çalışan ve kullanılan teknoloji hakkında bilgi sahibi işçilerin kiralanması yoluyla oluşabilir. Yabancı firmalar tarafından ya da yabancı ortaklıklar tarafından istihdam edilen işçiler firma dışında da değerlendirilen bilgiyi biriktirebilirler. Yabancı firmada tecrübe kazanan işçiler bu firmalardan ayrıldıkça bu beşeri sermaye yerli firmalar içinde mevcut hale gelir ve verimlilik düzeylerini yükseltir. Bunun gibi, yerli firmalar yeni ürünler, üretim ve pazarlama teknikleri ile karşılaştıkça ya da üst ve alt akım(down/upstream) sektörlerden teknik yardım aldıkça yabancı firmaya mahsus bilgiler yerli firmalara dışa taşıma etkisi yoluyla taşınabilir. Yabancı firmalar endüstri içinde girdi anlamında bir talep kaynağı görevi de görebilir.

2.2.1.3.2. Eğitim Yoluyla

Çuş'lardan konuk ülkeye transfer edilen teknoloji sadece makine, araç ve gereç, patent hakları, teknisyenler yoluyla değil aynı zamanda çuş'ların konuk ülkedeki birimlerinde çalışanlarına verilen eğitimler yoluyla da ülkeye nüfuz eder. Bu eğitim, basit imalat işlerinde çalışandan, danışmanlara ve teknik olarak ileri profesyonellerden, üst düzey yöneticilere kadar hemen hemen tüm kademelerde çalışanlar için verilmektedir. İşçi tarafından bir nevi absorbe edilen bilgi kiralayan yerli firma tarafından kullanılır. Eğitim çeşitleri ise şirkette istihdam edilmesine ihtiyaç duyulan emeğin nitelik düzeyine göre mesleki eğitimden, biçimsel okul eğitimine, deniz aşırı eğitimlere kadar uzanmaktadır.

2.2.1.3.3. Geriye Doğru Bağlantı Yoluyla

Potansiyel adapte ediciler var olan kullanıcılar ile temasa geçtikçe teknoloji ve icat hakkındaki bilgiye sahip olurlar, icadın yarar ve zararları hakkındaki belirsizlik azalır ve ürünün taklit ve adaptasyon olasılığı yükselir. Çuş'ların ülkeye girişi bu yeni ürün ve süreçlerin kullanımı konusundaki kuşkuları azaltır ve tanıtımını bizzat

kendi kullanımı yoluyla yapar ve yerli firmaların bu yeniliklere adapte olmalarını, kullanmalarını sağlar. Diğer bir dışa taşıma örneği eğer çuş'lar piyasada rekabet düzeyini artırıyorsa yerel firmalar var olan teknolojilerini ve kaynaklarını daha etkin kullanırlar, böylece çuş'ların piyasadaki varlığı yerli firmaların verimliliğini dolaylı olarak artırmaktadır. Üçüncü tip dışa taşıma etkisi, yerel firmalar artan rekabetten dolayı daha etkin ve yeni teknolojiler bulma gayreti içine girerlerse gerçekleşmektedir.

Javorick(2004) makalesinde ileriye ve geriye doğru bağlantı yoluyla teknoloji dışa taşıma etkisinden bahseder. Geriye doğru bağlantı durumunda, çuş'lar yerli arz edicilerden girdi satın alır. DYSY, geriye bağlantı yoluyla ekonomik kalkınmada rol oynamaktadır. Mesela; ürün kalitesini artırmak için çuş'lar yerli girdi arz edicilere teknik tavsiyede bulunarak, verimliliklerinin artmasını sağlar. Lall(1980) makalesinde çuş'lar diğer firmaların verimlilik ve etkinliğinin artmasına geriye doğru bağlantı yoluyla aşağıdaki şekillerde katkıda bulunacağından bahseder. i) Üretim tesislerinin kurulmasında yerli ve yabancı ara malı üreticilerine yardım eder, ii) çuş'lar teknik asistanlık ya da arz edicilerin ürünlerinin ya da icatların kalitesini artırmak için bilgi sağlamak yoluyla, iii) ara malı ya da hammadde alınmasında teknik destek sağlar. iv) işçi eğitimi ile ilgilenirler, yönetim ve organizasyonda yardımcı olurlar ve farklı tip müşteri bularak ara malı üreticilerinin farklı mallar üretmelerini sağlarlar, v) çuş'lar tarafından tanıtılan ürün kalitesi ve tam zamanında teslim (on-time deliver) gibi metot ve yöntemlerin yerel girdi arz edicilerin üretim yönetimi ve teknolojilerini geliştirmelerini sağlarlar. Bunlara ilave olarak, çuş'ların piyasaya girişlerinin ara malına olan talebi arttırarak yerli girdi arz edicilerin ölçek ekonomilerinden yararlanmalarına sebep olması sonucu yerli firma verimliliğine ve ülke kalkınmasına olumlu etkilerde bulunur.

Geriye bağlantı ters yönde de işleyebilmektedir. Ara malı fiyatlarının firma girişine tepkisi yerli firmaların iki ayrı sebepten dolayı kârlarının düşeceğini ima eder. Birincisi; yerli firmalar daha etkin firmalar onların piyasa paylarını azaltacakları sebebiyle kaybederler.

İkincisi; talep etkisi nedeniyle ara malı fiyatlarındaki yükseliş meydana gelir. Mesela; nitelikli emek kıt olduğundan ve çuş'lar teknoloji yoğun olduklarından, nitelikli emek talebindeki artış, emeğin ücretini yükseltir.

2.2.1.3.4. İleriye Doğru Bağlantı Yoluyla

İleriye doğru bağlantı durumunda ise çuş'lar yerli firmalara ara malı satarlar ve yerli firmaların çuş'ların arz ettikleri kaliteli mallara ulaşımaları arttıkça daha verimli hale gelebilirler. Aitken ve Harrison (1991) makalelerinde DYSY'nin Venezüella imalat sanayisindeki endüstriler arası etkisi tartışmalarında ileri doğru bağlantılar yoluyla DYSY'nin ülke kalkınmasına pozitif etkileri olduğundan ama DYSY'nin üretim için ithalata olan bağımlılığı nedeniyle geriye doğru bağlantılar yoluyla etkisi olduğundan daha az yararlı olmakta olduğu sonucuna ulaşmıştır.

2.2.1.3.5. Dışa Taşıma Etkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Dışa taşıma etkisinin var olup olmadığına ilişkin kanıtlar üç tip çalışma sonucu elde edilmiştir. Birincisi; olay(case) çalışmaları, bu çalışmalar kısmi açıklamalar yapabilir ve genel konuları örneklendirebilir ama her zaman sayısal bilgi veremez ve bu sonuçlardan hareketle genellemelere gidilemez.

İkincisi; endüstri düzeyinde, Caves (1974), Blomstrom (1986), Driffield (2000), yapılmış çalışmalar vardır. Bunların çoğu DYSY ve verimlilik arasında pozitif korelasyon bulmuşlardır ama ilişkinin nedensellik boyutu tam olarak açık değildir. Ülkeye giren DYSY verimliliği dışa taşıma etkisi yoluyla arttırıyor olabileceği gibi verimsiz olan firmaların piyasayı terk etmesi yoluyla da verimlilik görel olarak artıyor ya da bir ihtimal giren sermaye daha verimli olan sektörlerle gidiyor olabilir. Eğer yabancı sermaye verimliliğin daha yüksek olduğu endüstrilere doğru gidiyorsa, o zaman yabancı firmaların varlığı ve yerli firmaların verimliliği arasında gözlenen korelasyon doğrudan yabancı yatırımların pozitif etkisini olandan daha fazlaymış gibi gösterir. Sonuç olarak herhangi bir dışa taşıma etkisi olmamasına rağmen DYSY'nin yerli firmalar üzerine pozitif dışa taşıma etkisi varmış gibi gözükabilir.

Bu son ihtimal aslında son ortaya atılan çuş’ların “bilgi sermayesi” modelleri (Cara et al 2001); bu firmalar diğ er ülkelerde kullanılabilecek bilgi varlıkları ellerinde tutarlar ve dolayısıyla bu varlıkları en çok kullanabilecekleri endüstrilere giderler hipotezi ile tutarlıdır.

Sjöholm(1999) makalesinde; Endonezya imalat sanayisindeki endüstriler arasındaki dışa taşırma etkisinin coğrafi boyutunu incelemiştir. Sonuçlar çuş'ların varlığının çuş'lara yakın bir mek nda kurulmuş olma şartı ile diğ er endüstrilerde yer alan yerli firmaların verimliliğini artırdığını göstermektedir. Kugler(2001) makalesinde DYSY’d n sektörel anlamda oluşan dışa taşırma etkisinin en kapsamlı olarak ele alındığı makaledir. Kolombiya imalat sanayisi için yaptığı görgül çalışma sonucunda dışa taşırma etkisinin, DYSY’nin bulunduğu endüstri içindeki firmalardan ziyade endüstriler arası olduğu sonucuna ulaşmıştır. Nadiri(1991) makalesinde 1968 ve 1988 arasında Amerikan doğrudan yatırımlarının Fransa, Almanya, Japonya ve İngiltere imalat sanayisi üzerindeki etkilerine çalışmışlar ve yukarıda bahsedilen aynı sonuçlara ulaşmışlardır. Amerikan okuluslu şirketlerinin sermaye stoklarındaki artış yeni yerel yatırımları teşvik ettiğı ve konuk ülke imalat sanayisindeki toplam faktör verimliliğinin büyümesi üzerine pozitif etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

  nc  tip çalışmalar ise mikro analiz çalışmalarıdır. Bu alışmalar endüstride veya aynı bölgedeki yerli firmaların verimliliğinin, DYSY varlığı ile ilişkili olup olmadığını araştırmaktadırlar. Haddad ve Harrison (1993) Fas’daki imalat sanayisinde artan DYSY ile azalan yerli firma verimliliğı arasında pozitif ilişki bulmuşlardır. Aitken ve Harrison(1999) Venezuela imalat sanayisi için yaptıkları çalışmada ise negatif yönlü ilişkiyi bulmuşlardır. Sonuç olarak özellikle az gelişmiş ülkelerde bulunan firmaların yeterli absorbe etme kapasitesi olmadığı için pozitif değil tersine rekabet etkisi nedeniyle de negatif dışa taşırma etkisi meydana gelebilir. Gima ve Wakelin(2001) İngiltere elektronik endüstrisini incelemiş ve firma verimliliğı ve bölgesel Japon DYSY arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Blömstrom ve Wolff(1994) makalelerinde Meksika imalat sanayisinde 1965-1982 arasında var olan dışa taşırma etkisinin Meksika firmalarının Amerika firmalarının

verimlilik durumlarına yakınsayacak kadar büyük olup olmadıklarını araştırmış ve yabancı varlığının yerel firma verimliliği üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çuş'ların dışa taşıma etkisi ile yerel firma verimliliğini arttırdığına örnek olarak Rodriguez-Clare(1996) çalışması gösterilebilir; yabancı iştirakler yerli firmaların iyileştirilmiş ara mallarına ulaşmalarını ve üretim sürecinde kullandıkları bilgi düzeyini arttırmalarını sağlar. Daha az biçimsel olarak denebilir ki yerel firmalar aynı endüstrideki yabancı iştiraklerden biçimsel olmayan anlaşma yolları(Ticari reklâm ve şovlar, patent ve pazarlama, tersine mühendislik, arz edici-dağıtıcı tartışmaları vs.) ile öğrenme yoluna giderek verimliliklerini arttırmırlar.

2.2.2.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Konuk Ülke Ekonomisi Üzerine Olumsuz Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, konuk ülke firma verimliliği, etkinliği ve diğer ekonomik faktörler üzerine olumsuz etkilerde bulunabilmektedir.

2.2.2.1.Ödemeler Bilânçosu Etkisi

Çok uluslu şirketin yabancı üretim faktörlerine ödemiş olduğu faktör gelirleri ev sahibi ülkenin dış dengesini olumsuz yönde etkileyebilir. Firmaların ev sahibi ülkeye getirdikleri sermaye uzun dönemde genellikle değişik biçimlerde dışarı transfer ettikleri sermayeden küçük kalmaktadır. Bu negatif durum gelişmiş ülkeler için de söz konusudur. Ancak gelişmekte olan ülkelerde dışarıya sermaye transferi gelişmiş ülkelere göre daha çok yoğundur. Yine şirket tarafından yaratılan yüksek gelir, marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak ev sahibi ülkenin ithalatını uyarabilir. Son olarak yabancı sermayeli şirket ev sahibi ülkede üretimini durdurduğu zaman yine bir defaya mahsus olmak üzere ülkeye getirmiş olduğu sermayeyi ülke dışına çıkaracağı için ödemeler dengesi üzerinde olumsuz bir etkide bulunabilir. Yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkisinin süreklilik kazanabilmesi için, yabancı sermayenin uzun dönemde döviz kazandırıcı özelliğini koruması gerekir. Aksi takdirde yatırımların ithal girdilere bağımlı olması ve transferlerin getirilen sermayeyi aşması durumunda olumsuz etkiler ortaya çıkar. Bu

olumsuz etkilerin en aza indirilebilmesi için ev sahibi ülke bazı tedbirler alabilir, örneğin elde edilen kârların yeni yatırımlara yönlendirilmesini teşvik edebilir (Batmaz ve Tunca, 2005).

2.2.2.2.Diğer Olumsuz Etkiler

Yabancı sermaye işletmelerinin arkasındaki dev sermaye, ileri teknoloji ve yöneticilik bilgisi, küçük ölçekli şirketler karşısında büyük bir haksız rekabet üstünlüğü sağlar. Rekabet edemeyen yerli girişimciler endüstriyi terk etmeye zorlanırlar. Eğer ülke dışı yüksek gümrük duvarları ile bir üretimde bulunuyor ve yabancı firma bu duvarlardan kurtulmak amacıyla ülkeye girmişse böylece yüksek gümrük duvarları arkasında faaliyet gösteren yabancı işletmeler, yerli ekonomide tamamen monopolcü duruma geçebilirler.

2.2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik Etkisi Sınırları ve Absorbe Etme Kapasitesi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülke kalkınması üzerine özellikle ülkeye getireceği yeni teknoloji, know-how ve bilgi sermayesi ile katkıda bulunacağı literatürde kesin olmamakla birlikte kabul görmektedir. Ülkenin gelen yabancı sermaye yatırımından aslında tamamen yararlanacağı koşulsuz söylenemez. Ülkenin teknolojiyi absorbe etme kapasitesi; teknolojik birikimi, alt yapısı, teknolojiyi kullanabilecek yeterli bilgi birikimi ile donanmış beşeri sermayenin varlığı yabancı sermaye yatırımlarının sunduğu imkânlardan ülkenin yararlanabileceği düzeyi belirler. Yukarda sayılan koşullar, ülkenin gelişmişlik düzeyi ile doğru orantılıdır. Bu yüzden yabancı sermaye yatırımları ülkenin gelişmişlik düzeyi arttıkça daha çok etkide bulunur. Az gelişmiş ve yeterli düzeyde yabancı sermaye yatırımlarından dışa taşan teknolojiyi absorbe edecek kapasitesi ya da kopyalayarak üretim sürecinde kullanacak teknolojik kapasitesi olmayan ülkelerde yabancı sermaye yatırımlarının etkisi sınırlı belki diğer negatif etkileri sebebiyle negatif dahi olabilir. Mesela;

yabancı sermaye yatırımlarının yapıldığı piyasada önemli pazar payları bulunan firmalar yabancı firmalarla rekabet edemeyerek piyasadan çekilebilirler.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, ev sahibi firmalar üzerine teknoloji transferinde bulunabilmeleri firmaların absorbe etme kapasiteleri tarafından belirlenir. Absorbe etme kapasitesi; firmanın ve içinde bulunduğu ekonominin özellikleri tarafından belirlenir. Büyük miktarda bilgi sermayesi firmanın absorbe etme kapasitesini artırır. Konuk ülkenin altyapı kalitesi de bu kapasiteyi arttırabilir. Mesela; düşük ilk koşullara sahip ekonomiler daha az DYSY girişi yaşarlarken, giren DYSY’de bu ülkelerde daha basit teknolojiler kullanabilirler.

Yukarda sayılan koşullardan dolayı doğrudan yabancı sermaye yatırımları her zaman ülkeye olumlu etkilerde bulunmayabilir. Doğrudan yabancı yatırım eğer ülkede, yeterli alt yapı yatırımı yapılmamış, beşeri sermaye birikimi yoksa, girdi arz eden firmalar eski teknoloji ile üretim yapmakta ve girdiler yeterli kalitede üretilmemekte, vb. iken ülkeye eski teknoloji yoğun yatırımda bulunabilirler ve ülke teknoloji ve bilgi düzeyine herhangi bir katkıda bulunmayabilirler.

Tez’in ekonomik büyüme ve DYSY ilişkisini konu edindiği kısmında genişçe anlatılacağı üzere, DYSY’nin ev sahibi ülkenin ekonomik büyümesine, firmalarının verimliliğine etkide bulunabilmesi için ev sahibi ülkenin belli en az donanımlara sahip olması gerekir. Bu donanımlar literatürde genişçe tartışılmıştır. Borenzstein ve diğerleri(1998) ülkeye DYSY’nin etkide bulunması için ülkedeki beşeri sermaye birikiminin belli düzeyde olması gerektiğini, Balasubramanyam ve diğerleri(1996)’da ülkenin dışa açıklığının etkinin oluşmasında önemli etken olduğunu, Alfaro ve diğerleri (2003) etkinin olması için ülkenin finansal piyasalarının gelişmiş olması gerektiğini ifade etmişlerdir. De Mello (1999) Konuk ülkenin absorbe etme kapasitesi kavramını kullanmıştır. Absorbe etme kapasitesi; konuk ülke’nin ticaret rejimi, hukuki yapısı, politik istikrarı gibi kurumsal faktörlere ve ödemeler bilânçosu kısıtları, dsys tarafından üretilmesi düşünülen malların piyasasının büyüklüğü gibi ölçek faktörlerine de bağlıdır. De Mello(1999) doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye etkisini sadece ekonomik nedenlere değil aynı zamanda politik istikrar, hukuki nedenlere gibi faktörlere de bağlamıştır.

Tezde ise, literatürde derinlemesine ele alınmayan ülkedeki kurumların ve buna göre oluşmuş toplumsal organizasyon yapısının iyi olması durumunda DYSY'nin ekonomik büyümeye uzun dönemli etkilerde bulunacağını öne sürmektedir. Tez'de iyi kurumlar: i)ekonomik alanda; mülkiyet haklarının üretimi, teknolojik yenilikleri teşvik edecek ve piyasaların aksamadan işlememesini sağlayacak yönde, ii) politik alanda demokrasinin; çıkar ve baskı gruplarının, elit tabakanın ve belli bir ekonomik gücü elinde bulunduranların yönetimde kendi çıkarlarına göre politika belirleyememesini sağlayacak kadar işlemesi, iii) Sosyal alanda suç oranlarının, rüşvet ve adam kayırmacılığın olmaması anlamında kullanılmıştır.

Vurguladığımız nokta; ülke eğer yukarda ifade edilen tarzda iyi kurumsal yapıya sahipse, kısaca bireyler hak ettiklerini alıyor, özel ve sosyal getiriler arasında fark oluşmuyorsa; ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlar yaratacağı verimlilik artışı yoluyla ülke içinde uzun dönemli büyümeyi harekete geçirebilir. Eğer kurumsal yapı yukarda ifade edilen özellikler bakımından kötü ise yabancı sermaye kısa dönemli verimlilik artışı sağlasa da bu uzun dönemli olamayacak. Sosyal anlaşmazlık (Social Conflict) kısa dönemli büyümede toplumun her kesimine yansımayacak; bunu bir tehlike olarak görecekt güç grupları bundan yararlanacak ama toplumsal organizasyon yapısının değişmesine ve uzun dönemli büyümeye kendi konumları tehlikeye düşeceği için izin verilmeyecektir(Acemoğlu ve diğerleri,2004)

3. EKONOMİK BÜYÜME VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ROLÜ

Bu bölümde ekonomik büyümenin ne anlama geldiği iktisat terminolojisinin yanında sosyal ve politik anlamları da içerecek şekilde tanımlanacaktır. Ekonomik büyümeyi izah eden teorik modeller incelenecektir. Öncelikle Solow büyüme modeli üzerinde durulacak, sonra içsel büyüme modelleri üzerinde durulacaktır. Modellerin anlatıldığı bölümlerde ayrıca doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bu modellerle olan ilişkisine değinilecek yani doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının farklı büyüme modellerinde ekonomik büyümeye etkisinin hangi düzeyde ele alındığı ifade edilecektir.

3.1. EKONOMİK BÜYÜME

Bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içinde artmasına ekonomik büyüme denir. Ekonomik büyüme, bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde yükseltmenin tek yoludur. Bu nedenle temel makro ekonomik hedeflerden bir tanesi, hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmektedir (Ünsal, 2001).

Her ekonomide, çıktı üretilmesi için fiziki sermaye, beşeri sermaye, işgücü ve doğal kaynaklar gibi girdiler girişimciler tarafından farklı teknolojiler çerçevesinde ve farklı oranlamalarla bir araya getirilir. Gayrisafi milli hasıla ise, belirli ülkede belirli bir zaman diliminde (genellikle bir yılda) üretilen bu mal ve hizmet biçimindeki çıktıların parasal değerlerinin toplamıdır. Söz konusu üretim faktörlerinden sermaye; makinelerin, araç ve gereçlerin, tesislerin, hammaddelerin ve diğer dayanıklı üretim faktörlerinin birikmiş stokunu kapsar. Bu fiziki sermaye stokuna belirli dönem içinde yapılan eklemeler yatırım adını alır. Bir ekonomideki

işgücü stoku, nüfus artışı ve artan bu nüfustan hep belirli bir kısmının(gelecekte) işgücü arzına katılımı ile genişler. İşgücünün vasfı veya niteliği özellikle okullardaki ve işyerlerindeki eğitimler sayesinde geliştirildikçe, ülkenin beşeri sermayesi de artmış olur. Beşeri sermaye işgücü tarafından iğerilen bilgi ve beceriler toplamı olarak tanımlanabilir. Bazen, işgücünün sağlık ve beslenme ile ilgili “iyi olma” durumu da beşeri sermayenin bir parçası olarak kabul edilebilir (Easterly ve Wetzel,1989).

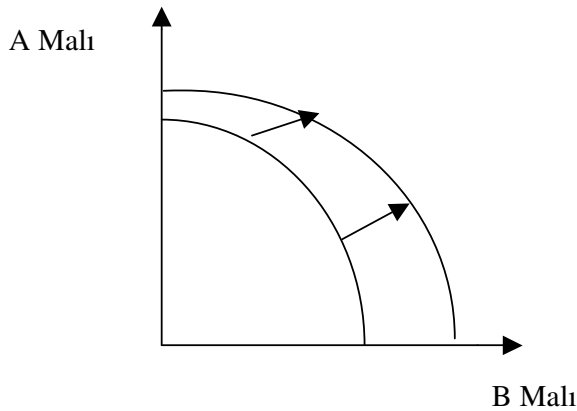
Ekonomik büyüme; reel GSYİH’nın zaman içinde sürekli artması demektir. Gayri safi yurtiçi hasıla bir ekonomide belli bir ekonomide (üç ay ya da bir yıl) üretilen bütün nihai mal ve hizmetlerin değeridir. GSYİH, ekonomik faaliyetin temel ölçüsüdür. Nominal GSYİH, ekonomideki toplam çıktının değerini, çıktının üretildiği dönemde geçerli olan fiyatlarla ölçer. Reel GSYİH, herhangi bir dönemde üretilen toplam çıktıyı temel bir yılın fiyatlarıyla ölçer (Dornbusch ve Fischer,1998).

Ekonominin büyüme oranı; reel GSYİH’nın artış oranıdır. Reel GSYİH’nın zaman içindeki büyümesi neye bağlıdır? Reel GSYİH’daki değişmelerin ilk nedeni, ekonomide varolan kaynak miktarının değişmesidir. Kaynaklar, uygun bir biçimde, emek ve sermaye diye ayrılır. Çalışan ya da iş arayan insanlardan oluşan işgücü zaman içinde artış gösterir ve böylece üretim artışının bir kaynağını oluşturur. Reel GSYİH’daki değişmenin ikinci nedeni, üretim faktörlerinin kullanımındaki etkinliğin değişmesidir. Bu tür etkinlik gelişmeleri verimlilik artışı diye adlandırılır. Aynı üretim faktörleri, zamanla daha çok çıktı üretebilmektedir. Üretim etkinliğindeki bu artışlar, yaparak öğrenme de dahil, bilgi düzeyindeki değişmelerin sonucudur, zira insanlar deneyim sayesinde bilinen işleri daha iyi yapmayı öğrenirler. Bina ve makineleri kapsayan sermaye stoku da aynı şekilde zaman içinde artış göstererek çıktı artışının bir kaynağını oluşturur. Böylece, reel GSYİH’daki artışın bir bölümünü, var olan üretim faktörlerindeki mal ve hizmet üretiminde kullanılan emek ve sermayedeki artışlar açıklar(Dornbusch ve Fischer,1998)

Ekonomik büyüme işçi başına çıktıda zamanla ortaya çıkan artış anlamını içerir. Ekonomik büyüme çalışmaları ekonominin kısa dönemi yerine uzun dönem

üzerinde odaklanır. Büyüme toplumsal açılımları olan, sosyal ve ekonomik yapısal değişimlerle bağlantılı kalkınma tabanlı bir kavramdır.

İktisadi büyüme, kişi başına (yani fiyat değişmelerinden arındırılmış) hâsıladaki artışları ima eder. Bu artışlar, ancak uzun dönemde ülkenin üretim ölçeğinin veya potansiyelinin genişlemesi veya daha üretken kullanılması sayesinde (yani üretim faktörlerinin miktarlarındaki ve/veya üretkenliklerindeki artışlarla) ortaya çıkabileceğinden, iktisadi büyüme sorunu, genellikle bir uzun vade sorunu olarak kabul edilir. Büyüme, bu nedenle makro ekonomik anlamda daha çok arz cephesince belirlenir. Başka bir deyişle, bir ülkenin üretim olanakları eğrisinin dışarıya veya uzun dönem toplam arz eğrisinin sağa doğru kaymasına yol açan sebepler, iktisadi büyüme kuramlarının konusunu oluşturur. Bu kaymaların arkasında, hükümetlerin, üretim faktörlerinin verimliliklerini arttırıcı eğitim ve Teknoloji politikalarının ve fiziki sermaye stokunu arttırıcı alt yapı yatırımlarının da olabileceği açıktır. Mal ve hizmet üretimin kapasitesindeki genişleme şeklinde tanımlanabilen ekonomik büyüme, ülkenin üretim imkânları eğrisinde şekilde görüldüğü üzere sağa kayma şeklinde gösterilebilir(Kasabalı,2004).



Şekil 3.1: Ekonomik Büyüme

Bu tür kayma üç nedenle ortaya çıkmış olabilir.

- (1) A veya B malının, ya da her ikisinin de üretim teknolojisinde bir ilerleme olmuştur
- (2) A veya B malını, ya da her iki malı üreten işçilerin verimliliğinde artış olmuştur.
- (3) A veya B malını, ya da her iki malı üreten sanayi dallarının kapasite kullanımında artış olmuştur.

Bir ülkenin kalkınmasının hayati önem taşıyan bileşeni iktisadi büyüme, yani bir bütün olarak ülkenin üretim ölçeğinin genişlemesi veya başka bir deyişle, kişi başına hâsılanın artışıdır. Makroekonomik düzeyde üretim ölçeğinin genişletilebilmesi bir uzun dönem meselesidir. Çünkü işgücü, fiziki ve beşeri sermaye, doğal kaynaklar ve teknoloji gibi üretim faktörlerinin miktarları ancak (çok) uzun dönemde artırılabilir, kaliteleri ancak (çok) uzun dönemde iyileştirilebilir(Kibritçioğlu,1998).

Kısa dönemde ise, Keynesgil terimlerle, girdiler henüz tam ve etkili istihdam edil(e)mezken, ülkenin mal ve hizmet piyasalarındaki toplam talep artışları aracılığıyla kişi başına reel gelirlerde yükselmeler sağlanabilir. Fiziki cari hasılda zaman içinde meydana gelen bu kısa vadeli (üretim ölçeğinden bağımsız) dalgalanmalar büyüme kuramlarının değil konjonktür kuramlarının (business cycle theories) inceleme konusunu oluşturur. İktisadi büyüme kuramları ise, uzun vadede “potansiyel hasıla” veya ülkenin genel üretim ölçeğindeki büyümenin hangi etkenlerce belirlendiği, bunların iktisadi büyümeyi nasıl sağladıkları ve büyüme açısından hangilerinin daha büyük bir öneme sahip olduğu gibi sorularla ilgilenir (Kibritçioğlu,1998).

Ekonomik büyüme'nin tanımını sadece kişi başına düşen gelirdeki artış olarak yaparsak, hataya düşebiliriz. Ekonomik büyüme ülke refahının artması anlamına gelir ki bu aslında refahın tüm toplum kesimlerine yansması ile bireylerin yaşam standartlarının iyileşmesi demektir. Bireylerin yaşam standartlarındaki artışı şu şekilde açabiliriz; gelirleri ile daha çok mal ve hizmet satın alabilmeleri, daha çok eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri, özgürlüklerinin özellikle mülkiyet hak ve hürriyetlerinden, demokratik hak ve özgürlüklerden daha çok yararlanabilmeleridir. Büyüme teorilerinde daha derinlemesine analiz edeceğimiz büyüme sürecinin devamlılığı, yukarıda tanımladığımız anlamda toplumsal olarak paylaşıldıkça sağlanmaktadır. Dolayısıyla ekonomik büyümenin sağlandığı ve sağlayacağı kurumsal yapılar önem arz etmektedir. Tez'de ekonomik büyümenin daha çok temel dinamikleri üzerinde durulmuştur, yani ekonominin büyüme patikası boyunca büyümenin, ülkenin sosyal, politik, hukuki durumunun izlediği patika ile bire bir ilişki içinde olduğu kabul edilmiştir.

3.2. BÜYÜME TEORİLERİ

Bu bölümde, Neo-klasik büyüme teorisi ve içsel büyüme teorisi en genel modelleri ile anlatılmaktadır. Bölümün ileriki bölümünde ise büyümenin temel nedenleri tartışılacak ve ülkenin sahip olduğu kurumların büyüme sürecindeki etkisi anlatılacaktır.

3.2.1. NEO-KLASİK BÜYÜME TEORİSİ

Neoklasik büyüme modeli Solow(1956) ve Swan(1956) makaleleri ile tanıtılmıştır. Modelde klasik üretim fonksiyonu üzerine yapılan matematiksel ve iktisadi varsayımlarla toplamsal üretim faktörleri yoluyla büyüme sürecinin anlaşılmasını kolaylaştıracak şekilde kullanılmıştır.

Büyüme modelinin en temel öngörüsü kişi başına çıktıdaki pozitif büyümeyi uzun dönemde sürdürebilmek için, devamlı olarak yeni mal, piyasalar ve süreç biçiminde teknolojik bilgide ilerlemelerin olmasıdır. Bu öngörü, Solow, Swan tarafından

1956'da geliştirilen ve teknolojik gelişme olmadığında azalan verimler yasaından dolayı ekonomik büyümenin ortadan kalkacağını ifade eden neo-klasik büyüme modeli çerçevesinde ispatlanabilir.

Neo-klasik modelin temel bloğu emek ve tekrar üretilebilen sermayeye göre sabit getiriler sergileyen üretim fonksiyonudur. Solow(1956) anlamında tek sektörlü standart neoklasik iktisadi büyüme modelinin temel varsayımları; ölçeğe göre getirilerin sabit olduğu, sermayenin marjinal verimliliğinin azaldığı, teknolojinin dışsal olarak belirlendiği, faktörler arası ikamenin mümkün olduğu ve bağımsız bir yatırım fonksiyonunun bulunmadığı (tasarruf-yatırım eşitliğinin sağlanması) varsayımlarıdır. Tüm emek ve sermayenin istihdam edildiği, belirli bir bilgi ve teknoloji seviyesi, mevcut teknikler durumunda üretim fonksiyonu şöyledir:

$Y = F(K,L)$; K: sermaye miktarı, L: emek miktarıdır.

Üretim fonksiyonu belirttiğimiz gibi ölçeğe göre sabit getirilere sahiptir. Bu özellik üretim fonksiyonunun birinci dereceden homojen olması anlamına gelir. Euler teoremi yoluyla ispat edilebilir ki, fonksiyon birinci dereceden homojenken, faktörlere marjinal katkıları ölçüsünde fiyatları verildiğinde üretimden geriye bir şey kalmaz yani, sistemde kâr yoktur. Kârın olmadığı böyle bir piyasa ancak tam rekabet piyasasıdır, dolayısıyla üretim fonksiyonunun ölçeğe göre sabit getirilere sahip olması, piyasaların rekabetçi olması için gereklidir.

Üretim fonksiyonunun en önemli özelliği sermayeye ve emeğe göre azalan getirinin bulunmasıdır. İnsanları, yeni bir icat yapmadan ya da sermaye malının farklı kullanımını icat etmeden aynı sermaye malı ile daha çok donattıkça ilave sermaye malının hemen hemen hiçbir işe yaramayacağı bir noktaya ulaşılır ki bu noktada sermayenin marjinal ürünü ihmal edilecek kadar küçüktür(Aghion ve Howitt,1998). Bu düşünce, sermayenin marjinal fiziksel ürünün sermaye arttıkça azalacağı varsayımına götürmüştür.

Model dört değişken üzerine kurulmuştur: birincisi üretim(Y), sermaye(K), emek(L), ve bilgi ya da teknoloji denilen(A). Her hangi bir dönem için ekonomi sermaye, emek ve teknolojiye sahiptir. Üretim fonksiyonu aşağıdaki biçimi alır.

$$Y(t) = F(K(t), A(t)L(t)) \quad t \text{ zamanı göstermek üzere} \quad (3.1)$$

Bu noktada; üretim fonksiyonunun iki önemli özelliği vardır. Birincisi, zaman üretim fonksiyonuna doğrudan girmez ama sadece K,L ve A yoluyla dolaylı olarak girer. Bu da üretimin zamanla yalnızca üretimde kullanılan girdiler değişikçe değiştiği anlamına gelir. Özellikle belli bir sermaye ve emek kullanılarak elde edilen üretim miktarı, teknolojik gelişme olduğunda yani bilgi miktarında, A'da artış meydana geldiğinde artış gösterir. Neoklasik modelde teknoloji, iktisatçılık açısından adeta bir kara kutu (black box) olarak görülmüş; başka bir deyişle, teknolojik ilerlemenin bütünü, mühendislik biliminin bir alt disiplini olarak kabul edilerek iktisatçıların ilgi alanı dışında bırakılmıştır. Bu haliyle teknolojik gelişme, gökten zembille inermişçesine dışsal ve fen bilimlerindeki tesadüf ilerlemelere bağlı bir olgu durumuna indirgenmiştir(Kibritçioğlu,1998).

Modelde teknolojik gelişme ve nüfus artışı dışsal ve sadece sermaye birikimi içsel olduğundan büyümeyi harekete geçirebilecek tek güç sermaye birikimidir ve üretim sadece sadece sermaye miktarı artarsa artabilir. Herhangi bir veri durumunda sermayenin ne kadar ve ne oranda artıp artmayacağını belirlemek için Solow ve Swan'ı takip ederek insanların gelirlerin s kadarlık bölümünü tasarruf ettikleri ve her sene sermaye stokunun δ kadarlık sabit bir bölümünün tahrip olduğu varsayılır (Aghion ve Howitt,1998)

Solow analizinin ekonomik mantığı gayet kolaydır. Sermaye ne zaman kıtsa o zaman çok verimlidir, bundan dolayı sermaye stokuyla ilişkili olarak milli gelirde artacak ve bu da insanların sermayede meydan gelen yıpranmadan daha çok tasarruf etmesini sağlayacaktır. Bundan dolayı sermaye stoku, K artacak ve $F(K)$ (L normalize edildiğinde)'da artacaktır. Azalan verimler yasasının varlığından dolayı, milli gelir sermaye stokundaki artış hızında artmayacaktır ki bu da tasarrufların yıpranmalar kadar hızlı artmayacağı anlamına gelir. Yıpranma miktarı en sonunda tasarruf oranını yakalar ve bu noktada sermaye stoku artmayı durdurur (Aghion ve Howitt,1998)

Bundan dolayı, teknolojik değişimin ve nüfus artışının olmadığı durumlarda, azalan getiriler ekonomik büyümeyi durdurur. Sermaye stoku kendi durağan değeri

olan, K^* a yaklaşıkça, milli gelir de kendi durağan değeri olarak tanımlayacağımız $Y^*=F(K^*)$ değerine yaklaşır ve milli gelirin büyüme oranı 0'a geriler. Bu modele göre ekonomik büyüme geçici bir olaydır. Bu ise bizi; insanların daha çok tasarruf etmelerini sağlayarak ekonomik büyümenin sağlanamayacağı sonucuna ulaştırmaktadır (Aghion ve Howitt,1998). Tasarruf oranı,s'de meydana gelecek artışlar sermaye stokunu geçici bir dönem için arttıracak ama ekonomik büyüme üzerine uzun dönemli etkisi bulunmayacaktır.

Durağan durumda sermaye ve üretim $n+g$ (n ; nüfus artış hızı, g ; teknolojik gelişme hızı) oranında büyümektedir ya da kişi başına üretim ve kişi başına sermaye g oranında büyümektedir. Bu noktadan hareketle Solow modelinin ortaya attığı en önemli öngörülerden birine ulaşılır, yani durağan denge durumunun yüksekliği tasarruf oranı s , yıpranma oranı δ ve nüfus artış oranı, n tarafından belirlenmesine rağmen büyüme oranını etkileyen tek parametre g , yani dışsal teknolojik değişmedir. Uzun dönem büyüme oranını etkileyebilecek tek parametre dolayısıyla dışsal teknolojik değişmedir (Aghion ve Howitt,1998).

Standart neoklasik büyüme modelinin yukarıda özetlenen varsayımları çerçevesinde Cobb-Douglas tipi bir makroekonomik üretim fonksiyonu yardımıyla, uzun dönemli veya durağan durum (stationary state) büyüme oranının “sıfır” olduğu sonucuna ulaşılmakta; başka bir deyişle hükümet politikalarının uzun dönemli iktisadi büyüme üzerindeki etkisi oldukça zayıf kalmaktadır. Model; kamu yatırımlarının, kişi başına gelir ve kişi başına sermaye düzeylerini etkileyebildiğini, ama reel hâsılanın uzun dönemli büyüme oranını etkileyemediğini gösterir. Oluşacak dışsal bir teknolojik gelişme ise, sermayenin marjinal verimliliğindeki azalmaların iktisadi büyüme üzerindeki olumsuz etkisini kısmen telafi edebilir ve bu kaçınılmaz azalmaları “geciktirebilir”. Bu anlamda, neo-klasik modelde teknolojik gelişme olduğu süreçte pozitif hasıla büyüme oranları elde edilebilir. Bu sırada modelde; nüfus dışsal olarak belirlenen sabit bir hızla büyümekte ve kişi başına reel hâsılanın asıl belirleyicisi olmaktadır (Kibritçioğlu, 1998).

Neo-klasik büyüme teorisi, nüfus artışına ve teknolojik değişmeye tasarruf, yatırım ve ekonomik büyümenin nasıl cevap verdiğini açıklamaktadır. Neo-klasik teoride, nüfusun büyüme oranı ekonomik büyüme oranını etkiler. Ancak ekonomik büyüme,

nüfusun büyümesini etkilemez. Benzer şekilde, neo-klasik büyüme teorisinde teknolojik değişme oranı ekonomik büyümeyi etkiler. Ancak ekonomik büyüme teknolojik değişmeyi etkilemez. Mesela eğer şanslıysak teknolojik değişme gerçekleşebilir ya da şanssızsak teknolojik değişme yavaş olur. Ancak teknolojik değişmenin akışını etkileyecek, hiçbir şey yapamayız. Sonuç olarak; neo-klasik teoride nüfusun artış hızı ve teknolojik değişme dışsaldır(Kibritçioğlu,1998)

3.2.2. NEO -KLASİK BÜYÜME MODELİ ÖNGÖRÜLERİNİN BAŞARISIZLIĞI

Neo-klasik büyüme modeli, sonuç itibarıyla, teknoloji düzeylerinin bütün ülkelerde tamamen aynı olduğu ve değişmediği varsayımı altında, gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerin uzun dönem reel büyüme oranlarının aynı uzun dönem değerine yaklaşacağı ve bu oranın da “sıfır” olduğu sonucunu vermektedir. Bu hipotez literatürde yaklaşma hipotezi(convergence hypothesis) ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ekonomileri yakalamalarına da yakalama süreci (catching up process) adı verilmektedir. Burada, farklı gelişmişlik düzeylerindeki ülkeler arasında büyüme oranlarının farklılaşmasına yol açan temel varsayımlar; ülkelerin faktör donanımlarının farklı olduğu ve sermayenin marjinal verimliliğinin azaldığıdır. Hipoteze göre, yakalama süreci, zengin ülkelere, sermaye getirisinin henüz yüksek olduğu gelişmekte olan (sermayesi kıt) ülkelere doğru bir sermaye akışının olduğunu ima eder. Yani uluslar arası faiz haddi farklılıkları, sürecin işleyişine eşlik eder ve sermaye akımını uyarır. Ancak zamanla, uluslar arası sermaye hareketleri, faiz haddi farklılıklarının ortadan kalkmasına ve sonuçta ülkelerin reel büyüme oranlarının sıfıra doğru gitmesine ve birbirine yaklaşmasına yol açar (Kibritçioğlu,1998).

Hipoteze göre; i) sermayenin işgücünden daha hızlı arttığı bir ekonomide, teknoloji dışsal ve sabitken, faiz hadlerinin düşeceği, ii) yoksul ülkelerin zengin ülkelere daha hızlı büyüyüp onları er geç yakalayacağı öngörülmektedir.

Ancak, neo-klasiklerin saf (naive) olarak nitelenen yaklaşma hipotezinin bu temel öngörülleri, görgül büyüme muhasebesi (growth accounting) çalışmalarının da

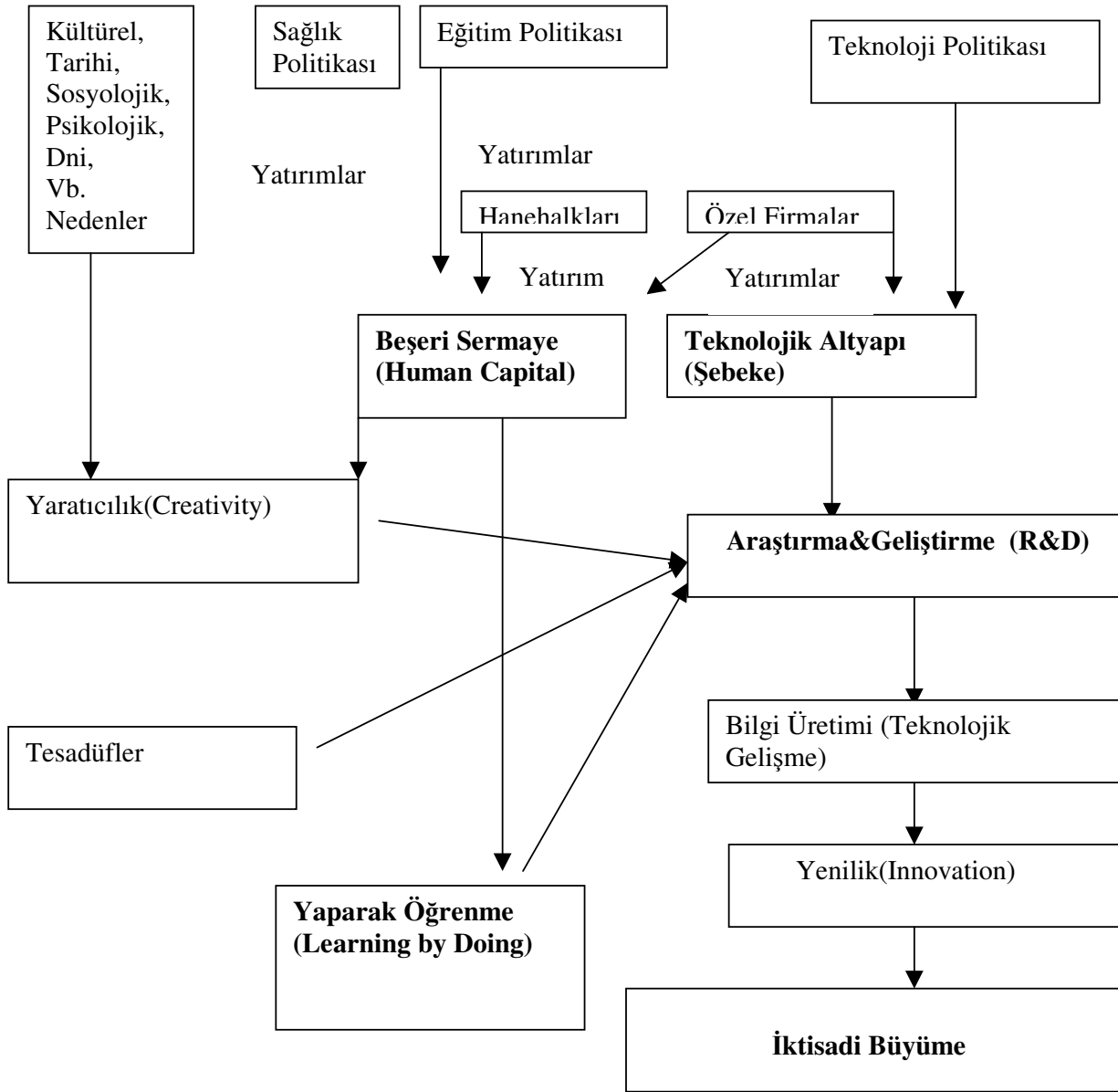
gösterdiği gibi, dünya ekonomileriyle ilgili gözlemlere uymamaktadır. Özellikle 20.yy için yapılan Barro(1991) ve Romer(1994) gibi bazı incelemelere göre, bu dönemde sermaye, işgücü ve sermaye/işgücü oranı artarken, reel faiz hadleri beklendiği kadar azalmamış, sermayenin işgücüne ve hasılaya oranları genelde durgun kalmış, reel ücretler hızla yükselmiş ve ücretlerin toplam hasıla içindeki payı hafifçe yükselmiştir.

İşte yeni büyüme modellerinin bir çıkış noktası da belki burada yatmaktadır. Çünkü saf yaklaşma hipotezinin öngörülleri gerçekleşmemiştir. Daha doğrusu, teknolojinin dışsal ve sabit olduğu varsayımının gerçekçi olmadığı fark edilmiştir. Üstelik Barro'ya (1991) göre, gerçekte sadece koşullu bir yaklaşma (conditional convergence) ortaya çıkmaktadır. Yani kişi-başına reel gelir düzeylerinin uluslar arası düzeydeki yaklaşması ancak benzer kurumsal (institutional) koşullara sahip ülke grupları içinde gerçekleşebilmektedir. Çünkü bu süreçte, zengin ülkelerden yoksul ülkelere yapılacak sermaye transferlerinin yakınlştırıcı etkisi, gelişmiş ülkelerdeki teknolojik gelişmeler tarafından tümüyle bertaraf edilebilecektir (Kibritçioğlu,1998).

3.2.3. İÇSEL BÜYÜME TEORİSİ

Neo-klasik büyüme modeli; tasarruf düzeyinin, sermaye birikiminin büyümeyi sadece geçiş döneminde etkilediğini öne sürmek suretiyle sermaye birikiminin büyüme üzerindeki etkisini en aza indirmektedir. Diğer taraftan, neo-klasik büyüme modeli ekonomik büyümenin(fert başına çıktı düzeyindeki artışın) nedeninin teknolojik ilerleme olduğunu ileri sürmek suretiyle de, teknolojik gelişmenin büyüme üzerindeki etkisini en çoklamaktadır. Ancak, neo-klasik büyüme modelinde teknolojik ilerleme dışsal bir olgu olduğundan, neo-klasik büyüme modeli iktisadi büyümenin nasıl meydana geldiğini açıklayamamaktadır. Neo-klasik büyüme modelinin bu önemli eksikliği, büyümenin nasıl meydana geldiğini dolayısıyla da büyümeyi etkileyen politikaların neler olduğunu açıklamayı amaçlayan yeni bir yaklaşımın ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1980'lerin sonlarında ortaya çıkan ve öncülüğünü Amerikalı iktisatçı Paul Romer ve yeni klasik okulun kurucusu Robert

Lucas'ın yaptığı bu alternatif yaklaşıma, içsel büyüme teorisi(endogenous growth theory) denir(Ünsal,2001).



Şekil 3.2. İçsel Büyüme Teorisi Özet Şeması (Kaynak: Kibritçioğlu, 1998)

1980'lerin ortasından itibaren, Romer(1986) ve Lucas(1988) ile ekonomik büyüme üzerine yapılan çalışmalar büyük bir patlama yaşamıştır. Bu çalışmalarda ana motivasyon iktisadi çevrim veya para maliye politikalarının ekonomide yarattığı etkileri analiz etmekten ziyade uzun dönem ekonomik büyümenin belirleyicilerini araştırmak olmuştur. Uzun dönem ekonomik büyümenin belirleyicilerini araştırmak ilk adım oluşturmakla beraber daha ileri bir adımla neoklasik modelin sıkı varsayımı olan teknolojik gelişmenin dışsal olmasından kurtulunmaya çalışılmıştır. Bu yüzden son katkılar uzun dönem ekonomik büyümeyi modelin kendi içinde belirlemeye yani endojen büyüme modelleri üzerinedir.

Paul Romer(1986) başta olmak üzere birçok büyüme üzerine çalışan iktisatçılar uzun dönem büyümeyi dışsal parametrelere bağlı olarak açıklanmasından büyük ölçüde rahatsız durumdaydılar. Bu rahatsızlık, büyümenin temel belirleyicilerinin modelde içsel olduğu bir sınıf büyüme modeli geliştirdiler. Bu modellere içsel büyüme modelleri denmesinin nedeni, uzun dönem ekonomik büyümenin nedeninin açıklanmayan teknolojik gelişme parametresinin açıklanır hale getirilmesinden dolaydır.

AR&GE teorilerinin ve aksak rekabetin büyüme modellerine girmesi Romer(1987,1990) , Aghion, Howitt(1992), Grossman ve Helpman(1991) çalışmaları ile gerçekleşmiştir. Bu modellerde teknolojik ilerleme bilinçli olarak yapılan ve monopolcü rantlarla ödüllenen AR&GE çalışmalarının sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Bu modellerin temel niteliği büyümenin, neo-klasik büyümede olduğu gibi dışarıdan etken olan güçlerin bir ürünü olarak değil de, ekonomik sistemin işleyişinin içsel bir sonucu olarak ele alınmasıdır(Romer,1994).

Solow tarafından geliştirilen neo-klasik modelin şu temel nitelikleri önemlidir. Model, i) tam rekabete, ii)sermayenin azalan getiri prensibine göre hareket ettiği, iii) teknolojik değişme ve nüfus artış oranı dışsal olduğu varsayımına dayanır

Buna karşılık yeni büyüme modellerinde şu yenilikler ya da karşı özellikler vardır. Bu modellerde, i) tam rekabet dışına çıkılabilmektedir(eksik rekabet), ii) sermayenin azalan getirisi terk edilmektedir, iii) teknolojik gelişme içsel olarak alınmaktadır, iv) beşeri sermaye önem kazanmaktadır(Bulutay,1995).

Bir anlamda teknolojinin içsel olarak kabul edilmesi bir dizi neo-klasik varsayımın terk edilmesine yol açarak piyasanın, bilginin tetiklediği aksak rekabete dışsallık ve ölçek ekonomisi sayesinde ulaşılabileceğini bunun da geleneksel teorisinin aksine artan getirilere neden olabileceğini göstermektedir.

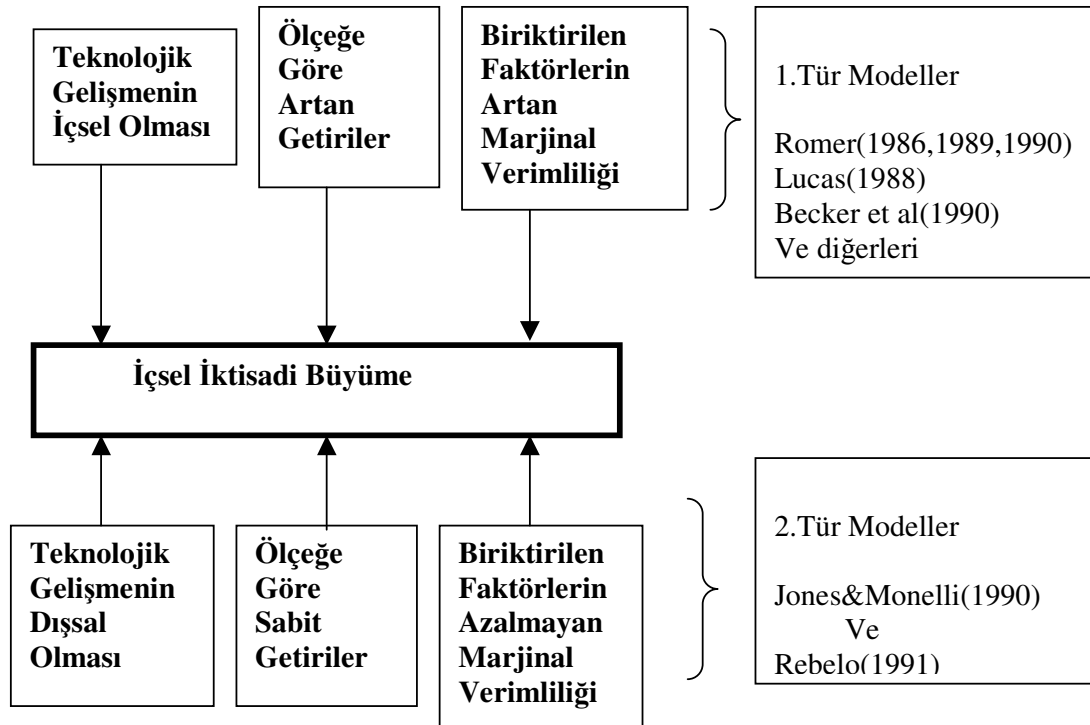
İçsel büyüme teorisi içinde farklı modeller bulunmaktadır. Birinci tür modeller; özellikle Paul M.Romer'in 1983 tarihli doktora tezine dayalı olarak 1980'lerin ikinci yarısında yaptığı yayınlar çerçevesinde gelişmiştir. Bu modellerde neoklasik büyüme modelindeki temel varsayımların üçünün tamamen terk edildiği görülmektedir. Alt-türleri şemada özetlenen bu modellerde, araştırma-geliştirme harcamalarından, beşeri sermayeye yapılan yatırımlardan veya hükümetin teknolojik altyapıya yönelik yatırımlarından kaynaklanan taşmaların 1) artan marjinal faktör verimliliği, 2) ölçeğe göre artan getiri koşullarında çalışılmasını sağlayacağı düşüncesinden hareket edilmektedir(Kibrtçioğlu, 1998).

Az sayıda ikinci tür modellerde ise, büyüme sürecinin içselleştirilmesi için teknolojik gelişmenin içselleştirilmesine gerek bulunmadığı, neoklasiklerin teknolojik gelişmenin sabitliği ve ölçeğe göre getirinin sabit olduğuna dair varsayımları saklı tutularak, sadece biriktirebilen üretim faktörünün(burada: toplumsal sermayenin) marjinal verimliliğinin azalmadığının (yani sabit kaldığı veya arttığının) varsayılması yoluyla bile içsel bir büyüme sürecinin ortaya çıkabileceği kuramsal olarak kanıtlanmıştır(Kibrtçioğlu,1998)

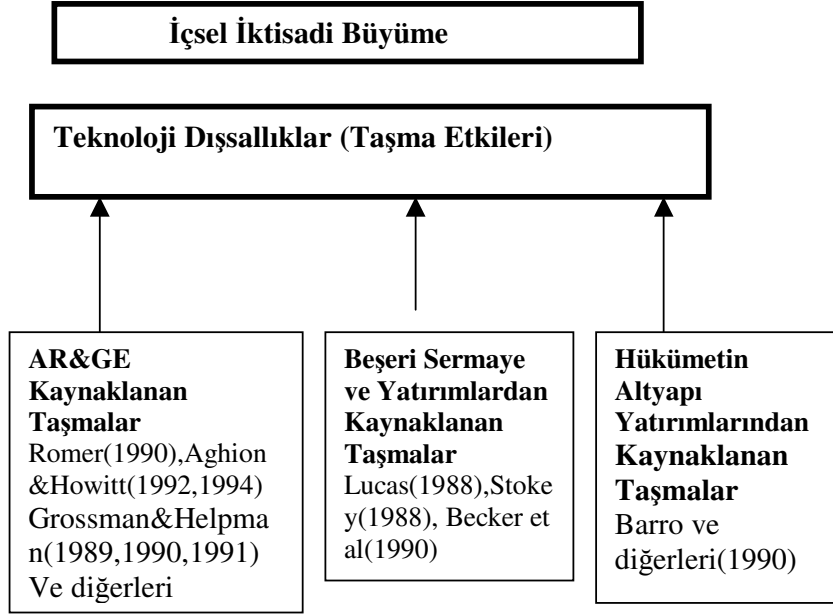
Pamul Romer, Rober Lucas ve içsel büyüme teorisinin diğer savunucuları, fiziksel sermayeden farklı olarak beşeri sermayenin azalmayan getirilere göre birikebileceğini ve ekonomik büyümenin devamlı olarak artacağını söylemişlerdir. Buna göre, teknolojik ilerleme kârını maksimumlaştırmaya çalışan ajanların daha iyi ve yeni ürün bulma gibi ekonomik amaçlı faaliyetleri sonucunda ortaya

çıkar(Jones,1998). İcatlar, piyasaya yeni ürünler getirilebilmesi için gerekli olan ilk yatırımların yüksek maliyetini karşılamak için patentler yoluyla sağlanacak monopol gücü ile ödüllendirilir. Sonuç olarak ekonomik büyüme AR&GE faaliyetlerine, firmanın monopol gücünün derecesine ve yatırımcıların yaşam müddetlerine bağlıdır(Kıbrıçoğlu,1998)

İlk nesil içsel büyüme modelleri ölçeğe göre azalmayan getiri ve teknolojik iyileşmeleri içsel olduğu varsayımlarını yaparak pozitif ve sabit durağan durum büyüme oranlarına ulaşmıştır. Ekonominin kendi içinden, içsel, kendini besleyen bir büyüme sürecine girmesi Romer 1990, Aghion ve Howitt 1992, 1994 ve Grossman ve Helpman,1989.1990.1991’de AR&GE’ye yapılan yatırımlardan; Lucas 1988, Stokey 1988,1991,Becker, Murphy ve Tamura 1990 ve Young 1991’de beşeri sermaye Barro 1990’da teknolojik altyapıya yapılan atıflarla öne sürülmüştür. “AK” tipi olarak bilinen modellerde ise sermayenin azalan marjinal verimliliği varsayımını ekonomide pozitif ve sürdürülebilir durağan denge büyüme oranının sağlanması için biriktirilebilen üretim faktörüne göre azalmayan marjinal verimlilik varsayımı ile değiştirerek oluşturulmuştur(Jones ve Manueli 1990, Rebelo 1991).



Şekil 3.3. İçsel Büyüme Modellerinin Türleri(varsayımlarına Göre)



Şekil 3.4. Birinci Tür İçsel Büyüme Modellerinin Alt-Türleri

(Kaynak: Kibritçioğlu, 1998)

Geleneksel neoklasik büyüme modelinde teknoloji evrensel olarak mevcut kabul edilmiştir. Bunun tersine, yazarlar içsel icatlar teorisinde ülkelerin zengin olmayı başaramayabileceklerini, lider ülkeleri yakalayamayacaklarını, bunun da öncelikle düşünce boşluklarından (idea gap) dolayı ortaya çıkacağını öne sürmüşlerdir. Bu öngörü şu şekilde savunulabilir; eğer teknoloji evrensel ve bilgi tam rekabetçi yapıya sahip olsaydı ülkeler hem faktör anlamında hem de toplam faktör verimliliği anlamında yakınsayacaklardır.

Ülkelerin lider ülkeleri yakalayabilmesi ithal ettiği teknolojiyi absorbe edecek kapasiteye sahip olması ile mümkündür. Bu kapasiteye sahip ülkeler ithal ettikleri teknolojiyi mesela doğrudan yabancı sermaye yolu ile içsel büyüme modellerinin de ifade ettiği şekilde uzun dönem büyümeyi sağlayabilirler.

Tezin bir sonraki bölümünde incelenecek olan doğrudan yabancı sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığı ev sahibi ülkenin bu yatırımlardan

yararlanabilmesine ve içsel büyüme teorisi çerçevesinde uzun dönem büyümesini artırabilmesine bağlıdır. Dolayısıyla, doğrudan yabancı sermaye yolu ile ithal edilen yeni fikir ve teknolojileri ülkenin üretimde içselleştirebilmesi için Abramovitz(1986)'in ifade ettiği sosyal kapasiteye sahip olmanın yanında, tez'de vurgulandığı şekilde iyi kurumlara sahip olması da gerekir.

3.3. BÜYÜMENİN TEMEL NEDENLERİ

“Sıraladığımız faktörler(icat ve yenilik, ölçek ekonomileri, eğitim, sermaye birikimi, vb.) ekonomik büyümenin nedenleri değil, ekonomik büyümenin kendisidir.” (North ve Thomas,1973)

Kurumlar, insanlarca icat edilmiş politik, ekonomik ve sosyal etkileşimleri oluşturan sınırlardır. Bunlar hem biçimsel olmayan sınırlardan(tabu, gelenek ve örf gibi) ve biçimsel sınırlardan(yasalar, kanunlar, mülkiyet hakları) oluşur. Kurumlar tarih boyunca insanlar tarafından mübadeledeki belirsizliği azaltmak için kullanılmıştır. Ekonomi biliminin standart sınırları ile birlikte kurumlar; tercih kümesini, üretim ve mübadele maliyetlerini dolayısıyla ekonomik faaliyette bulunabilirliği ve kârlılığı tanımlar, belirler. Kurumsal yapı yavaş yavaş ilerler geçmiş, bugünle ve gelecekle bağlar; sonuçta tarih, büyük bir kısmı itibariyle ekonomilerin tarihsel performanslarının sadece dizisel bir parçası olarak anlaşılabilceği kurumların evriminin hikâyesidir. Kurumlar; ekonominin teşvik yapısını oluşturur, bu yapı evrildikçe, ekonomik değişimin yönünü büyümeye, duraklamaya ya da gerilemeye doğru değiştirirler(North,1990).

Formel ekonomik kısıtlar, sınırlamalar ve mülkiyet hakları politik ve toplumsal kurumlar tarafından tanımlanır ve bağlayıcı hale getirilir, literatürdeki çalışmalar ise bunları veri kabul ederler. Buna rağmen, ekonomi tarihi; büyük bir kısmı itibariyle ekonomik büyümeyi sağlayan oyunun ekonomik kurallarını üretmekte başarısız olan ekonomilerin hikâyesidir. İktisat tarihi ve kalkınma iktisadının merkezindeki konu; verimlilik artışını sağlayan ekonomik çevreyi oluşturan politik ve ekonomik kurumların evrimidir.

Ekonomik kurumlar, spesifik olarak mülkiyet hakları ekonomistler tarafından parametre olarak veri alınır ama uzun dönem ekonomik çalışmalar için bunlar değışkendirler ve tarihsel olarak temel değışikliklere açıktırlar.

Varolan ekonomik kurumların doğası bireylerin davranışlarını sistemin içinde yönlendirmesi üzerinedir ve toplam ekonomik sonuçların ekonomik büyüme mi, duraklama mı yoksa gerileme mi olduğunu belirler. Kurumsal yapı derken tek bir anlamda kullanılmıyor, organizasyon anlamında, bireyler arası ekonomik ilişkileri yöneten resmi kurallar(mülkiyet hakları) kişi veya pozisyon (kral ya da monarşi) hatta bazen bir doküman (Magna Charta) anlamında kullanılmaktadır(North,1990). Bu çalışmada bizim amacımıza uygun olarak “kurumlar” ; ekonomik birimlerin işbirliği ya da rekabet etme yollarını, biçimlerini tanımlayan düzenlemeler olarak tanımlanmıştır (North, 1990).

Ülkeler arası gelir farklılıklarını teknoloji, beşeri sermaye ve fiziksel sermayedeki farklılıklar olarak açıklarsak, cevaplamamız gereken soru eğer teknoloji, fiziksel sermaye ve beşeri sermaye ülkeler arası otuz beş kata kadar çıkan gelir farklılıklarını açıklamada bu kadar önemli ise neden toplumlar teknolojilerini geliştirmiyor, fiziksel sermayeye daha çok yatırımda bulunmuyor ya da beşeri sermaye birikimini artırmıyor? Buradan anlaşıldığı gibi ülkeler arası beşeri ve fiziksel sermaye, teknoloji farklılıklarına dayanarak yapılan açıklamalar eksik kalmaktadır. Bunların altında bizim ekonomik büyümenin temel nedenleri olarak adlandırdığımız başka nedenler bulunmalıdır(Acemoğlu,2007).

Ekonomik büyümenin temel nedenlerini araştırmak iki nedenden dolayı önemlidir. Birincisi; sadece yukarda bahsedilen yakın (proximate) ama temel olmayan nedenlere odaklı teoriler ekonomik büyüme farklılıklarını anlamakta eksik kalacaktır. İkincisi; eğer bizim ekonomik büyüme çalışmalarımızda ana motivasyonumuz belli ülkelerin ekonomik performanslarını artırmak ve bireylerin yaşam standartlarını yükseltmekse o zaman ekonomik büyümenin altında yatan temel nedenleri anlamamız gerekmektedir. Sadece yakın nedenlerle ekonomik büyümeyi anlamak hastalığın ne olduğunu anlamadan belirtileri ile ilgilenmeye benzemektedir(Acemoğlu,2007).

Bu temel nedenler literatürde şu şekilde sıralanmıştır. i) şans, ii) coğrafi faktörler iii) kurumlar, iv) kültürel faktörler. Bu nedenlerin en önemlisi ve ülkeler arası gelir farklılıklarının en çok açıklama gücüne sahip temel neden kurumlardır. Bunun nedenini bir örnekle şu şekilde anlayabiliriz. Mesela Güney Kore ve Singapur son elli yılda yüksek büyüme oranları sağlarken Nijerya bunu sağlayamamaktadır. Güney Kore ve Singapur için neden büyüme patikası oluşurken Nijerya için oluşmamıştır. Eğer fiziksel sermaye ya da eğitim büyüme bu kadar önemli ise neden Nijerya bu faktörlere daha çok yatırımda bulunmamıştır. Bu soruya verilecek cevaplar ekonomik büyümenin temel nedenleri ile ilgilidir(Acemoğlu,2001b).

Toplumların farklı teknoloji ve faktör birikimlerine sahip olma tercihlerini etkileyen potansiyel faktörlerden ekonomik büyümenin temel nedenleri olarak bahsedebiliriz. Belli bir düzeyde ekonomik büyümenin temel nedenleri bizi sosyal bilimlerin diğer alanları ile bağlantı hale getirir ve bizim politikaların, kurumların, kültürün ve dışsal çevresel faktörlerin büyüme sürecinde rollerini sorgulamamızı sağlar. Kompleks olan bu süreci basitleştirmemek için listeyi şu şekilde genişletebiliriz; i) şans, aynı tercih fırsat ve piyasa yapılarına sahip ülkeleri farklı büyüme patikalarına sürükleyebilir, ii) bireylerin yaşadığı çevreyi etkileyen coğrafi farklılıklar; tarımsal üretim verimliliğini etkiler, doğal kaynakların mevcut miktarını etkiler ve bireylerin davranış hatta karakterleri üzerine kesin sınırlar koyar, iii)kurumsal faktörler; bireylerin ve firmaların sınırları içinde faaliyet gösterdikleri ve onları birikim, yatırım ve ticaretde bulunmalarındaki istek ve arzuyu şekillendiren kurallar ve düzenlemeler, iv) kültürel farklılıklar; bireylerin tercihlerini, değer yargılarını ve inançlarını belirler.

Bu liste doğrultusunda Güney Kore'yi ve Sinagapur'u Nijerya'ya göre daha başarılı kılan faktörler sorgulanırsa; Güney Kore'yi ve Singapur'un şanslı Nijerya'nın şansız olması mı birincileri başarılı, ikinciye başarısız kıldı? Güney Kore'nin ve Sinagapur'un büyümesi coğrafik faktörlere atfedilebilir mi? Bu başarı politika ve kurumlarla mı yoksa kültürle mi ilgilidir?. Güney Kore ve Singapur'da savaş sonrası döneme ait ekonomik ve politik uygulamalar; mülkiyet haklarının korunması ve firmalara yatırım yapmaları için teşvik verilmesi büyümeyi artırıcı temel faktör olarak çıkmıştır. Nijerya'da ise savaş sonrası tarih sivil savaş, askeri darbe, uç boyuttaki rüşvet ve bunların oluşturduğu ortam, ticaret sektörünü yatırım yapmak ve

teknolojilerini geliştirme noktasında başarısız kılınmıştır. Diğer nedenlere de şöyle bir bakarsak; şans bu ülkelerin farklı büyüme patikaları izlemeye açıklayıcı bir güce sahip gözükmemektedir. Coğrafi faktörlerin de bu ülkelerin farklılaşmasında etkili olduğu söylenemez(Acemoğlu,2007).

Savaş sonrası dönemde büyümeye başlayan bu ülkelerin coğrafi durumlarında herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir. Mesela Singapur'un ada olmanın avantajlarından yararlandığını söylersek, Nijerya'nın zengin petrol yataklarından dolayı en çok büyümenin bu ülkede olmasını bekleriz. Kültürel faktörlerin de tüm sürecin açıklanmasında etkili olduğu söylenemez. Singapur ve Güney Kore ikinci dünya savaşı öncesine göre kültürlerinde herhangi bir büyük değişim olmamasına rağmen büyüme oranlarındaki sıçramayı savaş sonrasında yakalamışlardır.

Dolayısıyla bu süreci en iyi açıklayan faktör; kurumsal yapı ve politikalarındaki farklılık olmaktadır yani; Güney Kore ve Singapur'da uygulanan politikalar ve iyi kurumsal yapı bu ülkelerde daha çok fiziksel ve beşeri sermaye birikimine ve teknoloji düzeyinin iyileştirilmesine sebep olurken, Nijerya da bunun tam tersi olmuştur.

Yukarıda ülke örnekleri ile de açıkladığımız gibi ülkelerin farklı büyüme patikaları izlemesinde ülkelerin sahip oldukları kurumlar önem arz etmektedir. Kurumlar derken (Acemoğlu ve diğerleri, 2000; North ve Thomas, 1973; Jones 1999; Lewis,1955) tanımları ile kullanılmıştır. Kurumsal yapı; ülkedeki mülkiyet hakkı, hukuki kurum ve kuralların varlığı, entellektüel (fikri) mülkiyet hakları gibi sosyal organizasyona dayalı düzenlemelerden oluşur. Bu düzenlemeler aslında ekonomik faaliyetlerin çerçevesini çizmektedir, birey ya da toplumun iktisadi faaliyetlerinin teşvik yapısını ve boyutunu oluşturur. Bu yapılar North(1991)'da belirtildiği gibi insanlar tarafından geliştirilmiş, evrilen ve değişen sosyal düzenlemelerdir. North(1994)'de mesela, şöyle ifade eder:

“ Kurumlar, toplumun teşvik yapılarını oluşturur ve bundan dolayı toplumun kurumsal temellerini oluşturan kurallar, normlar, yükümlülük karakterleri bu toplumun ve ekonominin kaynaklarını yönlendirirler.”

Lewis(1955)'de özellikle mülkiyet hakları üzerinde durmuş ve bireylerin ekonomik faaliyette bulunmalarını bu hakkın varlığına, mülk üzerinden elde edeceği kazançla

bağlamıştır. Hall ve Jones(1999) da büyüme literatüründe çokça rastlanmayan detaylı bir çalışma yapmışlardır. Uluslar arası kişi başı ürün düzeylerindeki farklılıklar beşeri ve fiziki sermaye birikimindeki ve verimlilikteki farklılıklardan kaynaklanmakta olduğunu ifade etmişlerdir ama onlara göre hikâye sadece bu kadar değildir. Sermaye ve faktör verimliliği öncelikle Hall ve Jones tarafından; içinde bireylerin yeteneklerini, firmaların sermaye biriktirebileceği ve üretimde bulunabileceği bir ekonomik çevreyi oluşturan hükümet politikalarının ve kurumların kombinasyonu olarak tanımlanan sosyal altyapı tarafından belirlenmektedir. Sosyal altyapı olarak tanımladıkları kavram yukarda tanımladığımız kurumsal yapı tanımına girmektedir.

Ülkedeki kurumsal yapı ülkenin yönetim biçimi ile de önemlidir. Demokrasi ve ekonomik büyüme üzerine yapılan birçok çalışma mevcuttur. Mesela; Barro(1997)’de demokrasinin olmasının hiç olmamasına göre ekonomik büyüme anlamında iyi olduğunu; Minier(1998)’de ise demokrasinin ekonomik büyüme üzerine doğrudan, eğitim ve hukuk kuralları yoluyla dolaylı etkileri üzerinde odaklanmışlardır. Minier(1998)’e göre demokrasinin hakim olduğu ülkeler daha hızlı büyümekte iken daha az demokratik ülkelerin daha yavaş büyümektedirler.

Lewis (1955)’te belirtildiği gibi bireyin ve toplumun ekonomik faaliyette bulunması için ekonomik teşviklere ihtiyaç duymaktadırlar. Jones(1998)’de bunu özellikle bilgi üretimi ve fikri mülkiyet için Sanayi devriminin oluşum koşullarıyla da ilişkilendirmiş ve şöyle ifade etmiştir:

“Keşif ve yenilikleri geliştiren kişiler, keşiflerini gerçekleştirdikten sonra, topluma olan faydanın bir kısmını kâr şeklinde elde etme beklentileri yeterli düzeyde olmadıkça, bu bir kerelik maliyetlere katlanmayacaklardır. Patent ve fikri haklar sistemi, yatırımcılara keşiflerinin semeresini toplamaları için, keşifleri üzerinde belli bir süre tekel gücü kurmalarına olanak veren yasal bir mekanizmadır. Fikri hakların sahipleri yasal sistemi, yaratıcı fikirlerin dışlanabilirlik derecesini etkilemek için kullanırlar. Patent ve fikri haklar sistemi olmadığı zaman, bir ürünün “Tersine Mühendislik” yoluyla kopyalanması kolaydır ve bu taklitten kaynaklanan rekabet, kâşifin yaratıcı fikirler üretmesi için gerekli teşvikleri ortadan kaldırabilir. Sürengen ekonomik büyümenin başlangıcı sayılan sanayi devrimi, girişimcilere, yarattıkları

yeniliklerin sosyal faydalarının önemli bir bölümünü elde etmelerine olanak veren fikri hakların korunduğu kurumların yeterince gelişmesiyle gerçekleşmiştir. Belli durumlarda ödüller, benzeri devlet teşvikleri ve diğer kamu fonları, piyasanın sağladığı teşvikleri ikame eder. Tarih, yaygın yeniliklerin ve büyümenin yalnızca yeterli derecede piyasa teşviklerinin bulunduğu durumlarda gerçekleştiğini göstermektedir.”

North(1981)’de özellikle son iki yüzyılda ortaya çıkan yüksek büyüme oranları ile fikri şöyledir:

“Saf bilimsel bilgi ve teknolojik gelişme hızını neler belirlemektedir? Teknolojik değişimin olduğu durumlarda, yeni teknikler geliştirmenin yol açtığı sosyal getiri oranı büyük olasılıkla her zaman yüksek olmuştur; fakat yeni teknikler geliştirmenin yol açtığı özel getiri oranının yüksek olmasına olanak veren araçlar bulununcaya kadar, yeni tekniklerin üretimindeki yavaş ilerleme beklentisi doğaldır. İnsanoğlu geçmiş boyunca sürekli olarak yeni teknikler geliştirmesine karşın, bu süreç yavaş ve kesikli olmuştur. Bunun en başta gelen nedeni, yeni tekniklerin geliştirilmesi için gerekli teşviklerin nadiren yerine gelmesidir. Keşifler genellikle, keşif sahiplerine ya da yenilik üretenlere hiçbir ödül sağlamadan, başkaları tarafından hiçbir maliyete katlanılmaksızın kopyalanabiliyordu. Modern dönemlere kadar keşif ve yeniliklerde sistematik mülkiyet haklarının geliştirilmesindeki başarısızlıkları yavaş teknolojik ilerlemenin temel kaynağını oluşturmuştur “(North,1981).

Acemoğlu ve diğerleri (2000), Acemoğlu (2007)’de kurumlar; ekonomik teşvikleri ve bu yolla fiziksel sermaye, beşeri sermaye ve teknolojiye yapılan yatırımları etkileyen, kurallar, düzenlemeler, kanunlar ve politikalar olarak tanımlanmıştır. Acemoğlu ve diğerleri (2000) yaptıkları önemli çalışmalarında ülkeler arası ekonomik büyüme farklılıklarının nedeninin kurumsal faktörler olduğunu kolanyol dönemden veriler kullanarak ispatlamışlardır. Bu çalışmanın önemli olmasının nedeni kullandıkları ekonometrik yöntemde; ekonomik büyüme ve kurumlar arasındaki eş anlılığı en iyi şekilde aşmaları ve ulaştıkları sonuçların hipotezlerini ispatlamasında yatmaktadır.

Ekonomik kurumlarda büyümenin etkisi olmadan ve kendisinin kurumlarla ilişkisi olmayan “ölüm oranları”(mortality rates)’nı dışsal açıklayıcı değişken olarak kullanmışlardır. Bu dışsal değişkende meydana gelen değişme yolu ile kurumlardaki değişikliğin ekonomik büyüme üzerine ilişkisini incelemişlerdir. Yaygın hastalıkların olmadığı yerlerde sömürgeci ülkeler daha çok ülkenin kurumsal yapısını geliştirme, spesifik olarak mülkiyet haklarını koruma yoluna gittikleri, hastalıkların olduğu yerlerde ise kötü kurumsal yapı kurdukları ülke kaynaklarını sadece sömürdükleri tarihsel bir gerçek olarak ortaya konmuş. Hastalıkların yaygın olduğu yerlerde kötü kurumsal kurumların bugünde devam ettikleri ve düşük büyüme oranlarına sahip oldukları ispat edilmiştir.

4. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Bu bölümde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye hangi kanallar aracılığıyla etkide bulunacağı yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular yardımıyla ele alınmaktadır. Bölümün ileriki aşamasında ayrıca bu konu üzerine yapılmış çalışmalar ve bu tezin vurguladığı nokta ve üzerinde durduğu hipotez özetlenmiştir.

4.1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

DYSY; sermaye stoku, teknoloji yönetimi ve know-how'un oluşturduğu bileşik bir paket gibidir (Balasubramanyam ve diğerleri, 1996). Çuş'lar, özellikle finansal kriz dönemlerinde özel sermaye akımları içinde en istikrarlı olan, DYSY yaparlar. Çuş'lar sadece sermaye akımları kanalı değil aynı zamanda dünyada en iyi teknoloji ve yönetim tekniklerinin etkin uygulayıcısı ve teşvik edicisidir. Bu yüzden konuk ülkeye birçok boyutta etkide bulunabilir.

DYSY ve büyüme arasındaki ilişki Solow tipli neoklasik üretim fonksiyonu çerçevesinde analiz edildiğinde DYSY, konuk ülkenin sermaye stokuna yapılan ilaveler gibi ele alınmaktadır. DYSY, bu çerçevede yerli yatırım ile aynı etkiyi oluşturacakmış gibi ele alınmakta ve ikisi arasında hiçbir fark gözetilmemektedir. De mello (1997)'de bu tip modelde dahil edilen DYSY için şunları yazmıştır:

“DYSY dahil edilerek düşünülen klasik neoklasik üretim fonksiyonunun temel eksikliği uzun dönem büyüme sadece dışsal olarak kabul edilen teknolojik gelişme ve/ya nüfus artışı ile gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. DYSY, bu modelde sadece kısa dönemde çıktıdaki büyümeyi arttırabilirler, ve uzun dönemde sermayeye göre azalan verimler varsayımı altında, üretimdeki büyüme üzerine

devamlı bir etkide bulunmaksızın konuk ülkenin kendi durağan denge gelir düzeyine ulaşmasını sağlar”.

Solow modeli çerçevesinde DYSY’nin çıktıdaki büyüme üzerine etkisi sermayenin azalan verimliliğinin sınırları içerisindedir. DYSY, büyüme üzerine düzey etkisinde bulunabilir ama oran etkisinde bulunamaz. Diğer bir deyişle uzun dönemde ekonomik büyümeyi değiştiremez. Bu yüzden o dönemin iktisatçıları DYSY’yi ekonominin motoru gibi görmemişlerdir. Yeni büyüme teorisinde ise; DYSY, sadece çıktının düzeyini değil ekonomik büyümenin oranını da değiştirir. Bu literatürde DYSY’nin neden kişi başına gelirdeki büyüme oranını artıracakı üzerine bir çok açıklayıcı argüman geliştirilmiştir.

Birinci olarak DYSY, ileri düzeydeki teknolojiyi lider ülkelere takip eden ülkelere taşınmasını sağlayan ana iletim aracı olarak düşünülebilir (Borenstein ve diğerleri, 1998). Genel olarak konuşursak az gelişmiş ülkeler yeni ürün ve icatlarda bulunabilmeleri için eğitilmiş nüfus, altyapı, serbest piyasa, ekonomik ve sosyal istikrar ve diğerleri açısından gerekli donanıma sahip değildirler. Herhangi bir yerde var olan teknolojiyi adapte etmelidirler. Teknolojinin az gelişmiş ülkelere ulaşabilmesinin bir yolu DYSY aracılığıdır. Bununla birlikte, yabancı firmalar tarafından konuk ülkeye getirilen teknoloji ülkedeki diğer yerli firmalar üzerine taşılabilir, oluşturacağı dışsallık yoluyla da yerli firmaların verimliliğinin artmasını sağlayabilir. Bununla birlikte, DYSY izleyerek ve yaparak öğrenme yoluyla beşeri sermaye miktarını ve kalitesini artırarak, yerli girdi arz edicileri daha kaliteli mal arz etmeye teşvik edip verimliliklerini artırarak, konuk ülkede kurdukları veya gelişimine katkıda bulundukları taşıma ve iletişim ağları yoluyla, cari açığın kapanmasına yardım etmesiyle konuk ülke büyümesine katkıda bulunmaktadır.

Aslında DYSY’nin ekonomik büyüme üzerine etkisi iki kısımdan oluşmaktadır. Birincisi, konuk ülkede sermaye birikim süreci yoluyla: DYSY yeni girdilerin ve yabancı teknolojinin konuk ülke üretim fonksiyonuna dahil edilmesi yoluyla. İkincisi, bilgi transferi yoluyla, DYSY; emek eğitimi, kalite kazandırılması bir yandan alternatif yönetim teknikleri ve organizasyon pratiklerinde meydana gelen iyileşmelerle diğer yandan konuk ülkede var olan bilgi stoğunu artırmaktadırlar. DYSY, aynı zamanda konuk ülkede önemli fiziksel sermaye birikimi sağlamaksızın

teknolojik iyileşmeyi lisanslama anlaşmaları, pazarlama çalışmaları, yönetim anlaşmaları ve kurduğu ortaklıklar yoluyla teşvik edebilir (De Mello ve Sinclair, 1995).

Kısa dönem ve dar anlamda tanımlanan DYSY'nin büyüme üzerine etkisinden daha geniş açıklamalar arayan araştırmacılar, DYSY'nin büyümeyi hem kısa hem de uzun dönemde etkileyebileceği kanalları ilave etmeye çalışmışlardır ve bunu içsel büyüme modelleri çerçevesi içinde yapmışlardır. Büyüme içselleştirildiğinde, DYSY'nin büyümeyi uzun dönemde etkileyebileceği birçok kanal bulunmaktadır. Campos(2002)'de öne sürüldüğü gibi, bu değişik etkiler; DYSY'nin üretim fonksiyonundaki diğer faktörleri etkilemesi yoluyla oluşur. Önceden tartışıldığı gibi öncelikle DYSY, üretimi sermaye stokunu genişleterek arttırabilir. Bu noktada yerli ve yabancı sermayenin ikame mi yoksa tamamlayıcı mı olduğu önemlidir, eğer yerli sermaye ve yabancı sermaye tamamlayıcı ise DYSY'nin üretim üzerine etkisi dışsalıkları da dahil ettiğimizde beklenenden daha fazla olur. İkincisi, emek verimliliğini etkileyebilir, beşeri sermayenin genişlemesine ve teknolojik değişmeye önemli bir kaynak oluşturur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ekonomik büyümeye beşeri sermayeyi artırarak katkıda bulunur ama bu onun aynı zamanda amacı da olabilir. Eski dönemlerde beşeri sermaye göreceli olarak daha homojen ve çuş'lar konuk oldukları ülkelerde doğal kaynaklardan yararlanma yoluna gidiyorlardı. Çuş hareketlerindeki son dalgalanmalarda çuş'lar beşeri sermayenin yüksek düzeyde olduğu ülkelere doğru hareket etmektedirler. Bu değişikliğin nedeni; yeni teknolojilerin kullanımında vasıflı emeğe ihtiyaç duyulması ve emeğin diğer faktörlere oranla daha az hareketli olması, düşen iletişim ve taşımacılık masraflarının bir ülkeden bir ülkeye teknoloji ve fiziksel sermaye transferlerinde kolaylık sağlaması, hukuki kuralların emeğin hareketini sınırlaması, vb.dir.

DYSY, sermaye stokuna önemli bir katkıda bulunmuyorsa bile büyümeyi arttırıcı en önemli mekanizmalardan olan bilgi transferi ve verimlilik arttırıcı yetenek ve kabiliyetlerin teşviki gibi katkılarda bulunmaktadır. Son olarak içsel büyüme modellerinde politika uygulamaları büyüme üzerinde uzun dönem etkilerde bulunabilecek etkilerde bulunur ve bundan dolayı DYSY'yi teşvik edici politikaların başarı ve kayıpları bundan dolayı uzun dönemlidir (De Mellon,1999).

Daha önemlisi; DYSY, yeni fikir ve teknolojilerin aktarımı, verimlilik dışı taşıması, know-how un paylaşımı ve kullanımı, bilgi transferi yoluyla teknoloji difüzyonuna önderlik eder (Borenzstein ve diğerleri, 1998). Ekonomik Kalkınmada teknoloji difüzyonu merkezi rol oynamaktadır. Teknolojik değişme, sermaye derinleşmesi yoluyla, yeni bilgi temelli sermaye mallarının tanıtımı ile verimlilik artırıcı emek eğitimi yoluyla beşeri sermaye genişlemesi ile, alternatif ileri düzeyde yönetim pratikleri ile, organizasyonel icatlarla olur. Teknolojik değişimin açıklanamayan değişken olarak kaldığı geleneksel büyüme teorisinin tersine, modern büyüme literatürü ülkenin büyümesinin yerli teknolojinin dünyanın geri kalan kısmındaki teknolojik duruma bağlı olduğunu işaret etmektedir. Bundan dolayı gelişmekte olan ülkelerdeki büyümenin bir kısmı teknoloji düzeyine bağlı yakalama etkisi tarafından açıklanmaktadır. Tipik teknoloji difüzyonu modelinde, geride bulunan ülkenin ekonomik büyüme hızı, lider ülkede var olan ve kullanılan yeni teknolojilerin adaptasyonuna ve kullanılabilmesine bağlıdır. Teknoloji difüzyonu, yeni fikirlerin ve teknolojilerin iletimini içeren birçok kanal yoluyla gerçekleşir. İleri teknoloji ürünlerinin ithali, yabancı teknolojinin adaptasyonu, beşeri sermayenin bir çok farklı kanal vasıtasıyla elde edilmesi uluslararası teknoloji difüzyonu için önemli kanallardandır. Gelişmekte olan ülkelerin en ileri teknolojiye ulaşabilmelerini sağlayan diğer kanallar yanında en önemli kanal çuş'ların yaptıkları DYSY'dir. Dünyada önemli oranda AR&GE faaliyetinde bulunan çuş'lar teknolojik olarak en ileri firmalar arasındadır.

Teknolojik değişme, sadece DYSY alan firmalarda değil dışı taşıma (pozitif dışsalılık gibi) yoluyla ekonomi çapında da olur. Bununla birlikte, konuk ülkede bulunan firmaların etkinliği doğrudan ve dolaylı(dışı taşıma) yollarla artacağı beklenir. Doğrudan etki, yabancı firmanın faaliyette bulunduğu sektörün verimliliğine katkıda bulunmasıdır. Mesela; yerli firmalar ucuz emeği mukayeseli üstünlüğün kaynağı olarak görürlerken, yabancı firmalar ise pahalı ama verimliliği yüksek emeği kullanırlar, yabancı firmanın faaliyet gösterdiği sektörün verimliliği yapılan yatırımda verimlilik ön planda tutulduğu için yükselir. Aynı zamanda yabancı firmalar ülkede rekabet düzeyini artırarak faktörlerin daha rasyonel kullanımını ve yerli yatırımlarda artış sağlayabilirler. DYSY ülke ekonomisi üzerine negatif etkilerde de bulunabilir. Bu olay “piyasa hırsızlığı etkisi” (market stealing

effect) olarak da bilinmektedir, yerli firmalar yabancı firmalara göre daha verimsiz olduklarında yabancı firmalar yerli firmaları piyasa dışına atabilirler.

Literatürde yapılan birçok çalışma Blömstorm ve diğerleri(1992),Balasubramanyam ve diğerleri(1996,1999), Shan ve diğerleri(1997), Borenzstein ve diğerleri(1998), De Mello(1999), Reichert ve Weinhold(2001) yaptıkları çalışmalarda doğrudan y.abancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeyi artırdığını bulmuşlardır.

Literatürde, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye etkisi olduğu bulunmasına rağmen, yapılan çalışmalar bu ilişkinin varlığını doğrudan yabancı yatırımların diğer ekonomik faktörlerle olan ilişkisinin varlığına bağlamışlardır. Borenzstein ve diğerleri(1998)'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye etkide bulunabilmesi için, ev sahibi ülkede eğitilmiş iş gücünün olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte DYSY ve beşeri sermaye arasında güçlü bir tamamlayıcılık ilişkisi vardır ve bu yolla yani DYSY ve beşeri sermaye arasındaki etkileşimle beraber DYSY, ekonomik büyümeye daha çok katkıda bulunmaktadır. Ulaşılan sonuçlar; DYSY'nin yerli yatırımdan ülke belirli oranda beşeri sermaye düzeyine sahipken daha verimli olduğunu göstermektedir. Alfaro ve diğerleri (2003)'de doğrudan yatırımların ekonomik büyümeye pozitif etkide bulunabilmesi için ülkelerin finansal piyasalarının gelişmiş olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Balasubramanyam ve diğerleri (1996) ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye pozitif etkide bulunabilmesi için ülkenin dış ticarete açık olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Bunlarla birlikte konuk ülke DYSY'den yararlanmak istiyorsa yerine getirmesi gereken ön koşullar bulunmaktadır. Eğer minimum derecede sosyal kapasiteye sahip değillerse (Abramovitz,1986;Jones,1999), DYSY konuk ülke ekonomik büyümesi üzerine çok düşük derecede etkide bulunmaktadır. Bu sosyal kapasite, yeterli düzeyde beşeri sermaye, ekonomik ve sosyal istikrar, piyasaların serbestliği, altyapı yatırım teçhizatına bağlı olduğu ileri sürülmüştür. Literatürde aynı zamanda absorbe etme kapasitesi (DeMello,1999) konuk ülke'nin ticaret rejimi, hukuki yapısı, politik istikrarı gibi kurumsal faktörlere ve ödemeler bilânçosu kısıtları, dysy tarafından

üretilmesi düşünülen malların piyasasının büyüklüğü gibi ölçek faktörlerine de bağlanmıştır.

Literatürde doğrudan yabancı sermayenin ülke ekonomisine büyüme ve kalkınma anlamında katkıda bulunabilmesi için ülkenin kurumlarının etkin olması gerektiğine ilişkin bir görgül uygulama yoktur. Tez’de bu alandaki boşluğu doldurmak amacıyla ülkelerin kurumsal yapısının doğrudan yabancı sermayenin ekonomik büyümeye etkisini açıklamada önemli bir değişken olup olmadığını araştırdık.

4.2.DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE BÜYÜME İLİŞKİSİNİ ARAŞTIRAN GÖRGÜL ÇALIŞMALAR

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine birçok teorik ve görgül çalışma yapılmıştır. Bu bölümde doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve ekonomik büyüme ilişkisini araştıran görgül çalışmalara yer verilerek, bu alandaki literatür gözden geçirilecektir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımının çalışmalar çerçevesinde uzun dönemde büyümeyi artırma olasılığı, artmakta olan teorik ve görgül çalışmalara neden olmuştur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine görgül çalışmalarının teorik temelini neo-klasik büyüme modelleri veya içsel büyüme modelleri oluşturmuştur.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımının ev sahibi ülkedeki rolü üzerine yapılan görgül çalışmalar, doğrudan yabancı sermaye yatırımının ev sahibi ekonomide sermayenin önemli bir kaynağı olduğu, yerli yatırımı tamamladığı, yeni iş fırsatları yarattığı, teknolojik düzeyi arttırdığı ve ekonomik büyümeyi çoğu durumda artırdığını göstermektedir. Tablo da incelenen görgül çalışmalarda kullanılan veri kümesi, yöntem ve sonuçlar hakkında özet bilgi verilmiştir.

Tablo 4.1: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile Ekonomik Büyüme İlişkisini Araştıran Görgül Çalışmalar ve Sonuçları

Görgül Çalışma	Veri Kümesi	Yöntem	Sonuçlar
Blömsstorm, Lipsey ve Zejan (1992)	1960-1985 periyodu 78 gelişmekte olan ülke için	Granger Nedensellik Testi	DYSY, Ekonomik büyümenin granger anlamında nedenidir.
Balasubramanyam, Salisu ve Sapsford(1996,1999)	1970-1985 periyodu 46 ülke için	EKK (En Küçük Kareler)	DYSY, ekonomik büyümeyi belli koşullar altında(dışa açıklık) pozitif etkide bulunmaktadır.
Borenzstein, De Gregorio, Lee(1998)	1970-1989 periyodu 69 ülke için	SUR (Seemingly Unrelated Regression)	DYSY, ekonomik büyümeyi belli koşullar altında(beşeri sermaye) pozitif etkide bulunmaktadır.
De Mello(1999)	1970-1990 periyodu 32 ülke için	Birim Kök Ortak Bütünleşme Dinamik Panel Veri	DYSY, ekonomik büyümeyi pozitif etkilemesi ülke spesifiktir.
Agosin ve Mayer(2000)	1970-1996 periyodu 32 gelişmekte olan ülke için	SUR (Seemingly Unrelated Regression)	Bulgular, Afrika için DYSY'nin pozitif Latin Amerika içinse negatif büyüme etkisi olduğudur.
UNCTAD(2000)	1970-1995 periyodu 100 gelişmekte olan ülke için	Granger Nedensellik ve EKK	DYSY, ekonomik büyümeye pozitif etkide bulunmaktadır.
Reisen ve Soto(2001)	1986-1997 periyodu 44 ülke için	Dinamik Panel Veri Çalışması	DYSY, ekonomik büyümeye pozitif etkide bulunmaktadır.

Alfaro, Chanda, Kalemli-Özcan, Sayek(2001)	1981-1997 periyodu 41 ülke için	Yatay Kesit EKK	DYSY, ekonomik büyümeyi belli koşullar altında(yeterli derecede gelişmiş finansal piyasalar) pozitif etkide bulunmaktadır
Nair- Reizchert, Weinhold(2001)	1971-1995 periyodu 24 ülke için	Holtz-Eakin Panel Nedensellik Testi	DYSY, ekonomik büyümeye pozitif etkide bulunmaktadır.
Carcovic ve Levine (2002)	1960-1995 periyodu 72 ülke için	EKK Panel Veri	DYSY'nin ekonomik büyümeyi etkilediği yönde bulguların elde edilemediğini gösteriyor.
Calvo, Sanchez- Robies(2002)	1972-1997 periyodu 18 ülke için	GMM (Generalized Method of Moments)	Bulgular, hem pozitif hem de negatif yönde sonuçlar vermiştir.

Yapılan çalışmalar genelde gelişmekte olan ülkeler için yapılmıştır. Uygulama sonuçları; doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bu ülkeler için ekonomik büyümeye pozitif etkisi olduğunu göstermektedir. Fakat bu etki, ev sahibi ülkedeki beşeri sermaye birikimi, dışa açıklık, finansal piyasaların gelişmiş olması gibi diğer önemli faktörlere de bağlıdır. Bu çalışmaların çoğunda doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişleri, diğer büyüme belirleyicileri ve büyüme arasındaki ilişkiler ekonomik büyüme regresyonu çerçevesinde ülkelerin geniş yatay- kesiti için modellenmiştir.

Blömstorm, Lipsey ve Zejan (1992) çalışmalarında IMF'den 78 gelişmekte olan ülke için 1960–1985 periyodu DYSY akımlarını kullanmışlardır. Çalışmada ekonometrik yöntem olarak Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Ortaya koydukları kuramsal yaklaşımla özellikle DYSY'nin ülkedeki verimliliği artırıcı yönde etkide bulunacağı düşüncesinden hareketle sonuçların doğrudan yabancı

sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye neden olacağını beklemişlerdir. Elde ettikleri sonuçlar, beklentilerini doğrular niteliktedir yani; doğrudan yabancı sermaye yatırımları ekonomik büyümenin Granger anlamda nedeni olarak bulunmuştur.

Balasubramanyam, Salisu ve Sapsford(1996,1999) çalışmalarında yeni büyüme teorisi çerçevesinde farklı ticaret ve politika rejimlerine sahip gelişmekte olan ülkelerin verilerini kullanarak doğrudan yabancı sermaye yatırımının büyüme sürecindeki rolünü araştırmıştır. Çalışma, 46 gelişmekte olan ülkelerin verilerini kullanarak doğrudan yabancı sermaye yatırımının büyüme sürecindeki rolünü araştırmıştır. Çalışma 46 gelişmekte olan ülke örneğine ilişkin yatay- kesit veri kullanarak Bhagwati(1978) tarafından geliştirilmiş hipotezi test etmiştir. Bu hipoteze göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye etkisi, ihracata yönelik sanayileşme politikasını sürdüren ülkelerde, ithal ikameci politikaları uygulayan ülkelere göre daha fazla olacaktır. Bu hipotezi test etmek için kullanılan model üretim fonksiyonundan türetilmiş ve işgücü ve yerli sermayeye ilaveten doğrudan yabancı sermaye yatırımı değişkeni de modele katılmıştır. Genişletilmiş üretim fonksiyonuna ihracat değişkeni de yardımcı değişken olarak dahil edilmiştir. 1970–1985 döneminde 46 ülkenin incelendiği ülke kesiti çalışmada EKK ve genelleştirilmiş araç değişkeni yöntemleri kullanılmıştır. Bu çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına göre çıktı esnekliğinin ihracata yönelik ticaret politikasına sahip dışa dönük ülkelerde pozitif, istatistiksel olarak önemli ve içe dönük ticaret rejimine sahip ithal ikameci ülkelere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Borenzstein, De Gregorio ve Lee (1998) çalışmasında 1970–1989 döneminde endüstriyel ülkelere 69 gelişmekte olan ülkeye doğru doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerini veri olarak kullanarak, regresyon analizi çerçevesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini test etmişlerdir. İçsel büyüme modeli kullanılarak yapılan görgül çalışmada bütün regresyonlar 1970–79 ve 1980–89 dönemleri olmak üzere iki farklı zaman periyodunda panel veriye dayanmaktadır. Seemingly Unrelated Regression (SUR) tekniği ile regresyon parametreleri tahmin edilmiştir. Sonuçlar, doğrudan yabancı sermaye yatırımının teknoloji transferi için önemli bir araç olduğunu, büyümeye yerli yatırımdan daha

fazla katkıda bulunduğunu göstermektedir. Çalışmada, doğrudan yabancı sermaye yatırımının yerli yatırım için ikame olmaktan ziyade tamamlayıcısı olduğu anlamına gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımının “crowding in” etkisine dair kanıtlar bulunmuştur. Ayrıca, çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımının daha yüksek verimliliğinin ülkedeki ileri teknolojiyi emebilecek minimum bir beşeri sermaye stoku eşik değerine sahip olması durumunda ortaya çıkabileceği bulgusu da elde edilmiştir.

De Mello(1999) çalışmasında doğrudan yabancı sermaye yatırımının alıcı ekonomideki sermaye sermaye birikimi, çıktı ve toplam faktör verimliliği üzerindeki etkisini tahmin etmiştir. Bu çalışmada panel veri analizi 1970–1990 döneminde 32 tane OECD ve OECD dışı ülke için yapılmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyümeye etkisi test edilmiş ve ülkelerin her iki kümesi için istatistiksel olarak önemli ve pozitif etki bulunmuştur.

Agosin ve Mayer (2000), 1970–1996 periyodu 32 gelişmekte olan ülke için SUR metodunu kullanarak, doğrudan yabancı sermaye yatırımının ekonomik büyümeye etkide olup olmadığını araştırmıştır. Asya ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yerli sermaye yatırımlarını dışlamamakta ve ekonomik büyümeyi bu yolla artırmaktadır, Latin Amerika ülkeleri içinse doğrudan yabancı sermaye yatırımları yerli yabancı sermaye yatırımlarını dışlamaktadır. Afrika’da ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkedeki tüm yatırımları birebir artırmakta olduğu bulunmuştur.

UNCTAD (2000) yılında yaptığı analizde, 1970’ten 1995’e kadar olan dönem, 100 gelişmekte olan ülke için Granger nedensellik testi ve EKK yöntemini uygulamışlardır. Yapılan çalışma sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır. 1) Doğrudan yabancı sermaye yatırımları her zaman aynı dönemki kişi başına büyüme ile pozitif ilişki içinde olduğu istatistiksel olarak güçlü olduğu ortaya çıkmış, geçmiş dönemki kişi başına büyüme ile ilişkisi ise güçsüz çıkmıştır, 2) doğrudan yabancı sermaye yatırımları geçmiş dönemki yatırımla ilişkisi olmadığı, geçmiş dönemki ticaretle ise ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımının gecikmeli değeri sadece eğitim düzeyi ile olan etkileşim parametresi analize dahil edilince anlamlı çıkmıştır.

Reisen ve Soto'nun (2001) çalışmasında 44 OECD üyesi olmayan ülke için 1986–1997 periyodunu kapsayan dinamik panel veri modeline dayalı görgül uygulama yapmışlardır. Kullandıkları model sonucunda ulaştıkları sonuç; farklı tipteki sermaye girişleri büyüme üzerine farklı etkilerde bulunmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portfölyo yatırımları ekonomik büyümeyi pozitif yönde ve istatistikî olarak anlamlı bir şekilde etkilerken, borç akımları ekonomik büyüme ile negatif bir ilişkisi içindedir.

Alfaro, Chanda, Kalemli-Özcan ve Sayek(2001) çalışmalarında 1981–1997 periyodu için 41 ülke için yaptıkları analizde ülkeler arası yatay kesit EKK yöntemini kullanmışlardır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, ekonomik büyümeye sadece yerel finansal piyasalar gerektiği kadar gelişmişse anlamlı katkıda bulunabileceği sonucuna ulaşmışlardır.

Nair-Reichert ve Weinhold(2001) 24 tane gelişmekte olan ülke, 1971-1995 periyodu için panel nedensellik analizi kullanarak doğrudan yabancı sermaye'nin ekonomik büyümeye etkisi olup olmadığını araştırmışlardır. Bu çalışmada, panel veri kümesi ile sabit ve rassal etki modelleri çerçevesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve büyüme arasındaki nedenseller ilişkiler araştırılmış ve elde edilen bulgular geleneksel yaklaşımlarla karşılaştırılmıştır. Çalışmada, gelişmekte olan ülkelere yatırım(yabancı ve yerli) ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yüksek derecede heterojen olduğu sonucu elde edilmiştir. Araştırmada ülkeler arasında homojenliği varsayan tahmin yöntemlerinin yanıltıcı sonuçlar verebileceğine dikkat çekilmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımından ekonomik büyümeye doğru nedensel ilişkinin varlığına ancak bu ilişkinin ülkelere göre heterojen olmasına rağmen doğrudan yabancı sermaye yatırım verimliliğinin daha açık ekonomilerde daha yüksek olduğuna dair kanıtlara dikkat çekmiştir(Kasabalı, 2004).

Carcovic ve Levine(2002) 72 ülke için Genelleştirilmiş Momentler Metodunu kullanarak doğrudan yabancı sermaye yatırımının büyümeye etkisini araştırmıştır. Bu çalışmada bu etkinin ev sahibi ülkenin eğitim başarısı, ekonomik kalkınma ve finansal kalkınma düzeyine ve ticaret açıklığına bağlı olup olmadığı da araştırılmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımının dışsal bileşeninin büyüme

üzerinde güçlü, bağımsız etkisinin olmadığı bulunurken, doğrudan yabancı sermaye yatırımının ekonomik büyümeyi diğer büyüme belirleyicilerinden bağımsız olarak hızlandırır iddiasını destekleyen güvenilir ülke kesiti kanıtı bulamamışlardır.

Calvo ve Sanchez- Robles(2002) çalışması doğrudan yabancı sermaye yatırımının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini içsel büyüme modeli çerçevesinde araştırmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular, gelişmekte olan ülkelerde sürükleyici gücün doğrudan yabancı sermaye yatırımının varlığını gerektiren teknolojik yayılma olduğunu göstermiştir. Ayrıca, çalışmada Latin Amerika bölgesine ait 18 ülke örneklemini için 1972–1997 döneminde dinamik panel veriler ile parametreler Genelleştirilmiş Momentler yaklaşımı ile tahmin edilmiş ve bulgular örneklemin içerdiği ev sahibi ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımının pozitif olarak ekonomik büyüme ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Fakat, görgül analiz ayrıca ev sahibi ülkenin sermaye akımı girişinden yararlanması için o ülkede belirli bir seviyede insan sermayesi, ekonomik istikrar ve liberal politikaların olması gerekliliğine dikkat çekmiştir.

4.3. Kurumların Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ekonomik Büyüme İlişkisine Etkisi.

Doğrudan yatırımlar yoluyla ülkeye gelecek olan teknolojinin ülke tarafından absorbe edilebilmesi için ülkenin bu teknolojiyi kullanabilecek beşeri sermayeye, gerekli üretim kapasitesi ve en azından belli bir düzeyde bilgi ve teknoloji düzeyine sahip olabilmesi gerektiği özellikle son yıllarda bu alanda yapılan çalışmalarda vurgulanmıştır (Borensztein ve diğerleri,1998; De Mello,1999). Tezin, vurgu yaptığı nokta; doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ülkenin kurumsal yapısı arasındaki ilişkidir. Kurumlar (Acemoglu 2000;Jones 99;North73, 91) tanımları ile ülkedeki özellikle mülkiyet haklarının, toplumsal örgütlenme ve organizasyon yapısının, demokrasinin, suç oranlarının, rüşvet ve bürokrasinin, piyasaların aksamadan işleminin ve adalet yapısı gibi değişkenler anlamında kullanılmıştır. Tezdeki öngörümüz; doğrudan yabancı sermayenin içsel büyüme teorilerinde ifade edilen teknolojik yayılma etkisi ile büyüme üzerine uzun dönemli etkilerde bulunabilmesi

için ülkelerin kurumsal birikim ve yapılarının iyi olmasının gerektiğini iddia etmektedir.

İddia edilen hipotezin doğrulanması amacıyla ile iki farklı kurumsal birikim ve yapıya sahip ülke seçilmiştir. Bunlardan birincisi Afrika kıtasında son 35 yılın büyüme oranı şampiyonu olan Botswana seçilmiş ve karşılaştırma amacıyla ise Ghana seçilmiştir. Bu iki ülke (Acemoğlu ve diğerleri 2001)'de belirtildiği gibi farklı kurumlara sahiptir. Botswana; kolonyalizm döneminden, kolonyalizmden önceki döneme göre kurumlarında değişiklik olmadan çıkarken, Ghana'da tam tersi olmuştur(Acemoğlu ve diğerleri 2001). Botswana'da; bireyler kabile reisinin verdiği kararlara iştirak edip fikir beyan edebilirler ve mülkiyet haklarına belli derecede sahiptirler. Reis(Kgosi) kabilenin odağındadır ve en yüksek otoriteyi temsil etmektedir. Hemen hemen hiçbir şey o'nun bilgisi haricinde ve onayı olmaksızın gerçekleşmez. Buna rağmen girişte'de vurguladığımız gibi reisin iktidarı ve gücü mutlak değildir. Danışmanları ve danışma meclisi bulunmaktadır. Reisin icraat ve faaliyetlerini kabile üyeleri devamlı izlemekte ve davranış ve yeteneklerini yorumlamakta, eleştirebilmektedirler. Botswana'nın koloni döneminde de yitirmediği kıta içinde en güçlü demokratik sisteme sahip olmasını sağlayan yapı kabilenin kendi içinde uyguladığı, yönetimi kontrol edebilme, düşüncelerini ifade edebilme özgürlüklerinden kaynaklanmaktadır. Mesela; kabile ile ilgili davalar, geleneksel mahkeme (Kgotsa)'ye intikal etmeden önce açıkça tartışılırdı ve bireyler kabile reisi veya ailesi ile ilgili de olsa fikir ve düşüncelerini açıkça ve dürüstçe ifade ederlerdi. Reis, herkes konuşmasını tamamladıktan sonra kabilenin çoğunluktaki görüşü dikkate alarak kararını ifade ederdi. Bağımsızlığını ilandan sonra Botswana'da ilk cumhurbaşkanı Seretse Khama tarafından kabile reislerinin güç ve otoritesi sınırlanmıştır. Aynı zamanda Hristiyanlığın kabulü ile eski dini, batıl inanç dayalı ritüeller yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Cumhurbaşkanı kabile yerine ulus bilincini oturtmuştur. Her ne kadar önemi yitirmiş de olsa çağdaş biçimde kabile reisliği kurumu mevcuttur ve kabile köylerinin istikrarı için figüran olarak kullanılmaktadır. Ghana da bunun tam tersi olmuştur ve bu yapı kolonyalizm sonrasında Botswana'da devam ederken Ghana'da daha da kötüleşmiştir(Acemoğlu ve diğerleri 2001). Ayrıca bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra Botswana'da demokrasi hakim olmuş ve politik gruplar, ekonomik büyümenin olmasından bir çıkar kaybına uğramadıklarına inanmışlardır. Ghana'da ise; bağımsızlığını ilan

ettikten sonra iktidar kavgaları, iç savaş ve darbeler olmuştur (Acemoğlu ve diğerleri 2001). Dolayısıyla eğer Botswana Ghana'ya göre çok iyi kurumsal yapıya sahip ise bu ülkeye giren doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da ekonomik büyümeye etkide bulunmasını Ghana'da ise bunun anlamsız çıkmasını beklemekteyiz. İçsel büyüme teorisi bağlamında doğrudan yabancı sermaye yatırımı - büyüme ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar beşeri sermaye birikimi üzerine vurgu yapmakta, kurumsal faktörleri dışlamaktadır.

Hipotezin doğruluğunu kanıtlamak ve olası eşanlılığı (ülke zengin olduğu için kurumları gelişmiştir gibi) ortadan kaldırmak için diğer tüm koşullar sabitken kurumsal yapıda meydana gelecek bir dışsal değişikliğin etkinliğini yabancı sermayenin ekonomik büyümeye olan etkisi boyutuyla görmek mümkün olacaktır. Acemoğlu(2007)'de buna Kuzey ve Güney Kore örneğini vermiş ve diğer koşullar sabitken, kurumsal yapıdaki değişikliğin ekonomik büyümeye olan etkisini göstermiştir. Bu yöntem “doğal deney”(natural experiment) yöntemi olarak da adlandırılır (Cameron ve Triverdi,2005). Bu yöntemi biz; Geçiş ekonomileri için uyguladık. Üçüncü bölümde belirttiğimiz ve ekonomik büyümeyi açıklayacak yakın nedenler olan; coğrafi faktörler, kültürel faktörler veri iken ve ülkeler aynı kurumsal düzenlemelerle yönetilirken, sosyalizmin yıkılması ve serbest piyasa sistemine geçmeleri ile bağımsızlığını ilan eden her bir ülke birlikte farklı toplumsal organizasyon biçimlerine, kurumsal düzenlemeler gitmişlerdir. Campos (2000) belirtildiği üzere geçiş ekonomileri SSCB zamanında ülke genelinde izlenen aynı eğitim politikası izlediği ve bu politikanın çok kaliteli olması ve özellikle pozitif bilimler bakımından üst düzeyde olmasından dolayı; SSCB'nin çökmesi sonucu bağımsızlığını ilan eden ülkelerde beşeri sermaye birikim yüksek ve hemen hemen aynı seviyede olacaktır. 1993–2004 yılları arasında bu ülkelerde izlenen farklı kurumsal politikalar, Kauffman tarafından 2000/2001 ve 1997/1998 yılları için hazırlanan, ülkelerdeki piyasa yapısının doğru işlemesi, rüşvet, suç, mülkiyet hakları gibi değişkenlerle hazırlanan endeksin toplum yapı ve organizasyonu ya da kurumsal yapılardaki farklılıkları yansıtacağı düşünülmüştür. Bazı ülkelerde mülkiyet hakları ve hukuk kuralları diğerlerine göre daha sıkı uygulanırken bu ülkelerde rüşvet ve suç oranları da daha düşüktür. Farklı kurumsal yapı ve politikaların uygulandığı ülkeler Kauffman endeksi sayesinde ayrıştırılmış ve benzer yapıya sahip ülkeler, dönemin verilerinin güçlü istatistiksel sonuçlar vermeye

yetmeyeceği düşüncesiyle de toplulaştırılmıştır. İyi kurumsal yapıya sahip ülkeler Kırgızistan ve Kazakistan çıkarken, kötü kurumsal yapıya sahip ülkeler Tacikistan ve Türkmenistan olarak belirlenmiş aşağıda daha detaylı anlatıldığı gibi milli gelir ve doğrudan yabancı sermaye arasında nedensellik ilişkisi aranmıştır. Hipotez doğrultusunda doğrudan yabancı sermayenin kötü kurumsal yapıya sahip ülkelerde anlamsız, iyi kurumsal yapıya sahip ülkelerde ise anlamlı olduğu sonucuna ulaşılması beklenmektedir.

Dolayısıyla tezdeki amacımız doğrudan yabancı sermaye ve büyüme ilişkisinin nedensellik boyutunun farklı kurumsal yapıdaki ülke grupları için Toda ve Yamamoto(1995) tarafından geliştirilen Nedensellik Testi kullanarak anlaşılmasına çalışılmasıdır.

Kauffman endeksi ülkelerin yönetim (governance) boyutunu ortaya koymak için ilk olarak 1997 ve 1998 yıllarında hazırlanmış ikincisi 2000 ve 2001 yıllarındaki verilerde eklenerek güncelleştirilmiştir. Bu endekste altı tane yönetim'e ilişkin gösterge kullanılmıştır. Bu çalışmada yönetim ülkedeki yönetimin nasıl uygulandığına ilişkin kurumlar ve yaygın uygulama, gelenekler anlamında kullanılmıştır. Bu tanım;1)yönetimin, hükümetin nasıl seçildiği, izlendiği ve yer değiştirdiği, 2) hükümetin etkin olarak politikaları nasıl ürettiği ve uyguladığı, 3) aralarındaki ekonomik ve sosyal etkileşimi sağlayan kurallara karşı vatandaşların saygısı ve kurumların duruşu gibi anlamları kapsar.

İlk iki yönetim kümesi yönetim tanımının ilk kısmını kapsayacağı düşünülmüştür. Bu kümelerden ilki “Voice and Accountability” adı verilmiştir ve bu kümenin politik süreci, sivil haklarını ve politik hakları kapsayacağı düşünülmüştür. İkinci kümeye “Political Stability” adı verilmiştir ve bu endekste yetki sahibi hükümetin yasal olmayan yollardan ya da zorla, terörizm gibi etkinliğinin azaltılması hatta düşürülmesini ifade edebilen göstergelerden oluşmaktadır. Bir ikinci kümede ise yönetişimin ikinci tanımına uygun olarak; hükümetin etkin olarak politikaları nasıl ürettiği ve uyguladığına ilişkin göstergeler kullanılarak hazırlanmıştır. “Government Effectiveness” kümesinde devletin hizmet sunum kalitesi, bürokrasinin etkinliği, memurların kalitesi, sivil hizmetlerinin politik baskıdan uzak olması gibi göstergeleri içermektedir. İkinci küme “Regulatory

Quality” olarak adlandırılır ve piyasaların düzgün işleyememesini sağlayacak kontrol uygulamalarını gösteren göstergelerden hazırlanmıştır.

Son iki küme ise yönetim tanımının son bileşeni olan; aralarındaki ekonomik ve sosyal etkileşimi sağlayan kurallara karşı vatandaşların saygısı ve kurumların duruşu anlamını yansıtır. “Rule of Law” kümesinde ekonomik birimlerin yasal toplum kurallarına uymalarının ölçüsünü vermektedir. Bu küme; suç oranları, hukuk kurallarının etkinliği ve yapılan ticari anlaşmaların zorlayıcılığı gibi göstergeleri kapsamaktadır. Bu göstergeler, toplumun ekonomik ve sosyal etkileşimlerin gerçekleşeceği adil ve tahmin edilebilir kurallara dayalı bir çerçeveyi geliştirebilme becerisini göstermektedir. Son küme ise “Control of Corruption” olarak adlandırılır ve rüşvetin algılanma ölçülerini kapsar, ya da genel kabul gördüğü üzere kamusal güçlerin özel çıkarlar amacıyla kullanılması anlamını kapsar.

Endekste tahmin değerleri –2,5 ile 2,5 arasında değişmektedir. Değer olarak bir göstergenin tahmin değeri ne kadar yüksekse o gösterge açısından o kadar iyidir anlamına gelmektedir. Bu yüzden, daha yüksek endeks küme tahmin değerlerine sahip olan ülkeler bu küme açısından daha iyi durumdadırlar.

Tablo 4.2: Kauffman Endeksi 2000 2001 Tahminleri

	Voice And Accountability	Political Stability	Government Effectiveness	Regulatory Quality	Rule Of Law	Contol Of Corruption
Botswana	0.80	0.71	0.83	1.02	0.68	0.89
Ghana	0.02	-0.11	-0.06	0.24	-0.08	-0.28

Tablo 4.3: Kauffman Endeksi 2000 2001 Tahminleri (Geçiş Ülkeleri)

	Voice And Accountability	Political Stability	Government Effectiveness	Regulator y Quality	Rule Of Law	Contol Of Corruption
Azerbeycan	-0.70	-0.70	-0.95	-0.14	-0.78	-1.05
Kazakistan	-0.80	0.29	-0.61	-0.51	-0.60	-0.83
Kırgızistan	-0.57	-0.32	-0.61	-0.63	-0.72	-0.85
Tacikistan	-0.69	-1.77	-1.31	-1.46	-1.25	-1.08
Türkmenistan	-1.42	0.11	-1.23	-1.73	-1.02	-1.12
Özbekistan	-1.18	-1.17	-0.86	-1.17	-0.71	-0.66

Tablo 4.4: Kauffman Endeksi 1997 1998 Tahminleri

	Voice And Accountability	Political Stability	Government Effectiveness	Regulator y Quality	Rule Of Law	Contol Of Corruption
Azerbeycan	-0.81	-0.36	-0.83	-1.00	-0.56	-1.00
Kazakistan	-0.69	0.22	-0.82	-0.40	-0.59	-0.87
Kırgızistan	-0.35	0.32	-0.58	-0.76	-0.47	-0.76
Tacikistan	-1.13	-1.86	-1.42	-1.52	-1.33	-1.32
Türkmenistan	-1.45	0.00	-1.25	-1.93	-0.97	-1.29
Özbekistan	-1.28	-0.33	-1.30	-1.40	-0.87	-0.96

Küme tahmin değerlerinden de açıkça anlaşılacağı üzere Kazakistan ve Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan'a göre, Botswana ise Ghana'ya göre iyi kurumlara sahiptir. Tez'de kullandığımız kurumlar tanımına göre bu ayrıştırma birinci grup ülkelerin daha iyi kurumlara sahip olduğunu da ortaya koymaktadır.

5. UYGULAMA

Bu bölümde bir önceki bölümde incelenme nedeni detaylı bir şekilde anlatılan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye neden olup olmadığını anlamak için Toda- Yamamoto nedensellik testine başvurulmuştur. Bu bölümde öncelikle bu testin neden kullanıldığı ve ortaya atılma nedenleri anlatılacaktır. İzleyen başlıklarda ise uygulamada kullanılan veriler tanıtılacak ve ulaşılan sonuçlar tartışılacaktır.

5.1. VERİ SETİ

Araştırmada yer alan değişkenlere ilişkin veri kümesi ikiye ayrılmaktadır. Gözlem aralığı; Botswana ve Ghana için yapılan analizde 1980–2004 yılları arası gözlemlerden oluşurken, Geçiş Ekonomileri için yapılan analizde 1993–2004 yılları arası gözlemlerden oluşur.

Doğrudan yabancı sermaye yatırım verileri ve Gayri Safi Milli Hasıla verileri kaynaklardan alınarak kullanılan birincil verilerdir. Gayri Safi Milli Hasıla verileri her ülkenin kendi ulusal parası cinsinde sabit fiyatlara göre hesaplandıktan sonra geçerli döviz kuruna göre Amerika doları cinsinden hesaplanması ile elde edilmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı verilerinin hesaplanma biçimi Gayri safi milli hasıla ile aynıdır.

Tablo 5.1: Veri Tanımı ve Kaynakları

Değişken	Veri Tanımı	Kaynak
GDP	Gayri Safi Yurt içi Yurtiçi Hasıla, Milyar Dolar cinsinden	IMF, World Economic Outlook 2007
DYSY	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Milyar dolar cinsinden	Unctad, 2005 Handbook of Statistics

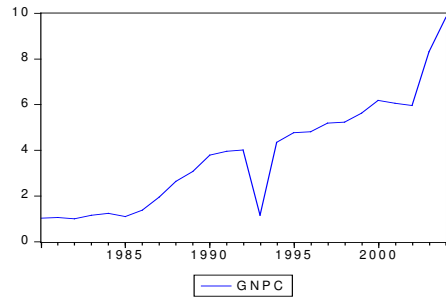
Bazı yıllar için doğrudan yabancı sermaye yatırımları negatif olduğu için, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının logaritmik alınması veri kaybına sebep olacaktır. Bu yüzden, Gayri safi milli hasıla serisinin logaritması alınmış, doğrudan yabancı sermaye yatırımı serisi ise düzey olarak alınmıştır.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin tanımları:

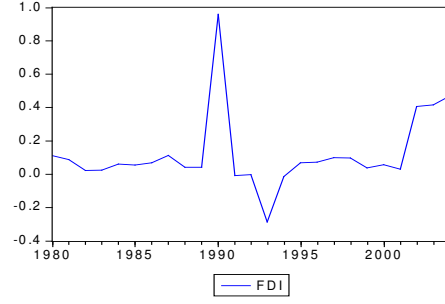
Gayri Safi Yurt İçi Hasıla: Çalışmada ekonomik büyümeyi temsilen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla verileri kullanılmıştır. GSYİH, bir ekonomide yerleşik olan üretici birimlerin belli bir dönemde, yurtiçi faaliyetleri sonucu yaratmış oldukları tüm mal ve hizmetlerin üretim değerleri toplamından bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdiler toplamının düşülmesi sonucu elde edilen değerlerdir (Kasabalı,2004). Şekil 3,5’de ülkelerin GSYİH grafikleri görülmektedir.

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Doğrudan yabancı sermaye yatırımı fiili girişleri veri olarak alınmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları; yabancı sermaye yatırımı yapan teşebbüslere yabancı sermaye yatırımcısı tarafından sermaye sağlanması, ya da yabancı sermaye yatırımı yapan teşebbüsler tarafından tarafından yabancı sermaye yatırımcısına sermaye sağlanması anlamındaki sermaye tanımlarını içerir. DYSY şu üç anlamdaki bileşenleri içerir; öz sermaye(equity capital), tekrar yatırılan kazançlar, şirketler arası krediler (Kasabalı,2004). Şekil 3,5’de ülkelerin DYSY grafikleri görülmektedir.

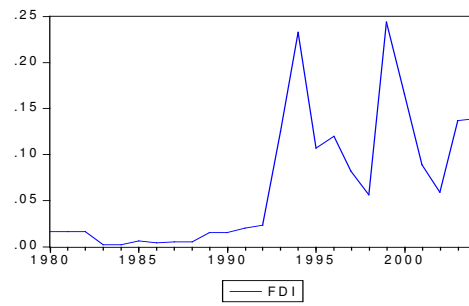
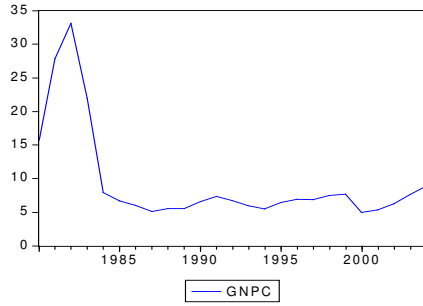
GSYİH



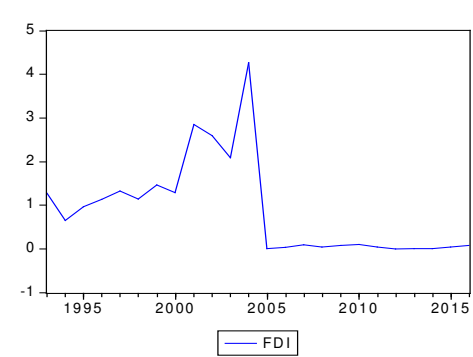
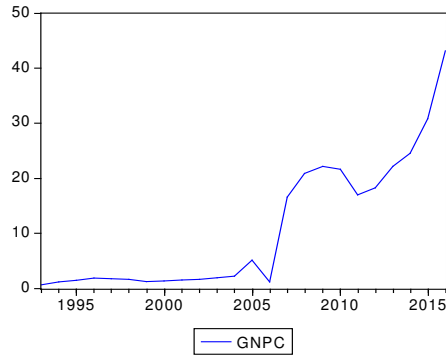
DYSY



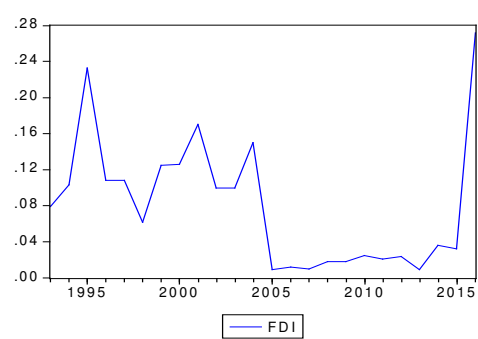
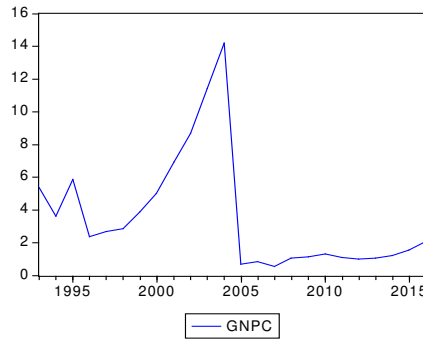
Botswana



Ghana



Kazakistan-Kırgızistan Grubu



Tacikistan- Türkmenistan Grubu

Şekil 3.5. Ülkelerin GSYİH ve DYSY Verileri

5.2. GRANGER NEDENSELLİK

Regresyon denklemlerinde açıklayıcı değişken, X_t 'nin bağımlı değişken, Y_t 'yi etkilediğini söyleyerek dolaylı olarak X_t 'nin, Y_t 'nin nedeni olduğunu; X_t 'de meydana gelen değişikliklerin, Y_t 'de değişiklikler meydana getirdiğini kabul ederiz. Bu basitçe “nedensellik” kavramı ile ifade edilmiştir.

Birçok durumda nedenselliğin yönü bilinmemektedir. Nedenselliğin yönünü tayin etmek için birçok test önerilmiştir. Bu testlerden en iyi bilineni Granger(1969) tarafından ortaya atılmıştır. Bu test, “gelecek, bugüne ve geçmişe neden olamaz” varsayımına dayalıdır ve VAR modellerinin dayalı olduğu formülasyon konseptine sahiptir. X_t , Y_t değişkenlerinin içinde yer alacağı VAR(k) modelini düşünelim.

$$Y_t = \alpha_{10} + \sum_{j=1}^k \alpha_{1j} X_{t-j} + \sum_{j=1}^k \beta_{1j} Y_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (5.1)$$

$$X_t = \alpha_{20} + \sum_{j=1}^k \alpha_{2j} X_{t-j} + \sum_{j=1}^k \beta_{2j} Y_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (5.2)$$

Bu modele göre şu durumları birbirinden ayırt edebiliriz;

- 1) Eğer $(\alpha_{11}, \alpha_{12}, \dots, \alpha_{1k}) \neq 0$ ve $(\beta_{21}, \beta_{22}, \dots, \beta_{2k}) = 0$ ise X_t 'den, Y_t 'ye doğru nedensellik ilişkisi vardır. $X \rightarrow Y$
- 2) Eğer $(\alpha_{11}, \alpha_{12}, \dots, \alpha_{1k}) = 0$ ve $(\beta_{21}, \beta_{22}, \dots, \beta_{2k}) \neq 0$ ise Y_t 'den, X_t 'ye doğru nedensellik ilişkisi vardır. $Y \rightarrow X$
- 3) Eğer $(\alpha_{11}, \alpha_{12}, \dots, \alpha_{1k}) \neq 0$ ve $(\beta_{21}, \beta_{22}, \dots, \beta_{2k}) \neq 0$ ise Y_t ve X_t arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır. $Y \leftrightarrow X$

VAR modeli denklemlerinde geçen katsayıların anlamlılığından bahseden hipotezleri sınamak için Wald F test istatistiği kullanılmaktadır.

$$F_c = \frac{[(SSR_r - SSR_u)/k]}{SSR_u/(n-2k-1)} \sim F(k, n-2k-1) \quad (5.3)$$

SSR_u : Tüm denklemden hesaplanan hata terimlerinin karesi toplamıdır.(Kısıtsız)

SSR_r : Denklemdaki bazı parametrelerin gereksiz olduğu varsayımı ile düzenlenen denklemden hesaplanan hata terimleri toplamıdır. (Kısıtlı)

Bu testteki hipotezler şöyle oluşturulabilir.

H_0 : X, Y'nin Granger nedeni değildir. $(\alpha_{11}, \alpha_{12}, \dots, \alpha_{1k}) = 0$ $F_c < F$ Kritik değeri

H_1 : X, Y'nin Granger nedenidir. $(\alpha_{11}, \alpha_{12}, \dots, \alpha_{1k}) \neq 0$ $F_c > F$ Kritik değeri

Ve

H_0 : Y, X'in Granger nedeni değildir. $(\beta_{21}, \beta_{22}, \dots, \beta_{2k}) = 0$ $F_c < F$ Kritik değeri

H_1 : Y, X'in Granger nedenidir. $(\beta_{21}, \beta_{22}, \dots, \beta_{2k}) \neq 0$ $F_c > F$ Kritik değeri

Yukarıda yer alan hipotezlerde X'in, Y'nin nedeni olup olmadığı değil, X, Y'ye Granger anlamında neden olup olmadığı test edilmektedir. Bunun nedeni, Granger nedensellik testinin herhangi bir spesifik nedensellik testi tabanlı değil, bağımlı değişkeni çıkarsamada denklemin başarısı yeteneği tabanlıdır. Bununla birlikte, test VAR modelinin düzeyine ve serilerin durağan olup olmamasına bağlıdır. Bu testin gücü eğer seriler durağan değilse çok azalmaktadır(Seddighi ve diğerleri,2000).

5.3.TODA-YAMAMATO TESTİ

Toda ve Yamamoto tarafından geliştirilen test, aslında Granger nedensellik testinin farklı bir yorumu ve ele alınmasından ibarettir. Granger nedensellik sınaması test istatistiği olarak asimptotik teori temellidir. Eğer seriler durağan değilse nedenselliği test amacıyla katsayılarının anlamlılığına bakılan gecikme değerleri anlamlı olmamalarına rağmen sanki anlamlıymışlar gibi çıkmakta ve bu yüzden nedensellik testi yanlış sonuçlar vermektedir. Bu yüzden Granger nedensellik testi öncesi serilerin birim kök içerip içermediği ya da durağan olup olmadıkları birim kök sınamaları amacıyla test edilmektedir. Birim kök sınamaları yapılmalarına rağmen literatürde genişçe tartışıldığı ve ortaya koyulduğu gibi bu testlerin seri

mesela durağanmış gibi davranan rassal yürüyüş modeline göre veri üreten bir süreç (data generating process) olabilir. Bu yüzden birim kök testleri; seri durağan değilken ama çok yakınen durağan ve durağanken ama birim köke çok yakın bir süreç izliyorken durağan olmadığı gibi yanlış bir sonuca götürebilir. Granger nedensellik ve VAR analizi durağan serilere duyarlı olduğundan elde ettiğimiz sonuçlar yanlış çıkabilir. Toda ve Yamamoto (1995) makalelerinde bu sorunu ortadan kaldırmış ve serinin durağan olup olmamasının önemli olmadığı ve düzey biçiminde VAR ve nedensellik analizine sokulabileceğini göstermişlerdir. Bunu yaparken serilerden en yüksek düzeyden bütünleşik olanın, bütünleşme derecesini VAR’da belirlenen gecikme sayısına ilave ederek nedensellik modelinin kurulmasını fakat nedenselliği incelenen serinin gecikme değerlerinin, H_0 hipotezinde sadece VAR’da belirlenen sayıca 0’a eşitlenmesini, en çok bütünleşik düzey sayısı kadar modele katılan gecikme değerlerinin hipotezde yer almamasını ifade etmişlerdir. Bu şekilde oluşturulan modelin parametrelerinin topluca eşitliğin Wald testi ile sınanması MWald isimlendirdikleri test istatistiğine karşılık geldiğine ve bu istatistiğinde serilerin durağanlığına duyarlı olmadığını dolayısıyla serinin durağanlık yapısı ne olursa olsun, nedensellik testleri sonuçlarının doğru olacağını ifade etmişlerdir (Kasabalı,2004)

5.4.GRANGER NEDENSELLİK TESTİ – TODA YAMAMATO YAKLAŞIMI

Granger (1988) çalışmasında, durağan zaman serilerine uygun standart Granger nedensellik testinin durağan olmayan ve ortak bütünleşik zaman serileri için yanlış sonuçlar verebileceğine işaret edilmesi, bu test işlemi öncesinde değişken bütünleşme sıraları ve/veya ortak bütünleşme özelliklerinin incelenmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Bir zaman serisinde birim kök varlığını (veya yokluğunu) ortaya koyan bir çok test geliştirilmiştir. Birim kök testlerinde doğru eşitliğin tanımlanması (kesim katsayılı-kesim katsaysız, trendli-trendsiz, gecikme uzunluğunun seçimi,vb.) testin güvenilirliği açısından son derece önem arz etmektedir. Birim kök testinde yapılacak hata tanımlamalarının sonucunda testin gücünün son derece azaldığı hatta sıfıra yaklaştığı bilinmektedir(Enders,1995)

Katsayılara ilişkin sıfır kısıtlamaları testinin en tipik örneği Granger nedensellik testidir. Düzey-VAR modelinde yer alan değişkenlerin birim kök içermesi durumunda VAR modelinin En Küçük Kareler tahmini standart asimptotik teori üzerine tesis edilen katsayı kısıtlama testlerini geçersiz kılmaktadır. Sims, Stock ve Watson (1990) çalışması, nedensellik testi için; bütünleşik (integrated) değişkenlerin varlığında, ortak bütünleşmenin olmadığı hipotezi altında, standart-olmayan dağılımların uygulanması gerektiğine, buna karşın çalışma kapsamında yer alan değişkenler arasında ortak bütünleşik ilişkinin olması durumunda da asimptotik standart dağılımın geçerli olacağına işaret etmektedir. O halde, durağan olmayan VAR süreci ortak bütünleşik değilse ya da seriler durağansa nedensellik testinde kullanılan test istatistiği asimptotik olarak Ki kare dağılımına sahip iken diğer durumlarda bu test istatistiğinin dağılımı standart değildir ve sayısal olarak hesaplanmalıdır.

Ekonometri literatüründe, düzey-VAR modeli çerçevesinde Granger nedensellik testinin diğer bir ifadeyle herhangi bir bilgi kaybı olmaksızın kısıtlama testlerinin uygulanabilmesi amacıyla ortaya konan iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar Phillips'in(1995) Tam Değiştirilmiş VAR(Fully Modified VAR) ve Toda-Yamamoto'nun (1995) Gecikmesi Genişletilmiş VAR(Lag-Augmented VAR; LA-VAR) yaklaşımlarıdır.

Toda-Yamamoto tarafından önerilen yöntem, çalışma kapsamında yer alan zaman serilerinin bütünleşme/ortak bütünleşme özelliklerine duyarlı olmayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, durağan veya durağan olmayan VAR modelleri için uygulanabilir ve dolayısıyla değişkenlerin birim kök içerip içermedikleri ve/veya ortak bütünleşik vektör sayısının belirlenmesi gibi önsel bilgilere ihtiyaç duymayan bir yöntemdir. Böylece, Toda-Yamamoto yöntemi çerçevesinde düzey-VAR modeli ile gerçekleştirilecek Granger nedensellik testi öncesinde, zaman serileri için birim kök ve/veya ortak bütünleşik vektör sayısının testine gerek kalmayacak ve bu ön testlerde yapılabilecek olan hatalardan dolayı meydana gelen ön-test sapması problemi ortadan kalkacaktır(Köse ve Yiğidim,2000)

Granger nedensellik testi, Vektör Otoresgressif (VAR) modelinde bazı katsayılara ilişkin sıfır kısıtlamalarının Wald, Olabilirlik Oran(LR) veya Lagrange Çarpanı(LM)

gibi kısıtlama testleri vasıtasıyla araştırılmasını içeren bir süreç şeklinde tanımlanabilir.

Toda ve Yamamoto(1995)'de değişkenlerin bütünleşme sıralarını dikkate almaksızın geçerli olan bir Wald test istatistiği geliştirmiştir. Böylece, birim kök içeren zaman serileri için asimptotik olarak standart-olmayan dağılımın söz konusu olması nedeniyle geçerli olmayan Wald testi, Toda-Yamamoto tarafından önerilen basit bir yöntemle geçerli hale gelmiştir.

Bu yöntemde, doğru gecikme uzunluğu k olan bir VAR modeli, d maksimum bütünleşme sırası olmak üzere (k+d) gecikme yapısı ile tahmin edilmekte ve doğru gecikme uzunluğuna ilave edilen gecikmelerine karşı gelen katsayılar ihmal edilerek standart Wald testi uygulanmaktadır.(Toda ve Yamamoto,1995)

5.5. BİRİM KÖK ANALİZİ

Dickey ve Fuller (1979), zaman serilerinin durağan olup olmadıklarını belirlemek amacıyla alternatif regresyon modelleri kullanmıştır. Bu tez çalışmasında serilere, alternatif regresyon modellerinden; sabitin olduğu ve hem sabit hem trendin olduğu model uygulanmıştır. DF Testi'nin genişletilmiş hali olan ADF modeli, DF modelini otokorelasyondan arındırmak amacıyla incelenen değişkenin farkının gecikmeli işlemcisi modele katılarak oluşturulur. Aşağıda görülen ADF modelinde yer alan Y; durağanlık testine konu olan değişkeni, Δ birinci mertebe fark işlemcisini, T trend değişkenini, ε ise hata terimini göstermektedir.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \delta LY_{t-1} + \sum_{i=1}^m \gamma_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (5.6)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \beta_1 T + \delta LY_{t-1} + \sum_{i=1}^m \gamma_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (5.7)$$

Test Hipotezleri:

$H_0 : \delta = 0$ Seri durağan değil, Birim kök VAR

$H_a : \delta < 0$ Seri durağan, Birim kök yok

Test sonucunda H_0 red edilemiyorsa serinin durağan olmadığı kararına varılır ve serinin farkı alınarak birim kök incelemesine devam edilir. Fark serisine uygulanan test sonucunda H_0 red edilebilirse seri birinci dereceden durağandır denir ve I(1) şeklinde gösterilir (Enders,1995)

Tablo 5.2: Birim Kök Test Sonuçları

	BOTSWANA	GHANA	KAZAKİSTAN KIRGIZİSTAN	TACİKİSTAN TÜRKMENİSTAN
FDI (DYSY)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)
LGNP(C)(GSYİH)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)

Tablo 5.3: Gecikme Uzunluğu Tablosu

	BOTSWANA	GHANA	KAZAKİSTAN KIRGIZİSTAN	TACİKİSTAN TÜRKMENİSTAN
VAR- GECİKME UZUNLUĞU	3	1	1	3

* Gecikme Uzunlukları AIC VE SC kriterleri dikkate alınarak belirlenmiştir. Serileri için iki kriterde aynı gecikme uzunluklarını vermiştir.

Tablo 5.4: Toda-Yamamoto Testinde Kullanılacak Gecikme Uzunlukları

	BOTSWANA	GHANA	KAZAKİSTAN KIRGIZİSTAN	TACİKİSTAN TÜRKMENİSTAN
TDY- GECİKME UZUNLUĞU	4	2	2	4

Tez’de Kırgızistan ve Kazakistan, Tacikistan ve Türkmenistan tek bir ülke gibi ele alınmıştır. Bu literatürde aynı yöntemi Eakin ve diğerleri (1988) ‘e dayandırarak,

Mencinger(2003)'in yapmış ve toplulaştırılmış veriler üzerinden granger nedensellik testi yapmıştır. Biz de kurumlar anlamında aynı yapıyı sergilediğini düşündüğümüz ülkeleri tek bir ülke gibi ele aldık. Bizim toplulaştırdığımız ülke grupları için elde ettiğimiz Toda-Yamamoto nedensellik test sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 5.5: Toda-Yamamoto Testi Olasılık Sonuçları

H₀ HİPOTEZİ FDI(DYSY), GSYİH(LGNPC)'NIN GRANGER NEDENİ DEĞİLDİR	χ^2	P değeri
BOTSWANA	64.421	0.0000*
GHANA	1.127	0.2884
KAZAKİSTAN KIRGIZİSTAN	6.125	0.0133*
TACİKİSTAN TÜRKMENİSTAN	0.519	0.4709

* İşaretine sahip değerler hipotezi %5 anlamlılıkta reddeder.

Elde ettiğimiz sonuçlar itibariyle Botswana, Kazakistan ve Kırgızistan grubu için sonuçlar nedensellik testi sonuçları anlamlı, Ghana, Türkmenistan ve Tacikistan grubu içinse anlamsız ilişki olarak ortaya çıkmıştır.

Botswana için yapılan nedensellik testi amacıyla kullanılan denklem ve parametre kısıtları üzerine yapılan Wald testi için E-Views çıktısı şöyledir.

$$\begin{aligned}
 LGNPC &= c(1) + c(2)*LGNPC(-1) + C(3)*LGNPC(-2) + c(4)*LGNPC(-3) + \\
 &c(5)*LGNPC(-4) + C(6)*FDI(-1) + C(7)*FDI(-2) + C(8)*FDI(-3) + C(9)*FDI(-4) \\
 FDI &= C(10) + C(11)*LGNPC(-1) + C(12)*LGNPC(-2) + C(13)*LGNPC(-3) + C(14)*LGNPC(-4) + \\
 &C(15)*FDI(-1) + C(16)*FDI(-2) + C(17)*FDI(-3) + C(18)*FDI(-4)
 \end{aligned}$$

Nedensellik testi amacıyla kullanılan fdi(DYSY)'a ait 4 gecikmeden ilk üç gecikme üzerine koyulan kısıt test edilir.

$$C(6)=C(7)=C(8)=0$$

6. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, son yıllarda dünya ticaret hacmi içerisinde önemli bir şekilde payı artmıştır. Nicelik olarak DYSY’de meydana gelen artış ülkelerin özellikle soğuk savaş sonrası dönemde bu tip yatırımlara karşı bakışlarını değiştirmeleri hatta DYSY girişini teşvik eden politikalar izlemeleri, sermayenin de farklı pazarlara, üretim faktörlerine ihtiyaç duyması sonucunda gerçekleşmiştir. Küresel düzeyde önemli hale gelen DYSY, ekonomik büyümeyi sağlayacağına ilişkin çalışmalar iktisat yazınında da önemli bir şekilde artış göstermiştir. Büyüme teorileri içinde DYSY ekonomik büyüme ilişkisi daha çok yer almaya başladığı gibi büyüme sürecinde DYSY’nin etkisi son yıllardaki çalışmalarda daha fazla dikkate alınmaktadır.

Solow modelinde sadece fiziksel sermaye birikimine ve dolayısıyla geçiş sürecinde kısa dönem ekonomik büyümeye etkide bulunduğu düşünülen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, içsel büyüme modellerinde yaratacağı teknolojik dışsallık, eğitim hizmetleri, ülkenin AR&GE kapasitesi ve teknik bilgi stoğundaki artış yoluyla uzun dönem büyümeye etkide bulunabileceği iddia edilmiştir. Bu yüzden modern büyüme teorilerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ekonomik büyüme ve kalkınma açısından önem arz etmektedir.

Büyüme teorilerinden hareketle yapılan görgül çalışmalarda doğrudan yabancı sermaye yatırımları ekonomik büyüme ilişkisinde, ilişkinin anlamlı olabilmesi çeşitli faktörlere bağlanmıştır. Literatürde genişçe yer alan bu çalışmalarda, DYSY’nin ekonomik büyümeyi arttırabilmesi için ülkenin belirli düzeyde beşeri sermaye düzeyine, ülkenin dışa açık olmasına, finansal piyasalarının gelişmiş olmasına, makro ekonomik ve siyasi istikrarın olmasına bağlanmıştır.

Tezde, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının konuk ülke ekonomik büyümesine etkide bulunabilmesi için ya da ekonomik büyümenin nedeni olabilmesi için ülkenin iyi kurumlara sahip olması gerektiği öne sürülmektedir. İyi kurumlara sahip ülkeler; ülkedeki özellikle mülkiyet haklarının (fikri haklar dahil) korunduğu, toplumsal örgütlenme ve organizasyon yapısının ekonomik faaliyetleri teşvik edecek şekilde olduğu, bireylerin özel kazançlarını elde etmeleri ya da elde ettiklerine ekonomik ve politik güçler tarafından el konulmamasının sağlandığı, demokrasinin iyi işlediği ülkelerdir.

Toda- Yamamoto nedensellik testi öngörünün geçerli olup olmadığını anlamak için kullanılmıştır. Öngörünün doğrulanması amacıyla iki farklı kurumsal birikim ve yapıya sahip ülke ve ülke grupları seçilmiştir. Bunlardan birincisi Afrika kıtasında son 35 yılın büyüme oranı şampiyonu olan Botswana, ikincisinde karşılaştırma amacıyla aynı kıtadan seçilen Ghanadır. Eğer Botswana, Ghana'ya göre çok iyi kurumlara sahip ise bu ülkeye giren doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, ekonomik büyümeye etkide bulunmasını, Ghana da ise etkinin olmamasını beklemekteyiz. İkinci örneklem grubu olarak SSCB'nin yıkılması sonucu bağımsızlığını ilan eden Geçiş Ekonomileri'nden alınmıştır. Bu ülkelerde rejim değişikliği sonucu izlenen kurumlara ilişkin farklı politikalar, Kauffman tarafından hazırlanan 1997/1998 ve 2000/2001 endeksleri yardımı ile ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu yolla izlenen politikalar sonucu iyi kurumlara sahip ülkeler ayrıştırılmıştır. Bu endeks; ülkelerdeki piyasa yapısının doğru işlemesi, rüşvet ve suç oranlarının düşük olması, mülkiyet haklarının korunması, politik istikrarın olması, demokrasinin iyi işlemesi gibi göstergelere dayanılarak hazırlanmıştır. Endeksin toplum yapısı ve organizasyonunu ya da kurumsal yapılarındaki farklılıkları yansıtacağı düşünülmüştür. Ayrıştırma sonucunda benzer yapıya sahip ülkeler, dönemin verilerinin güçlü istatistiksel sonuçlar vermeye yetmeyeceği düşüncesiyle toplulaştırılmıştır. İyi kurumsal yapıya sahip ülkeler; Kazakistan ve Kırgızistan çıkarken, kötü kurumsal yapıya sahip ülkeler Tacikistan ve Türkmenistan olarak belirlenmiş, milli gelir ve doğrudan yabancı sermaye arasında nedensellik ilişkisi aranmıştır.

Öngörü doğrultusunda doğrudan yabancı sermayenin kötü kurumsal yapıya sahip ülkelerde anlamsız, iyi kurumsal yapıya sahip ülkelerde ise anlamlı olduğu sonucuna ulaşılması beklenmiştir.

Dolayısıyla tezdeki amacımız doğrudan yabancı sermaye ve büyüme ilişkisinin nedensellik boyutunun farklı kurumlara sahip ülke grupları için Toda ve Yamamoto(1995) tarafından geliştirilen Nedensellik testi kullanarak anlaşılmasına çalışılmasıdır.

Yapılan görgül uygulamalar sonucunda elde edilen sonuçlar tezin öngörüsü doğrultusunda Botswana iyi kurumlara sahip olduğu için doğrudan yabancı sermayenin büyümeye etkide bulunduğu ve büyüme sürecinin açıklanmasında paya sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Ghana için ise kötü kurumsal yapıya sahip olduğu için anlamsız bir ilişki beklenmiş ve test sonuçları anlamsız bir ilişkiyi göstermiştir.

Veri azlığından (1993–2004,yıllık) dolayı ve kurumsal yapılarının birbirine benzediğinden Kazakistan ve Kırgızistan verileri havuzlanmış aynı yöntem Tacikistan ve Türkmenistan içinde uygulanmıştır. Hipotez doğrultusunda birinci grupta için anlamlı ikinci grup içinse anlamsız bir nedensellik ilişkisi beklenmiş ve yapılan Toda Yamamoto nedensellik test istatistiği sonuçları bu beklentiyi onaylamıştır.

KAYNAKÇA

Abramovitz M., 1986. Catching up, Forging Ahead and Falling Behind, The Journal of Economic History, Vol.46, No.2:385-406

Acemoglu, D., Johnson S., and Robinson J. A., 2000. Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation, NBER Working Paper #7771

Acemoglu, D., Johnson S., and Robinson J. A., 2001a. Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution, Unpublished

Acemoglu, D., Johnson S., and Robinson J. A., 2001b. An African Success Story: Botswana, Unpublished

Acemoglu, D., Johnson S., and Robinson J. A., 2004. Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth, Handbook of Economic Growth

Acemoglu, D., 2007. Introduction to Modern Economic Growth, MIT Press, Unpublished, available at http://econ-www.mit.edu/faculty/download_book.php?id=102

Aghion, P. and Howitt, P., 1998. Endogenous Growth Theory, MIT Press, second printing

Agosin. M. and Mayer, R., 2000. Foreign Investment in Developing Countries: Does It Crowd in Domestic Investment?, UNCTAD Papers, No.146

Aitken, B. and Harrison A.E., 1999. Does Domestic Firms Benefit from Direct Investment? Evidence From Venezuela”, American Economic Review, Vol 89, No :3

Alfaro, L., Chanda, A., Ozcan and S.K., Sayek, S., 2001. FDI and Economic Growth: The Role of Local Financial Markets, University of Houston Working Paper

Aleksynska M., 2003. Foreign Direct Investment and Economic Growth in Economies in Transition, , Unpublished master thesis, National University of Kyiv-Mohyla Academy Economics Education and Research Consortium

Balasubramanyum V.N., Salisu M. and Sapsford,D., 1996. Foreign Direct Investment and Growth in EP and IS Countries, The Economic Journal, Vol: 106

Balasubramanyum V.N., Salisu M. and Sapsford,D.,1999. Foreign Direct Investment As an Engine of Economic Growth, Journal of International Trade and Economic Development,

Barrell R. and Pain N., 1997. Foreign Direct Investment,Technological Change and Economic Growth Within Europe”The Economic Journal ,

Barro, Robert J.,1997. Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study, MIT Press

Batmaz, N. ve Tunca, H.,2005. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye: 1923-2003, Beta Yayınevi, İstanbul

Borenzstein E.,De Gregorio J. and Lee J- W.,1998. How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth, Journal of International Economics

Blömstrom, M., 1991 Host Country Benefits of Foreign Investment”, NBER working paper series No: 3615

Blömstorm,M., Lipsey and R., Zejan, M.,1992. What Explains Developing Country Growth?, NBER Working Paper,No.4132

Blömstrom, M. and Kokko,A.,1998. Multinational Corporations and Spillovers”, Journal of Economic Surveys, Vol:12, No:2,1998

Bulutay, T.,1995. Yeni Büyüme Kuramları ve Büyüme, Kalkınma Konusunda Diğer Bazı Yaklaşımlar, DPT Yayınları, Ankara

Calvo,M.B. and Robles B.S., 2001. Does foreign Direct investment foster economic growth? Some theoretical and empirical arguments, Economic Freedom Workshop Working Paper

Cameron A. C. and Triverdi P. K.,2005. Microeconometrics, Cambridge University Press

Campos, N., 2002. Foreign Direct Investment as Technology Transferred: Some Evidence From The Transition Economies, The Manchester School Paper, Vol.70, No.3: 398-412

Carcovic M. and Levine R., 2002. Does Foreign Direct Investment Accelerate Economic Growth?, , Financial Globalization: A Blessing or Curse, World Bank Conference Washington

Carr, D.L., Markusen, J.R., Maskus,K.E., 2001. Estimating the Knowledge-Capital Model of Multinational Enterprise, American Economic Review, Vol 91(3):693-708

Carstensen,K. and Toubal, F.,2003. Foreign Direct Investment in Central and Eastern European Countries: A Dynamic Panel Analysis,Kiel Working Paper

- Choe,J.**,2003. Do Foreign Direct Investment and Gross Domestic Investment Promote Economic Growth, Review of Development Economics
- Chowdury A. and Mavrotas G.**, 2003.Foreign Direct Investment and Growth : What Causes What, WIDER Conference, Helsinki
- Caves,R.E.**, 1974. Multinational Firms, Competition and Productivity in Host-Country Industries, *Economica*, Vol 41:176-193
- Crafts, N.**,1996. Post- Neoclassical Endogenous Growth Theory : What Are Its Policy Implications?, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol.12, No.2
- De mello R.L.**,1997. Foreign Direct Investment in Developing Countries and Growth: A Selective Survey, *The Journal of Development Studies*, 34:1-34
- De mello R.L.**,1999. Foreign Direct Investment-led Growth :Evidence From Time Series and Panel Data”, *Oxford Economic Papers*,Vol: 5
- Dornbusch, R. ve Fischer S.**, 1998. Makroekonomi, çev. Erhan Yıldırım, Ayhan Matbaası, İstanbul
- Driffield, N.**,2000.The Impact on Domestic Productivity of Inward Investment into the UK, *Manchester School*, Vol 69(1):103-119
- Eakin D. H., Whitney N. and Rosen H.**, 1985. Implementing Causality Tests with Panel Data, with an Example from Local Public Finance,NBER Technical Paper Series, No:48
- Eakin D. H., Whitney N. and Rosen H.**, 1988. Estimating Vector Autoregression with Panel Data, *Econometrica*, Vol: 56
- Easterly, W.R., Wetzel,D.L.**,1989. Policy Determinants of Growth :Survey of Theory and Evidence. The World Bank.PPR Working Paper Series, No. 343
- Easterly W.**, 2001. The Lost Decades: Developing Countries’ Stagnation In spite of Policy Reform 1980 – 1998, *Journal of Economic Growth*
- Enders,W.**,1995.Applied Econometric Time Series,John Wiley,New York
- Engle, R. F. and Granger, C.W.**, 1987. Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing, *Econometrica*,Vol: 55
- Ericsson,J. and Irandoust M.**, 2001. On the Causality Between Foreign Direct Investment and Output: A Comparative Study, *The International Trade Journal*, Volume XV, No:1
- Görg, H. and Strobl, E.**, 2000. Multinational Companies and Indigenous Development:An Empirical Analysis, Centre for Research on Globalisation and Labour Markets

- Granger, C.W.**,1969. Investigating Causal Relations by Econometric models and Cross-Spectral Methods, *Econometrica*, Vol 36: 424-438
- Granger, C.W.**, 1988. Some Recent Developments in a Concept of Causality, *Journal Of Econometrics*, Vol 39:199-211
- Greene, W. H.**,1997. *Econometric Analysis*, Third Edition, Prentice-Hall International,
- Grossman,G. M. and Helpman, E.**,1991. *Innovation and Growth in the Global Economy*, Cambridge, MA, MIT Press.
- Haddad,M. and Harrison, A.E.**1993. Are there Positive Spillovers from Direct Foreign Investment, *Journal of Development Economics*, Vol 42:51-74
- Hall, R. E. and Jones C. I.**,1999. Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others, *The Quarterly Journal Of Economics* 114(1), 83-116
- Haskel, J. E., Pereira, S.C. and Slaughter, M.J.**,2000. Does Inward Foreign Direct Investment Boost The Productivity of Domestic Firms,NBER Working Paper Series, No: 8724
- Javorcik, B. S.**,2004. Does foreign direct investment increase the productivity of domestic firms? In search of spillovers through backward linkages, *The American Economic Review*, Vol:94, No:3
- Johnson, A.**,2006. The Effects of FDI Inflows on Host Country Economic Growth”, *CESIS Electronic Working Paper Series*, Paper No: 58
- Jones,C.**,2001. *İktisadi Büyümeye Giriş*, Literatür Yayıncılık, İstanbul
- Jones C.I** ,1995. R&D Based Models of Economic Growth, *Journal of Political Economy*
- Kasabalı, C.**,2004. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Toda-Yamamati Yaklaşımı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri AnaBilim Dalı
- Kauffman, D., Kraay, A., Labaton, P.Z.**,2002. *Governance Matters:Updated Indicators 2000 2001*, Policy Research Working Paper.
- Kibritçiöğlu, A.**,1998. İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri, *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi*, Cilt 53, No.1-4: 207-230
- King, P. and King, S.**, 2005. *International Economics and International Economic Policy*, McGraw-Hill/Irwin.

- Köse, N. ve Yiğidim, A.**, 2000. Toda- Yamamoto Yöntemi ile İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi: Türkiye Örneği (1980-1998), İstatistik Sempozyumu Bildiriler Kitabı ,403-414
- Lewis, A.**, 1955, The Theory of Economic Growth, Routledge Library Editions
- Lim, E. G.**, 2001. Determinants of, and the Relation Between Foreign Direct Investment and Growth: A Summary of The Recent Literature, IMF Working Paper
- Lin, P. and Saggi, K.**, 2004. Multinational Firms and Backward Linkages : A Critical Survey and A simple Model.
- Lipsey, R.E.**, 1999. The Role of Fdi in International Capital Flows, International Capital Flows, Chicago: University of Chicago Press, 307-362
- Lipsey, R. E. and Sjöholm, F.**, 2005. The Impact of Inward Fdi on Host Countries: Why Such Different Answers
- Lucas, R. Jr.**, 1988. On the Mechanics of Economic Development, Journal of Monetary Economics, Vol 22:3-342
- Mankiw, N. G., Romer D. and Weil, N. D.**, 1992. A Contribution To The Empirics of Economic Growth, The Quarterly Journal of Economic Growth
- Markusen, J.R., Maskus, K.**, 1999. Discriminating among Alternative Theories of the Multinational Enterprise, NBER Working Paper, No.7164
- Mencinger, J.**, 2003. Does Foreign Direct Investment Always Enhance Economic Growth” Kyklos Vol: 56
- Nair, R.U. and Weinhold, D.**, 2001 “Causality Tests for Cross- Country Panels :A New Look at Fdi and Economic Growth in Developing Countries”, Oxford Bulletin of Economics and Statistics.
- North, D. C. and Thomas R. P.**, 1970. An Economic Theory of the Growth of the Western World, The Economic History Review, Vol.23, No.1:1-17
- North, D. C. and Thomas R. P.**, 1973. The Rise of the Western World: A New Economic History, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1973
- North, D. C.**, 1981. Structure and Change in Economic History, New York: W.W. North & Co.
- North, D. C.**, 1990. Institutions, The Journal of Economic Perspectives, Vol.5, No.1:97-112
- Reisen, H. and Soto, M.**, 2001. Which Types of Capital Inflows Foster Developing-Country Growth?, International Finance, Vol 4, No.1

- Rebelo, S.**, 1991, Long Run Policy Analysis and Long Run Growth, NBER Working Papers, No:3325
- Romer, P.**, 1986. Increasing Returns and Long-Run Growth, The Journal of Political Economy, Vol 94, No:5
- Romer,P.**,1990. Endogenous Technological Change , The Journal of Political Economy, Vol 98, No:5
- Romer, D.**, 2001.Advanced Macroeconomic,2nd edition, McGraw-Hill Companies
- Sala-i Martin, X.**, 2002. 15 Years of New Growth Economic: What Have We Learnt?, Central Bank of Chile Working Paper, No.172
- Scheve, K. and Slaughter, M.J.**, 2003. Foreign Direct Investment and Labor Market Outcomes,DG ECFIN Workshop, Brussel
- Seddighi, H. R., Lawler, K. A. and Katos, A.V.**, 2000. Econometrics; A Practical Approach, Routledge/Taylor&Francis Group
- Seyidoğlu, H.**,2003. Uluslar arası İktisat,Güzem Yayınları, İstanbul
- Shan, J., Tian, G.G., Sun F.**, 1997. The Foreign Direct Investment – led Growth Hypothesis: Further Econometric Evidence From China, Economic Division Working Papers, Vol:2
- Shujie, Y. and Kailei, W.**, Economic Growth In The Presence Of Fdi: The Perspective of Newly Industrialising Economies”, Middlesex University International Conference
- Sinclair,M. T. and De Mello, L.R.**,1995. Foreign Direct Investment, Joint Ventures and Endogenous Growth, Department of Economics, University of Kent, UK
- Solow, R.M.**, 1956 A Contribution to the Theory of Economic Growth, Quarterly Journal of Economics, 70:65-94
- Solow, R.M.**, 1994. Perspectives on Growth Theory, Journal of Economic Perspectives, 8, I:45-54
- Swan,T.W.**,1956. Economic Growth and Capital Accumulation, Economic Record,32:341-361
- Toda, H.Y. and T. Yamamoto** , 1995. Statisitcal Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes ,Journal of Econometrics, 66:225-250
- UNCTAD**, 2000. World Investment Report, Cross- Border Mergers and Acquisitions and Development(Chapter XI),United Nations, NewYork and Geneva

UNCTAD, 2005. World Investment Report , Transational Corporations and The Internationalization of R&D

Ünsal , E.,2001. Makroekonomi, İmaj Yayıncılık

Zapata,H.O., Rambaldi, A.N.,1997. Monte Carlo Evidence on Cointegration and Causation, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, Vol.59(2)

Zhang, H. K., Does Foreign Direct Investment and Gross Domestic Investment Promote Economic Growth? Evidence from East Asia and Latin America

EKLER

EK A

KULLANILAN DEĞİŞKENLER

FDI	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı (UNCTAD) (Yıllık, Milyar \$) YILLIK,SABİT,Orijinal Gözlem
LGNPC	Sabit Fiyatlarla (IMF) (Yıllık, Milyar \$) Logaritması alınmış Gayri Safi Milli Hasıla

EK B.1

Birim Kök Testleri

BOTSWANA

Null Hypothesis: D(LGNPC) has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-6.832782	0.0001
Test critical values: 1% level	-4.416345	
5% level	-3.622033	
10% level	-3.248592	

Null Hypothesis: FDI has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.985507	0.0236
Test critical values: 1% level	-4.394309	
5% level	-3.612199	
10% level	-3.243079	

EK B.2

GHANA

Null Hypothesis: LGNPC has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 1 (Automatic based on SIC, MAXLAG=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-4.085647	0.0047
Test critical values: 1% level	-3.752946	
5% level	-2.998064	
10% level	-2.638752	

Null Hypothesis: D(FDI) has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 3 (Automatic based on SIC, MAXLAG=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-4.128722	0.0206
Test critical values: 1% level	-4.498307	
5% level	-3.658446	
10% level	-3.268973	

EK B.3

KAZAKHISTAN-KIRGIZISTAN

Null Hypothesis: D(FDI) has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-7.022975	0.0000
Test critical values: 1% level	-4.440739	
5% level	-3.632896	
10% level	-3.254671	

Null Hypothesis: D(LGNPC) has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-7.323380	0.0000
Test critical values: 1% level	-4.440739	
5% level	-3.632896	
10% level	-3.254671	

EK B.4

TACİKİSTAN- TÜRKMENİSTAN

Null Hypothesis: D(LGNPC) has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.119130	0.0024
Test critical values: 1% level	-4.440739	
5% level	-3.632896	
10% level	-3.254671	

Null Hypothesis: D(FDI) has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=8)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-4.823342	0.0045
Test critical values: 1% level	-4.440739	
5% level	-3.632896	
10% level	-3.254671	

ÖZGEÇMİŞ

Deniz Güvercin, lisans eğitimini 1999 yılında katıldığı Dokuz Eylül Üniversitesi iktisat bölümünde 2004 yılında mezun olarak tamamlamıştır. 2004 yılından itibaren yüksek lisans eğitimine yine iktisat alanında İstanbul Teknik Üniversitesinde devam etmektedir. 2005 2006 öğretim donemi itibariyle ODTU ve Bilkent üniversiteleri iktisat bölümü doktora derslerini takip etmiştir.

2005 Aralık tarihinden itibaren Gazi Üniversitesi İktisat bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. 2007 Güz yarıyılından devam etmek üzere Washington State Üniversitesi Ekonomi Programından Doktora Bursu ve Asistanlık hakkı kazanmıştır.